

G. FORSTERS
E I Z E N.

1800

1147
E. 14

Haatsch. der Nederl Letterk.
te Leiden.

R E I S E N

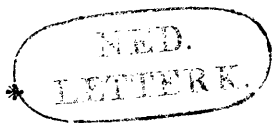
V A N

GEORGE FORSTER,

IN DEN JAARE MDCCXC.

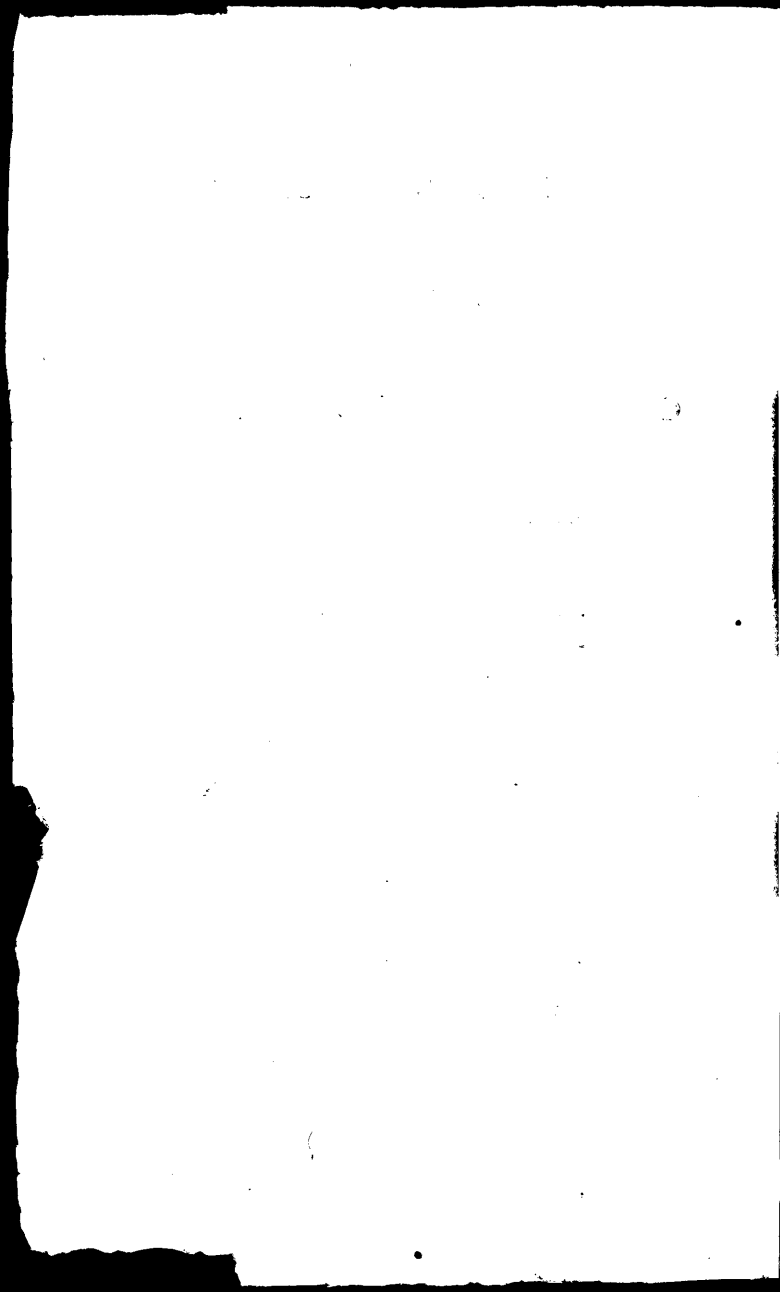
Uit het Hoogduitsch vertaald.

VIERDE DEEL.

TE HAARLEM,

By C. PLAAT, 1793.

I N H O U D

D E S

VIERDEN DEELS.

EENENTWINTIGSTE BRIEF, uit *Antwerpen*.

Gezicht van *Brugge*. De Bark van *Gendt*. Geographische kennis van een Franschman. *Gendt*. Standbeeld van *Karel de Vyfde*. De Brand en Kinder moord van 14. en 16. van *November* 1789. Gesteldheid van *Vlaanderen*. Karakter der *Vlamingers*, zoo Mannen, als Vrouwen. Schilderyen te *St. Bavo*. Reis door *Lockerén* en *St. Nikolaas* naar *Antwerpen*. Eerste gezicht dezer Stad. Schatten der Nederlandſche Kunst. Over het werktuiglyke der Schilderkonst. Grenſen van het Koloriet. Verzamelingen der Heeren *Huybrechts* en van *Lancker*. *Correggio*. Zeestukken. Bouwkunſtige afbeeldingen. *Metſu* en *Mieris*. Landſchap-schilderen. Veldſlagen. Boerengelagen. *Le chapeau de paille* en twee andere *portraits* van *Rubens*, by den Heer van *Haveren*. Verzameling van den Heer *Lambrechts*. *Leda* van *Titian*. De Abtdy van *Premonſtrat*. Doop van *Christus* door van *Dyk*. *Pieter Faes*, een nog leevend Bloemſchilder. *Quellin's* vreeslyk groote ſtukken. De *Auguſtyner*. en *St. Jakobs*-kerk. Hoofdkerk. Hemelvaart van *Maria* door *Rubens*, en zyne Afheming van het Kruis.

Bl. I

TWEEENTWINTIGSTE BRIEF, uit *Antwerpen*.

Vroomheid en domheid. Soberheid uit gierigheid. Priester-kabaalen, en priesterlyke eigenbaat. Inneming der *Citadèl* van *Antwerpen*. Algemeen Zedenbederf in *Brabant*. Aſſcheid van de *Ooſtenrykſche Nederlanden*. Bl. 61

DRIEENTWINTIGSTE BRIEF, uit 's *Hage*.

Verrek van *Antwerpen*. Aankomſt in het *Hollandsch* Gebied. *Moerdyk*. *Holland's Diep*. *Johan Willem Friſo*. Het Dorp *Stryen*. *Hollandsche Soberheid*. *Kattendrecht*. Herbergzaamheid en eenvoudigheid van zeden. Een Lentemorgen aan de *Maas*. Gezicht op *Rotterdam*. Verval van den *Hollandschen* koophandel. *Schiedam* en zyn *Genever*. Fabriek van Aardewerk, en Gedenkteekenen te *Delft*. Aankomſt in 's *Hage*. Wandeling naar *Scheveningen*.

Bl. 74

VIERENTWINTIGSTE BRIEF, uit 's *Hage*.

Schoone ligging der Plaats. Gemengde Inwooners. Talryke Krygſlieden. Laate maalyd. Maatigheid. Tabak-rooken. Afteekening der Kleeding. Beſchaaſde omgang in 's *Hage*. *Hemſterhuis*. *Camper* en *Lyonnet*. Derzeiver Kabinet van *Naturaliën*, met dat van *Voet*, en van den Erſtadhouder.

Bl. 93

VYFENTWINTIGSTE BRIEF, uit *Amſterdam*.

Admiralteits-werf. Het Fregat *Triton* loopt van ſtapel.

Nationaal karakter der *Hollanders*. Werking en tegenwerking van Koophandel en Scheepvaart, en de daartoe gebezigde zielvermogens. Wandeling in de Stad. Het Stadhuis. De *Hollandſche* Schouwburg. Oordeel over de *Hollanders*. Over de Tooneelkunst alhier. Gedrag in het *Parterre*. — Reis met het Jacht der Burgemeesters van 's *Hage* naar *Haarlem*. Verdere reis naar *Amſtel-dam*. Bl. 116

ZESSENTWINTIGSTE BRIEF, uit *Amſterdam*.

Overkomst der weelde uit *Indiën* naar *Europa*. Oorsprong der weelde in Vrye Staaten. Verscheidenheid van het *Noordsch* en *Fransch* karakter. Ongeſchiktheid der *Hollanders* by *Fransche* manieren en modes. *Fransche* Schouwburg te *Amſterdam*. Portrait eener *Noordhollanderin*. *Zaandam* en *Broek*. *Peter de Groote*. Verlichting en zuivering van den smaak te *Amſterdam*. Het *Athenaeum* en deszelfs tegenwoordige Hoogſchoolaars. Yver der Geneesheeren. *Felix Meritis*. Patriotten. *Hollandſche* Rechtzinnigheid. Kenſchets van de onrypheid des Volks voor de verlichting, door geheel *Europa*. Regentenſchanderheid. Onweerbare gisting. Pligt van menſchlievende Regenten. Wraakzucht der Party, welke in *Holland* zegepraalt. Karakteriſtiſke gevoeligheid. Bl. 138

ZEVENENTWINTIGSTE BRIEF, uit *Helvoetſhuis*.

Vertrek van *Amſterdam*. Richtſnoer voor Reizigers. Lushuis en Gaandery van Schilderyen van den Heer *Henry Hope*, by *Haarlem*. Landſchappen van *Pouſſin* en *Rubens*. *Suſanna* van *Dominichino*. *Guido's* *Cleopatra* en *Magdalena*. *Venus* van *Carlo Maratti*. *Lucretia* van *Titian*. *Caracci's* *Johannes*, *Hercules* en *Caltus*. De heilige Familie van *Perin del Vagas*. *Claude*. *Venus* en *Adonis*, van *Treviſano* en van *Paul Veroneſe*. *Latex arguis in herbâ*, van *Joſhua Reynolds*. — *Haarlem's* Bloemweekery. *Koſter's* Druk letters. *Teyler's* Fundatiehuis. Willekeurig gebruik van het fonds der Univerſiteit te *Leiden*. Kabinet van *Naturaliën* van de *Haarlemſche* Maatſchappij der Wetenschappen. *Keeſen*. Het bezienswaardige te *Leiden*. Hoogſchoolaars. De Heer en Mevrouw *M* —. *Menmonieten*. Gedaanteverwiſeling der Dwepery. Zindelykheid der Stad *Leiden*. Verval der Akademie en andere openbare gebouwen. Wandeling om de Stad. Vertrek van *Leiden*. Schoone morgen. Proſil van eenen *Hollandſchen* Schipper. *Maasſhuis*. Teer van Steenkoolen. Schoonheid der natuur. Reis over *Brielle* naar *Helvoet*. Winzucht der Inwoners van *Helvoet*. Herdenking van *Holland*, en Schets van deszelfs Ingezetenen. Bl. 169

XXI.

ANTWERPEN.

Wy reisden te land naar *Brugge*. Tot aan het dorp *Gesfel* ziet men eene onafgebroken heide, welke, met weinig afwisseling voor het oog, van de Duinen tot in de eenigzins hooger liggende vlakten van *Vlaanderen* voortgaat. Tusschen *Gesfel* en *Jabick* worden groote strecken heide verwisfeld met Eiken- en Beukenboschaadje, benevens eenige Pynboomen, en eenen ryken voorraad van het heesterachtig Brem (*Spartium scoparium*); naby *Brugge* ontmoet men een digt Eiken-bosch. De stad is van eene middelmaatige grootte, en in den oud-Vlaamschen smaak gedeeltlyk zeer goed aangelegd. Te vergeefs, echter, poogden wy aldaar het

IV. DEEL.

A

spoor

spoor der aloude, beroemde koopstad te vinden, welke, in de veertiende eeuw, allen Noordschen Volken de behoeften van onderhoud en weelde bezorgde. Wy begaven ons in de te recht geroemde Bark, welke de Staaten van *Vlaanderen* voor hunnen overtocht naar *Gent* onderhouden. Hier vergaten wy alle de ongemakken onzer tegenwoordige reis; want gemaklyker zeker is noch *Cleopatra* op den *Cydnus*, noch *Catharina* op den *Dnieper* gevaren. Zoo wel in het agterste, als voorste, gedeelte van dit ruime vaartuig vindt men eene uitmuntend gebouwde kajuit met groote glazen en banken, met zagte en zuivere matrassen voorzien. De reinheid evenaart hier overal de pragt en den goeden smaak. Eene derde, nog ruimer, afdeeling in het midden verstrekt den reisigers uit den geringen burger-stand ter verblyf. Naast dezelve zyn de keuken, voorraad-kamer, en gemakken van allerlei aart, tot bezorging en onthaal der reisenden ingericht. De stookplaats in onze kajuit verspreidde eene weldadige warmte, waardoor wy ons, onder afwachting van het middagmaal, in staat bevonden, om onze aantekeningen, over hetgeen wy den vorigen dag gezien hadden, in het net te brengen.

De tafel werd zeer goed en tot eenen maatigen prys bediend. Het gezelschap, 't welk zomtyds
vyftig

vyftig perfoonen fterk is, was dit maal toevallig zeer klein, en beftond uit eenen Priefter, een Officier der Vrywilligers van *Brugge*, eenen Franfchen *Nationaalen Garde*, een Koopman uit *Rysfel*, en eene Kant-verkoopfter uit *Gent*. Uit den toon des Vlaamfchen Officiers konden wy ten eerften afnemen, dat hy geenzins tot de ariftocratifche party behoorde, welke anders gezegd wordt, in *Vlaanderen*, nog ruim zoo veele en yverige aanhangers te hebben, als in *Braband*. Zyne onbetaamyke uitvallen tegen de Geestlykheid, in tegenwoordigheit van eenen, naar allen fchynt zeer befcheiden, man van dezen eerwaardigen ftand, konden alleen door de verbitteringen der partyfchap verontfchuldigd worden. De Franschman verhaalde ons het nieuws, dat de koning van *Engeland* naar *Duitschland* zou reizen, om zyne goederen rondom *Straatsburg* te bezichtigen. Wy poogden hem te doen begrypen, dat zulks *Hannover* betrof; doch alle onze moeite, om zyne aardrykskunde te recht te helpen, was vruchteloos. *Hamburg* en *Straatsburg* was by hem hetzelfde; kortom, beide dezen lagen aan gene zyde van *Fransch Duitschland*. Deze onaanneemlykheid, intusfchen, kan men juist geene domheid noemen: neen, zy is veeleer een gevolg dier lichtzinnigheit, welke alles voor zich henenwerpt, en het even belachlyk vindt, eene ver-

dienſte te zoeken in de bepaaling van zekere begrippen, die van geen het minſte belang zyn voor het tegenwoordig oogenblik, als wy het verwar- ring noemen, welke uit dergelyke onachtzaamhe- den geboren wordt. Wy weten zekerlyk meer, en laten ons daarop veel voorſtaan; doch het blyft met dat alles de vraag, wie van beiden met datgene, wat hy heeft, door eene ſpoedige bear- beiding en veelvuldige aaneenſchakeling, de ryk- ſte is?

Het kanaal is zeer breed, en wordt wel onder- houden; deſzelfs uitgraving tuſſchen de hooge oevers moet verbaazende ſommen gekoſt hebben. Inrichtingen van dezen aard, welke eerst de be- waaring van het drooge en den oceaan ontnomen land, vervolgens den koophandel, en eindelyk het gemak van reifigers ten doel hebben, kunnen ſlechts van tyd tot tyd tot haare tegenwoordige volmaaktheid klimmen. Vyf paarden trokken ons door het ſtille water dezes kanaals, zonder dat wy de minſte beweging beſpeurden. Ook was ons de wind daarenboven zoo gunſtig, dat wy een groot zeil voerden, en in ruim zes uren *Gent* be- reikten. Hier ſtonden verſcheiden huur-koetſen gereed, om de reifigers in hun kwartier te bren- gen.

Gent is eene groote, fraaie, oude ſtad. Haare ſtraaten zyn taamlyk breed; de huizen ſterk, en door-

doorgaands wel gebouwd; de kerken talryk, en zeer prachtig versierd. Alles schynt hier den voormaligen bloei der Ingezetenen, en tevens spooren der tegenwoordige welvaart aanteduiden; doch het getal van Inwooners is, even als in alle Brabandsche steden, in evenredigheid van den omtrek, veel te gering, en het mangelt overal aan bedryf. Het eerste gezicht eener stad, waarby men onmiddellyk in verlopen eeuwen en derzelver gebeurtenissen verplaatst wordt, heeft ongetwyfeld iet innemends, dat zomtyds tot ontroering overgaat. Naauwlyks aanschouwde ik het standbeeld van *Karel de Vyfde*, op de markt op eene hooge kolom geplaatst, of ik herinnerde my zeer levendig zynen trots op het bloeiend *Gent*, en te gelyk zyne geweldige heerschzucht, waarmede hy haarer welvaart den doodsteek gaf. Als kunststuk beschouwd, maakt het geen voordeeligen indruk. De keiser staat indedaad zeer onveilig op deze gevaarlyke hoogte; de scepter en de ryks-appel van eene verbaazende grootte schynen hem volmaakt buiten evenwigt te stellen; zyne knieën zyn gebogen, en men zou bykans vreezen, dat hy van zins was, zich te laten nederglyden. In den glans der avondzon, welke dit gulden reusenbeeld bestraalde, kon ik my niet onthouden, my eene plaats uit *Blumauer's travestirter Aenëis* te herinneren, naamlyk dat pastei-

gebak , waarby de vroomc held onderst boven „ geheel van boter ” stond. Het is indedaad onnatuurlyk , om op de daken onzer huizen , die niet , zoo als in 't Oosten , tot verblyf der menschen geschikt zyn , standbeelden opgericht; maar nog veel ongerymder is het , een mensch op den top eener kolom te plaatzen , welke alleen door eenen dweeper , of ylhoofdigen , gelyk *Si-meon de Pylaarheilige* , kan bewoond worden. Schoon ons de ouden het voorbeeld van zoortge-lyke gedenkstukken hebben nagelaten , ben ik echter geenzins van oordeel , dat wy zulks , altyd , blindling behooren te volgen. Ook was reeds de goede smaak in verval geraakt , toen men , by voorbeeld , te *Alexandriën* , het standbeeld van keiser *Severus* op den schoonen porphy- zuil plaatste. De opmerkzaamheid , welke een groot man , enkel door de hoogte zyner standplaats , verwekken kan , is zyner volstrekt onwaardig. Doch 'er zyn zekerlyk ook Vorsten by menigte , welken men nimmer hoog genoeg stellen kan , opdat alzoö nog iemand aan hen gedenken moge. De nakomelingschap vergeet ligtlyk de weldaden , maar zy vergeet ook de ongerechtigheid der Regenten : hoe zou het anders mogelyk zyn , dat keiser *Karel* , nog heden ten dage , boven de hoofden eener zoo sterk beleedigde Gemeente , op deze kolom veilig staat ? Voor den wysgeerigen geschied-

schiedminnaar worden, gewislyk, in zoodanige omftandigheden, de eerzuilen in gedenkteekenen van fchande verwisfeld.

De brand van den 14den en 15den van *November* des vorigen jaars heeft, in den omtrek van het fлот, vreeslyk gewoëd. Veelen der fchootfte en prachtigfte gebouwen zyn eett prooi der vlammen geworden, waarmede de keiferlyken, ten dien tyde, de ftad tot eënen puinhoop dreigden te verwoesten, en hun voornemen ook daadelyk zouden hebben ten uitvoer gebragt, zo niet het regenachtig weder hen volftrekt verhinderd had. Indien het in den oorlog geoorlofd zy, zich tegen den vyand van alle middelen zonder uitzondering te bedienen, (eene ftelling, welke nog veelvuldige bepaalingen lydt) dan behoorde het gewis tot den ongelukkigen fchakel van noodlottigheden, welke den overledenen keifer zonder ophouden vervolgden, dat zich onder de bevelhebbers van zyn Nederlandsch leger een man bevinden moest, die 'er openlyk voor uit kwam, dat hy de geftrengfte maatregelen by de hand zou nemen, en dien het bloed zynier medeburgeren tamelyk veil fcheen te wezen. Dezelfde fchriklyke verwoefing, welke de Hertog van *Urfel*, te *Brusfel*, op den 20ften van *September* 1787, zoo gelukkig verhoed heeft, wilde thands de uitvinder van dezen gruwlyken aanflag met *Gent* inde-

daad beginnen. Het was geenzins een woest Gemeen, zoo als te *Parys*, dat zich een enkel oogeblik vergat, en aan enkele offers de duizendjarige schuld zyner onderdrukkers wreekte; het waren Duitfche Soldaten, welken de Vlamingers, nog onlangs, met de zorgvuldigste gastvryheid hadden bejegend, en die zich door hunne Officiëren tot plundering hunner weldoeners, tot vernieling der stad, en tot kindermoord, des nachts lieten aanvoeren. De voorvallen dezer twee schriklyke nachten zyn zoo affchuwlyk, dat zy in de geschiedenis der leenberoerten, geenzins tot die der achttiende eeuw, schynen te behooren, en eene plaats verdienen by de overige snoodheden, welken het monster van willekeurig geweld heeft uitgebroeid (*). Negen en zeventig Kinders en Volwasfenen werden door de Soldaten deels vermoord, deels met hunne huifen verbrand. De onmenschykheden, daarby gepleegd, mag ik niet herhaalen; maar zy behooren tot de geschiedenis, wel-

(*) Ik heb thands vóór my het *Bulletin officiel*, van wege het Comité generaal, aangesfeld binnen de stad *Gent*, ondergeteekend G. B. SCHELLEKENS, *Greffier van het Comité Generaal der Nederlanden*, den 25sten November 1789. 15 bladz. in 8vo, waarin de verschillende voorvallen, by het innemen van *Gent*, en de verdryving der Keizerlyken, omstandig verhaald worden.

welke aan de nakomelingschap de navolgende gewichtige waarheid moet overleveren, dat, schoon al de opwellingen der ongebondenheid by een lang vertrap Volk, zomtyds, in eene bloedige wraak kunnen ontaarden, dezelyen echter door de barbaarsche gevoelloosheid van den ruwen Soldaat nog zeer ver overtroffen worden. Treurig is gewis de keus tussehen tweeërlei aanmerklyk kwaad; dan, het ligt in de natuur der zaak zelve, dat de gevolgen der regeeringloosheid, hoe zwart de huurlingen der willekeurige dwinglandy haar ook mogen affchilderen, slechts kinderspèl zyn, in vergelykinge der schanddaden van beleedigde slaavenjagers. Hunne verbittering wordt nog meer vergiftigd door de gewaande schending van de rechten hunner Vorsten; hun oogmerk is niet slechts onderdrukking, of zegepraal, maar tevens wraak en straf; zy zyn oorlogslieden en beulen tevens; zy vernielen en verwoesten, naa een ryp beraad, en een vooraf gesmeed ontwerp.

Ik begryp zeer levendig, hoe het aanschouwen van dergelyke gruwelen den moed der Burgeren en Vrywilligers tot dolle roekloosheid heeft kunnen en moeten ontvlammen. *Arberg* miste zyn geheele doel, en vond zich genoodzaakt, onder begunstiging van den nacht, het slot te ruimen, en den aftogt te blaazen. Het kleene leger der Patriotten, versterkt door de jonge manschap,

welke, uit *Kortryk*, den Gentenaren ter hulpe geschoten, de keiserlyken van een poort verjaagd had, ging op den 16den, nadat het, onder de waapenen staande, in het portaal der *St. Nikolaas*-kerk, de hooge mis bygewoond, en zich, door de algemeene vergiffenis van zonden (*absolution*), in zyne onderneming versterkt had, met onweêrstaanbaar geweld op der Soldaaten woningen (*kasernen*) los, en beklom de aldaar zynde batteryen. Knaapen van zeventien jaaren staken de bejaarde kanonniërs over hoop, die, met brandende lonten in de hand, gereed stonden, om het geschut tegen hen te lossen. Reeds hadden zy de poort bereikt, en sleepten stroo byéén, om de *kasernen* in brand te steken, wanneer de Oostenryksche Officiëren, ongewaapend en met ontblootten hoofde, hen te gemoet gingen, en zich krygsgevangen gaven. Op dit hartstogtlyk oogenblik, waren de Vlamingers nog bedaard genoeg, om hunnen wrevel te beheerschen, die reeds zoo hoog was aangevuurd. Zy namen hunne vyanden onder hunne bescherming, als hadden dezen slechts met *geoorloofde* waapenen, en *tegen mannen* gevochten.

De Ingezetenen hebben het flot gesloopt, omdat het niet langer te houden was; daarentegen verblydde ons het gezicht van veele nieuwe huizen, welke, reeds overal, uit de puinhoopen om hoog

re-

rezen, en van den rykdom der Burgery een gunstig vooroordeel-by ons verwekten. Ik weet niet, of het dit toevallig tooneel van werkzaamheid was; dan of het, indedaad, veel meer in het karakter der Vlamingers zelven lag, dat wy ons, zelfs op het eerste aanschyn, een veel gunstiger denkbeeld van hun, dan van hunne Brabandsche Nabuuren, vormden. Zooveel is ten minsten zeker, dat deze Provincie, schoon veel laater, dan *Brabant*, over de onderdrukking der Regeering klagende, echter nog vroeger, en met meer koenheid, beslissende maatregelen by de hand nam; dat zy, ten gevalle van het *Comité* te *Breda*, haare onafhangelykheid openlyk verklaarde, by de oprichting van het *Corps* Vrywilligers den grootsten yver toonde; en aan de volkomene verjaging des Oostenrykschen legers het voornaamste deel had. Het kan zyn, dat ook zulk een adel van ziel den Vlamingers eene vryer Staatsgeestdheid bewaard heeft. In de vergadering hunner Staaten, zyn der Geestlykheid twee, den Adel twee, der Steden drie, en het Platte Land insgelyks drie stemmen toegekend; zoodanig, dat de derde stand volstrekt zeker op de meerderheid rekenen kan, zoodra het denzelven eenmaal ernst is, zich aan den aristocratischen invloed te ontrukken. De herstelling van den Adel, als eenen stemmenden stand in de Staatsver-

vergadering, is eene vrucht der omwenteling. Zederd den aanvang der zeventiende eeuw, had de Adel van *Vlaanderen* zitting en stem verloren, omdat dezelve, eenen tyd lang, de macht der Standen zich willekeurig had toegeeigend. Daar het denzelven niet gelukt was, onder de Oostenryksche regeering zyne rechten te herwinnen, had hy zich langs eenen anderen weg gepoogd staande te houden, en zyne belangen daardoor poogen te beveiligen, dat hy zooveelen zyner medeleden, als slechts mogelyk mas, tot afgevaardigden der groote en kleene Steden liet verkiezen. Deze inrichting blyft nog in wezen, en wy kunnen daaruit gemaklyk verklaren de yverige deelneming der Staaten van *Vlaanderen* aan de vervolging der democratische party, welke zoo ongelukkig voor de laatste geslaagd is. Het Volk en de Burgery, intusfchen, morren geweldig over de gevangenneming des Generaals *van der Mersch*, en vorderen openlyk van haare Standen, dat dezen zyne zaak tegen het Congres zullen handhaven.

Het meer vuurige en onderscheidende in het karakter dezer Natie maakt zich ook kenbaar in de gelaatstrekken, en in dit gedeelte van *Vlaanderen* zyn ons meer wel gevormde mannen voorgekomen, dan in *Braband*. Doch hunne opvoeding komt met de Brabandsche veel te veel

veel overeen, om immer te kunnen hopen, dat zy, met hunne eeuw, verder zullen voorge-
streefd zyn, dan hunne Nabuuren. Ook is hier
niemand, dien men, in het overige *Europa*, met
achting of met bewondering noemt. Met zulk
eene middenmaatigheid kunnen de Volken ze-
kerlyk, zoo lang zy in rust blyven, gelukkig
wezen; maar wee hen, die opstand verwekken,
zonder dat zich aan het hoofd eenig man van
naam bevindt!

Ook onder de Vrouwen alhier heb ik menig
aartig Vlaamsch gelaat ontmoet, en, in zekeren
boekwinkel, verbeeldde ik my, in de Vrouw
van het huis het gelykend beeld van eene van
Rubens's Vrouwen te zien; alleen is te bejam-
meren, dat deze schoone en gedeeltlyk fyne
trekken, dat volle gezicht, met de groote, open
bruine oogen, de sterkste wenkbrauwen, de klee-
ne, rechte neus, de zachte roosenroode lippen,
en het doorschitterend rood op het lelie-blanke
der wangen — zoo stom en zieleloos ter
voorschyn komen, zonder iet het minste te ver-
raaden van die gevoeligheid, welke overal het
deel der Vrouwen behoorde te zyn. Verre zy
het, dat ik hier de bekoorlykheid van een we-
zen zou vorderen, hetwelk zynen rykdom van
denkbeelden en beschaaving vertoonen zou; zoo-
danig immers is, hier, naar de tegenwoordige
om-

omftandigheden, onmooglyk te vinden: doch, met dat alles zou de ziel uit het oog ftraalen, en onbefchaafde Meisjens zouden zagt en teder kunnen gevoelen. Van dit alles, is in het uiterlyke der Vlaamfche Vrouwen geen fpoor te vinden. Eene logheid van geest, die zich in *Europa* naauwlyks meer ontspannen laat verbeelden, fchynt haar voor elken anderen indruk, die buiten het bereik van het werktuiglyk huisbeftuur, en de even zoo werktuiglyke godsdienstoefening ligt, doorgaands onvatbaar te maaken. Zo niet de nabyheid van *Engeland* en *Frankryk*, de handel van *Oftende* en de fabrieken, die van beter tyden alhier nog overig zyn, Franfche en Engelfche modes invoerden, zou men hier naauwlyks bemerken, dat het denkbeeld van opfchik op het bezef van 't fchoone betrekking heeft.

Van de befchryving der openbaare gebouwen en kerken, welken men uit zooveele reisbefchryvingen kent, zult Gy my gaarn verſchoonen; ik zwyg dus van het byfter groote Raadhuis, van de driehonderd bruggen, die alle de deelen dezer, met grachten zoo ryk doorsneden, Stad verbinden, zelfs van het groote, aloude Gothifch gebouw der Hoofdkerk van *St. Bavo*, met de daaraan gehechte brokken der Griekfche bouwkunst, die den indruk haarer grootte belem-

belemmeren. De verspilling, intrusfchen, van wit en zwart marmer, in het binnenste van dezen tempel, zou my gewis in 't oog gelopen zyn, zo niet de kunst my, op eene aangenaamer wyze, onledig had gehouden. De veelvuldige kapellen behelzen eenen schat van Vlaamsche schilderyen der eerste soort, waarvan ik U ten minsten een paar bekend moet maaken, die voor my iet merkwaardigs hadden. In de eerste plaats noem ik de *Opstanding van Lasarus*, een meesterstuk van *Otto van Veen*, meester van den beroemden *Rubens*. Deze, ten aanzien haarer samenstelling zeer gebrekkige, schildery, welker omtrekken bykans vertoord, welker schaduwen een weinig zwart geworden, en welker verwen verdroogd zyn, heeft echter enkele schoone partyen. Het hoofdbeeld, de in het midden staande Christus, is, gelyk doorgaands, gantsch niet getroffen; hy is koud, joodsch, en geenzins belang verwekkend: zyne kleed is zwaar, en in ongeschikte plooiën; zyne opgeheven hand roept niet, wenkt niet, zegent niet. *Lasarus* ligt half in de schaduw, waarlyk schoon van aangezicht en gestalte; hy werpt eenen edelen en nadenkenden blik op zynen redder, en is ongelyk beter, dan al' het overige, gekleurd. Zyne Zuster *Maria* zit by zyn graf op den voorgrond. Haar gezicht en geheele

geheele gedaante verschillen zeer merklyk met al' het overige: want haare trekken, haare kleeding, en de gantsche *costume*, zyn geheel en al uit de Romeinsche School ontleend. Men verbeeldt zich, eene *Madonna* van *Raphaël* nageschilderd te zien: zoo rustig, en tevens zoo edel, is dit schoone hoofd getroffen. *Martha* en *Magdalena*, daarentegen, zyn recht goede Vlaamsche Vrouwen in een kort bruin zyden roklyf. *Petrus* bukt, om *Lazarus* uit het graf te helpen; zyn blaauw kleed over den breeden rug doet eene voortreflyke werking. De overige groep van hoofden is veel te vol op elkander gedrongen, en gaat ook te hoog in de schildery, terwyl zy zich daarenboven niet genoegzaam van elkanderen onderscheiden.

Gy herinnert U, ongetwyfeld, den schoonen *Sebastiaan* van *van Dyk* te *Dusseldorf*. Hier is 'er een van *Hondhorst*, die veel verdienste heeft. Uit het schoone lyk trekt een zwart gekleed vrouwlyk beeld de pylen uit. Zeer ligt raakt haare hand het teder, gewond lichaam aan; doch haar gezicht is zonder uitdrukking, en met dezelfde gelaatstrekken zou zy kant waschen. De oude, insgelyks een dagelyksch gezicht, beveelt met oog, houding, en hand, behoedzaamheid. Het lydend gelaat van *Sebastiaan* is edel, en vol van onbefchryflyke

zagt-

zagtheid; zyn oog is schoon, zagtsprekend en vol van vertrouwen. Het koloriet is wel niet zeer natuurlyk, maar malsch, evenredig en zedig. Doch 't geen het oog van den aanschouwer het eerst tot zich trekt, is de houding des vastgebondenen, uit elkander gewrongen lichaams, — en indedaad, om te verhoeden, dat deze eerste indruk affchrik verwekke, en daardoor alle verder onderzoek verhindere, moet men reeds vast befloten hebben, om de wezenlyke verdienste van het stuk onpartydig optespooren. Hoe is 't mogelijk, dat de Kunstenaar niet gevoelt, hoe zulk een lyden den aanschouwer tevens martele, zoo dat niemand van eenigen fmaak zulk een kunststuk kan beminnen. Voor het overige, was het my recht aangenaam, alhier de beoefening van Italiaansche meesters, en het lang verblyf van *Hondhorst* in *Italiën*, duidlyk te ontwaaren. Zo ik my niet vergis, heb ik reeds hier of daar een stuk van *Michel Angelo* gezien, 't geen my de vrye en vast geteekende gestalte van dezen *Sebastiaan* herinnerde.

De *H. Baro* van *Rubens* heeft my ongelyk minder behaagd; het stuk is in twee groepen boven elkander verdeeld, waarvan de onderste uit veele, zeer onaangenaam gekoppelde beelden bestaat. Aan de linkerzyde, op den voorgrond, staan een paar lompe Maagden.

die enkel vleesch en been zyn. Zelfs de tydgenoot van *Rubens*, die met hem naar den naam van een groot meester dong, *Crayer*, gaf my hier geene voldoening. De *Kruisiging*, welke men van hem in de Bisfchops-kapèl bewondert, heeft een schoon koloriet; doch het lichaam is misteekend. Zyn *Job* is van meer belang: zyn oog is vol vertrouwen, dat zelfs zeer na aan verrukking en blydschap grenst; daarentegen hoort hy niet, wat zyn Wyf, een zeer gemeen Vrouwsperfoon, hem zegt. Van de drie Vrienden zitten 'er twee met een nederhangend hoofd te droomen, terwyl de derde met de vingeren spreekt. Nog een geroemd stuk van dezen Meester alhier is de *onthoofding van Joannes den Dooper*; maar welk een schouwspel! Eene verwarde teekening zonder samenhang, koude verw, een affchuwlyke romp, en een Spaansch hondjen, dat bloed lekt! Zulk een voorwerp en zulk eene verbeelding pasfen juist voor elkander, en, ter volmaakinge van het geheel, behoort 'er alleen nog by de aanschouwer, die met ons te gelyk vóór deze fchildery stond, en vol verrukking uitriep: *ah quelle superbe effusion de sang!*

Onder het groot aantal van fchilderyen, waarby de besten van *Segers*, *van Cleef*, *Roofe* en *Porbus* zyn, zonder echter in het een of ander

uit-

uittémunten, fchynt my een zeer oud ftuk der Broeders *van Eyk* nog eenige aanmerking te verdienen, omdat dit mooglyk het eerfte was, dat in de Nederlanden met olieverw gefchilderd werd. Het onderwerp is uit de *Openbaaring van Joannes* ontleënd, en verbeeldt de *aanbidding des Lams*. De zamenftelling, gelyk het zich ook gemaklyk van dien tyd laat begrypen, mist zoo wel orde en duidlykheid, als werking en kracht. By alle de vlyt, daaraan te kost gelegd, blyft de teekening ftyf en onnaauwkeurig; 'er is noch houding, noch verfchiet in, en de kleuren zyn hard en bont, onbewerkt, en zonder fchaduw. Doch zoo fchilderde men ook in *Italien*, ten tyde van *Perugino*, en 't geen ons derhalve dit ftuk merkwaardig doet zyn, is niet zoo zeer de geest, waarmede het ontworpen, en uitgevoerd is, als wel de gewichtige uitvinding van het fchilderen met olieverw, welke, toen ten tyde, in de *Nederlanden*, de plaats innam van het lang in gebruik geweest zynde *al Fresco* (*), fchoon het andere in *Duitschland*, waarfchynlyk, reeds langer bekend geweest zy. Alhoewel ik 'er zeer verre af ben, om den koloriet-fchilders eenen merklyken voorrang beven den juften teekenaar toetekennen, houd ik het,

echter,

(*) Het fchilderen met waterverw op natte kalk.

echter, althands ten aanzien der meesterstukken van het *Vlaamsche* penfeel, voor een veel te gestreng vonnis, om met *Lesfing* te wenschen, dat de uitvinding, op welke alle de roem dier school berust, uit hoofde van het misbruik, 't geen daarvan gemaakt is, voor altyd ware agtergebleven, en nog vernietigd wierd. 'Er is bykans geene menschlyke uitvinding, of men kan haar van misbruik beschuldigen, zoodanig zelfs, dat zy nu of dan haar geheele oogmerk heeft moeten misfen; en, schoon het onloochenbaar zy, dat het leeren der kunstgrepen, welke tot het schilderen met olieverw behooren, menigen wakkeren kunstenaar midden in zyne loopbaan gestuit, tot den kring der middelmaatigheid vernederd, ja zelfs van het waare doel der kunst geheel verwyderd heeft, blyft het, echter, aan den anderen kant onbetwistbaar, dat menig onnavolgbaar stuk met olieverw op doek getoverd is, welks schoonheden by elke andere behandeling zouden verloren geraakt zyn. Aan het koloriet, op zich zelf beschouwd, is zekerlyk zoo veel niet gelegen; maar, uit de versmelting van het licht en duister, welke alleen door de vermenging der verw met olie ontstond, is eene mengeling van fyne uitdrukking geboren, waardoor de kunst zelve in waarde toegenomen, en voor den zielkundigen belangryk geworden is.

Het

Het verlangen, om in de overige kerken, kloosters, abtdyen, op het raadhuis, en in de afzonderlyke verzamelingen te *Gent*, de gedenkteeken en der *Vlaamsche School* optespooren, moest thands voor het vast bepaald ontwerp onzer reis zwichten. Met het aanbreken van den dag snelden wy, door de rykste landstreek van *Vlaanderen*, van hier naar *Antwerpen*. De weg liep over eene heerlyk bebouwde vlakte. Dreeven, weiden, akkers, en de openbaare wegen, waren met hoog geboomte en bosfschaadje voorzien; de bestraatte dyk was over het geheel genomen even goed, als in het overige gedeelte van *Brabant* en *Vlaanderen*. De groeiing der gewassen scheen, intusschen, weinig meer te zyn, dan op den tyd van ons vertrek uit onze zagter luchtstreek te *Mentz*; het zaad alleen prykte met zyn verfrischend groen, en de digte, goudgeele bloeifems van het koolzaad bedekten dikwyls onoverzienlyke velden. De aarde was op veele plaatsen ligt en met zand vermengd, en voor veele soorten van graanen byzonderlyk geschikt. Overal zagen wy den landbouw tot die volkomenheid gebragt, waarby de welvaart der Ingezeten en, door derzelver noeste vlyt, met glans heuenschittert. Hoe gemaklyk konde hier, met eene beter opvoeding

des Landmans, en eenen behoorlyken aanleg van de zyde der eigenaren, de landbouw dien van *Zweden en Engeland* evenaaren! Dan, het fchynt, of alles alhier juist is aangelegd, om aan oude vooroordeelen het karakter van heilige onfeilbaarheid optedringen! Met verbaazing en blydschap, intusfchen, moesten wy bekennen, dat wy zulke vlekken en dorpen, als waarmede deze weg, en de gantsche landstreek, als 't ware bezaaid is, op het vaste land nog nimmer ontmoet hadden. *Lockeren, St. Nikolaas*, en anderen meer, beschaamen de Steden van den derden en vierden rang, welken men in andere landen boven haar's gelyken gewoon is te roemen. Zy zyn bykans een vierde van een myl lang, doorgaands van gebakken steen ordenlyk gebouwd, met breede straten, goeden steenen weg, en reien van boomen wel voorzien. Binnen in de huifen heerschten orde en reinheid, dië zekere leidslieden der echte welvaart, en de trouwhartige toon van verwelkoming, dië by de Ingezetenen plaats had, bevestigde ons in onze goede gedachten wegens derzelver overvloed. Wy vonden allen man aan het werk, ter vervaardiging van grof linnen tot zeildoek, tenten, en dergelyken, uit eigen geteeld vlas en hennip. Deze arbeid, met de daarvan bereide manu-

manufacturen, en de ryke voordbrengfelen van den korenbouw, fchynt de voornaame bron van den alhier plaats grypenden rykdom te wezen.

Een halve myl van *Antwerpen* verdweenen boomen, bosfchen, en omtuinde landeryen; wordende de landftreek verwisfeld in eene wyd uitgebreide kaale vlakte, waarop veeweiden en korenland aan elkander grensden, en aan welker gezichteinder wy in de rondte eenige befchaduwde dorpen, en in het midden *Antwerpen*, in haare trotsche grootheid zagen liggen. Een veld van torens, en dat wel in den alouden Gothifchen fmaak, zoo als de, doorluchtig gewerkte (*filigran gearbeitete*), spitse toren der hoofdkerk, verhief zich om hoog; de Citadèl vergrootte en verfraaide dit gezicht op eenigen afstand nog meer, en de beweging van aan- en af-zeilende vaartuigen op de *Schelde*, welke wy tusfchen haare oevers nog niet zien konden, had iet betoverends. Weldra aanfchouwden wy haare vernederde ftroomen, en zugtten op nieuw over de ftatkunde en het recht der Volken in *Europa*. Deze fchoone, heerlyke rivier, is, even als de *Theems*, tot den handel als 't ware gefchapen; de vloed verheft zich vóór de muuren der ftad twintig voeten hoog, en verdubbelt alsdan haare diepte. Hier is zy niet zoo breed, als de *Rhyn* vóór *Mentz*; maar zy heeft,

juist wegens de groote ebbe en vloed, geene bruggen. Etlyke mylen verder benedenwaarts verbreedt zy zich tot de wydte van eenen zee-boezem. Wy zagen eene haven, waarin twee duifend fchepen konden liggen, met eenige kleine vaartuigen bezet. Binnen weinige minuten bragt ons een klein fchuitjen van het zoogenoemde Vlaamsch hoofd binnen in de ftad.

Het kost slechts weinig moeite, in eene ftad, welke tweemaal honderd duifend menfchen bevatten kan, door de slechts overgebleven veertig duifend Inwooners henen te dringen. 't Is het gezicht alleen, hetwelk ons des avonds vermoeid naar onze kamer te rug dryft, alwaar ik u thands verhaalen wil, welke fchatten der Vlaamfche kunst in deze twee dagen door ons aanschouwd zyn, en onze beoordeeling hebben moeten ondergaan. 't Geen wy gezien hebben, is slechts een zeer gering gedeelte der fchilderyen, welke in *Antwerpen* nog voor handen zyn, Alle kerken, abdyeen en kloosters, waarvan 'er hier meer, dan dertig, gevonden worden, zyn over en te over met de meesterflukken van Nederlandfche Schilders behangen. Het ruime Stads-huis, de zaal der Burgercompagnien, en de Beurs, bevatten menig groot en door kenners geprezen werk, en buiten dezen nog telt men verfcheiden uitgezogte verzamelingen van kleinere stuk-

ken

ken by afzonderlyke liefhebbers. Indien de menigte dezer kunstwerken in eene onmiddellyke betrekking stond tot derzelver waarde, dan moesten zoo wel schilders, als liefhebbers der schilderkunst, naar *Antwerpen*, even als naar *Rome*, reizen, en zich jaaren lang toeleggen op den arbeid, de bekwaamheid, en de kracht van uitvinding der Nederlandsche Meesters; doch, daar zulks maar al te zelden geschiedt, vernedert zulks de alhier zynde scholen beneden de Italiaansche meer, dan myne lofspraken dezelve weder verheffen kunnen.

De schilderkunst omvat eenen zoo grooten kring van bekwaamheden en kundigheden, dat van honderden, die zich daarop toeleggen, naauwlyks één tot eene onderscheidende hoogte stygt, en dus de waare grootheid van den kunstenaar op dezen weg even moeilyk te bereiken is, als in die loopbaan, welke door *Homerus* en *Pindarus* betreden is. Of een marmeren steen, of fyn gewreven verwen, of de beginselen der taalen, de ruuwe stof uitmaaken, welke de kunstenaar bewerken en polysten moet; dit kan in zoo ver onverschillig zyn, als slechts de arbeid de waarde van het kunststuk bepaalt; en deze arbeid nu — naar welke andere betrekkingen laat hy zich waardeeren, als naar het dubbel van de inwendige waarde en van den rykdom des schep-

penden vernufts, en van den trap van volkomenheid, tot welken het zich te gelyk met zyne schepping heeft verwezenlykt? Of zou het, hier, indedaad niet op het allereerste, niet op de beschaaving van den kunstenaar aankomen? Zou de bekwaamheid alleen, om aftebeelden, den Meester uitmaaken, zonder in aanmerking te nemen, wat hy afbeeldt? — Dan zeker zyn 'er geene grooter Schilders, dan *Douw, van Mieris* en *Metfū*; dan kan het gebeuren, dat een hofnar, of kwakzalver, de grootste tooneelspeler verdient genoemd te worden; dan mag vry het geklap en geklater der rymklanken, en de costuumfchetsen onzer hedendaagsche *Idyllen* - maakers, welke, in den smaak der hoofden van *Paul Denner*, tot op het minste hairtje, en vol wonderigheid, tot walgens toe, naar het leven geteekend zyn, het *non plus ultra* der Dichtkunst heeten.

Ongetwyfeld heeft de enkele navolging der natuur reeds haare groote verdiensten; zy is de onvermydlyke voorwaarde van allen verderen voortgang. Zy onderstelt zelfs in alle de drie kunsten, waarvan ik zo even gewaagde, eene zeer uitgestrekte naspooring, eene zekere maate van kundigheden, ervaring, en daadlyke beoefening, om het werktuiglyke, zoo van de vermenging der verwen en het kleuren, als van de
bui-

buiging der vaersmaat en haar gebruik, of eindlyk van de nabootzing en uitspraak, tot den hoogsten trap der volmaaktheid te brengen. Misfchien ligt het, echter, in de natuur van den mensch zelf, dat juist op dat gemeenschaplyk punt, waar alle krachten op deze voorafgaande werktuiglyke kunstoeeningen zamenloopen, de bekwaamheid, om het hooger doel der kunst te treffen, verloren gaat, of wel in den eigenlyksten zin zelve ontbreekt. In het werktuiglyke der kunst konden de Nederlanders zelfs eenen *Raphaël* overtreffen; maar al wie zyne gestalten ziet, in zyne beelden de gedachten leest, het gevoel ontwaart, en daarin den alles omvattenden, en vernuftig fcheppenden, geest erkent, waarmede de groote kunstenaar den mensch en deszelfs neigingen en driften door en door kende — zal niet gaarn de kleene gebreken van zyn palèt over het hoofd zien? Ja, ik mag gewis nog verder gaan, en beweerden, dat de groote meesters juist zoo veel werktuiglyks bezigden, als zy tot volkomenheid *hunner* afbeelding nodig hadden, en dat dus de weelderige en wellustige voltooiing van eenen *Titian* den indruk zou hebben kunnen flooren, dien de verheven ernst van *Raphaël* had willen verwekken. Zoo veel is ten minsten zeker, dat de afbeelding der Griekfche Godheden, juist daar-

daarom , buiten de grenzen der fchilderkunst fchynt te liggen , en een uitsluitend eigendom te zyn der Beeldhouwkunst , omdat het vleeschkoloriet , voor het grootst gedeelte , de misleiding wegneemt , welke het denkbeeldig evenredige alleen in staat is uittewerken : daar de voortreflykst *gefchilderde* Godinnen en Goden niets meer zyn , en ook geen anderen indruk maaken , dan alle fchoone Vrouwen en Mannen gewoonlyk doen . Wanneer ik , nu , deze aanmerking op zulke voorwerpen toepasfe , die voor de fchilderkunst byzonderlyk beftemd zyn , en in vier bearbeiding zy , eigenlyk , haare hoogfte volkomenheid bereikt , dan fchynt het my , ook in dit geval , toe , dat tot elk heldhaftig beeld , tot elke denkbeeldige fchoonheid , tot elk wezen , dat zedenlyk groot of verheven is , niet flechts in de gefalte , maar ook in kleuring , noodwendig zekere misleiding behoort , welke , omdat zy zich met deze bepaaling niet laat voorftellen , en zich daardoor boven elk fchepfel , dat wy dagelyks zien en kennen , zeer ver verheft , het waare verhevene indrukt . Zou niet , by voorbeeld , het vuur , dat wy in eene *Danaë* , *Leda* , of *Cleopatra* , fchilderen , zeer wanvoeglyk zyn in het beeld eener Heilige ? Of kan de fchilder , in het afmaalen van *Maria's hemelvaart* , zich voorftellen , de verbeelding

ding van den aanbhouwer te zullen bevredigen en misleiden, wanneer hy niet, zoo veel mogelijk, het afbeeldfel van een zwaar, stoffyk lichaam van vleesch en bloed; door de beguicheling van het koloriet, poogt te verwyderen?

Men kan het den kunstnaren niet genoeg herhaalen, dat de getrouwe nabootzing der natuur geenzins het oogmerk der kunst, maar slechts het middel is; dat waarschynlykheid by hen meer geldt, dan waarheid, omdat hunne werken niet tot het wezen der natuur behooren, maar schepselen van het menschlyk verstand, en versieringen zyn; dat de volkomenheid dezer voordbrengselen van hunnen geest des te levendiger bezeft wordt, hoe onschendbarer de eenheid, en hoe levendiger de onverdeeldheid van het geheel is; eindlyk, dat schoonheid derzelve uitwendige stempel, en tevens de inwendige karaktertrek behoort te zyn, en te blyven, waardoor zy zich onderscheiden, en tevens voltoëjen. Uit deze bepaalingen laat het zich ligtlyk verklaaren, waarom de afbeelding in echte kunststukken even getrouw en waar kan zyn, als in enkele navolgingen der natuur; daar, in tegendeel, de vlyt zonder *genie*, hoe naby zy ook aan de misleiding kome, op den naam van kunst, in eenen hooger zin, geene aanspraak kan maaken. Even zoo zou het onderscheid

rusfchen het wezenlyke en toevallige der kunst veel ligter gekend worden, wanneer men begreep, dat zelfs de ruwfte Volken, die of eenen hoogst onvolkomenen, of liever geheel geen aanleg toonen tot ftofelyke kunstgevaarten, echter waare dichtkunst bezitten, welke, vergeleken met de gepolyfte, en kunstmatig in een gewerkte, dichterlyke voordbrengfelen der befchaafde kunst, deze laafte in volheid van gedachten, in kracht en waarheid van gevoel, in tederheid en fchoonheid van beelden, dikwyls zeer ver overtreft. Men begrypt, hoe deze eigenschappen het eenvoudig herderslied, de klagten en den vreugdegalm der liefde, het wilde krygsgezag, het puntlicht by het vriendenmaal, en den zwellenden lofzang aan de Goden, by eenen Halfwilden, kunnen beteekenen; want zy komen onmiddellyk voort uit des menschen oorspronklyk fcheppende kracht, en zyn onafhanklyk van het middel, waardoor dezelve zich ontlaf, — de meer of min befchaafde fpraak. Ongelyk fcherper is de doode, lichaamyke ftof, welke de fcheppende kunstenaar buiten zich zelve moet zoeken, om zyne verbeeldingkracht daarin ten toon te fpreiden. In plaats van het uiterlyk teeken by verdrag, den toon der fpraak, die gemaklyk is voorttebrengen, moet hy de zaak, welke hy by zich zelve denkt, den zinnen

nen zoodanig poogen voortestellen, als zy zich uitwendig vertoon, en juist hiermede worden alle de beperkingen zyner kunst openbaar. De werktuiglyke voordeelen in de behandeling der ruuwe stof, — die naauwkeurige waarneming der gestalten, zoo als zy in de natuur zyn, en welke éénmaal in de verbeelding vervormd, van daar wederom een daadlyk bestaan erlangen moeten; — die ervarenis, welke den kunstenaar moet leëfen, om, met eenen diepen blik, door alle de veranderingen van uitwendige gedaante, tot in de wyzigingen van het denkvermogen hienentedringen, en alle de zinnelyke verschynselen als teekenen van het inwendig vermogen natebootzen — dit alles vordert eene verbaazende opoffering van tyd, en eene voorbereidende inspanning van geest, waarmede de Dichter, die zich zelf tot zintuig verstrekt, niets te doen heeft. Hoe moeilyker, nu, de afbeelding is, en hoe meer tyd zy vordert, des te gestrenger verbindt zy den kunstenaar aan eenvoudigheid en eenheid; hoe eenvoudiger, daarentegen, eenig voordbrengfel des vernufts zy, des te sterker moet zy, door flouthed en verhevenheid van gedachten, op den aanschouwer werken. Daarom is de levendige rust van eenen God het verhevenst onderwerp voor den beitel, en dat oogenblik, waarop de beroeringen van 's menschen

schen ziel door hun lichaamlyk hulsel zichtbaar zyn, is bovenal het penfeel van groote meesters waardig.

Wanneer ik de werken der Nederlandsche scholen met deze voorafgaande begrippen vergelyke, dan is het, myns oordeels, niet moeilyk, de juiste maat van derzelver verdiensten te bepaalen. Ik bespeur uitmuntende bekwaamheden en reusen-krachten, welke, onder een gunstiger klimaat, in eenen grooteren kring van werking, by eene andere opvoeding, en in andere meer beslissende betrekkingen, wonderen van kunst zouden hebben uitgewerkt. Hier verteeren zich dezelve in den stryd met de moeilykheden van het werktuiglyke der kunst, en, wanneer zy dezen geheel zyn te boven gestreefd, dan is het denkbeeld, 't welk zy willen afbeelden, de zegepraal niet waardig. Als zegeteekenen, intusfchen, kunnen wy die stukken niet slechts doen gelden, maar zelfs met bewondering en dank aannemen; zegeteekenen naamlyk, zoo als de mensch op zyne gelaats-trekken, tot aan de uiterste grensen zyner heerschappy over de zinlyke waereld, veroveren kan. De wet der verscheidenheid schynt eene zamen-smelting van alle soorten van volkomenheid, zoo min in eenen mensch, als in een kunststuk, te gedooigen. Waar licht en schaduw, houding,
goede

goede uitwerking, echte kleuring, en getrouwe navolging gevonden worden, daar moeten wy niet slechts afzien van die hooge verrukking, welke, uit een echt gevoel van het schoone geboren, zich in zoo ver verheft, dat zy de overeenstemming tusschen het zinlyk en zedenlyk schoone naauwkeurig afbeeldt; maar wy moeten ons zelfs dan te vrede stellen, wanneer de zeer loslyke pooging, om indruk te maaken, tot de zeer aanstootlyke fout van valsche omtrekken verleidt, welke juist dan onvergeeflykst is, wanneer zy niet door schoonheden van eenen hooger rang vergoed wordt. De Nederlanders hebben getoond, wat 'er met verw kan geschieden; doch zy hebben het gedaan in hunnen smaak, naar hun vernuft, en naar aanleiding van het gewest, dat zy bewoonen. Is het dan geene rechtvaardiging genoeg, dat, ook onder de *Italiaanen*, zy, die uitmunteden in het koloriet, noch in de ordonnantie, noch in de teekening, noch in de uitvinding, en het minst van allen nog in het verhevene, meesters waren? Wat kunnen zy het helpen, dat eene bekoorlyke Venetiaansche schoonheid, volgens het vonnis te *Cyprus*, zoo hoog boven een sterk Vlaamsch Meisjen gesteld wordt? — Nu, dunkt my, waren wy het best gestemd, om Nederlandsche kabinetten te bezichtigen.

Wy werden het eerst gebragt in de afzonderlyke verzameling van den Heer *Huybrechts*, die ons in het genot zyner vaderlandsche kunst bykans misleid had, omdat hy met eenen *Corregio* pronkte. Hy zelf, 't is waar, had geen bezef van het gevaar, 't welk in de grooter voortreflykheid van den *Italiaan* gelegen was; want hy bezat stukken van Nederlandsche Meesters, die *even duur* waren! Gelukkig had deze schildery zoo weinig van de hoog geroemde bevalligheid van het tedere *allégri*, hetgeen de luimige *Torrick*, met een nieuw gesmeed, en door hem te gelyk veradeld woord, *the CORREGIESCITY of Corregio*, uitnemend gekenschetst heeft, dat de Vlamingers thands nog heelschoofs 'er af kwamen. Indien dat stuk echt is, waaraan ik voor my twyfele, dan heeft het zich voortreflyk bewaard. Het verbeeldt eene Moeder, met haar slapend kind. Zy schynt volgens de natuur geteekend; maar juist daarom zyn mischien de gelaatstrekken zoo lomp, en drukken het afkeer verwekkend denkbeeld van domheid ten vollen uit. Dus is het dan den schilder der geestvolle bekoorlykheid niet altyd gelukt, om haar in een vluchtig oogenblik van beschouwing te vatten, of, om juister te spreken, haar een lichaam te schenken, hetgeen de Natuur haar geweigerd had. Het kind, daarentegen, is

een

een slapende Min-god (*Amor*), zoo schoon en lachend in den slaap, met den frifchen blof der gezondheid op de wangen.

Onder de Nederlandsche fchilderyen, in deze verzameling, hebben de Zee-ftukken eene onderfcheidende verdienfte. *Backhuifen* ontwierp de zeilende vaartuigen met veel waarheid, en *Bonaventura Pieters* flaagde, boven anderen, gelukkig in het fchilderen van de doorfchynende baaren des woesten elements in derzelver onderlinge verbindtenis, even als bezielde deelen van een onafmeetlyk geheel. Het fchoone uitzicht der ftad *Briel* had vooral deze verhevenheid, welke met het denkbeeld van leven en beweging in den ftroom verbonden is. De afbeelding van bouwkunflige *perspectiven*, in het binnenfte van Gothifche Kerken, is insgelyks een byzonder Nederlandsch talent, en, offchoon de gebouwen zelven, die hier zoo talryk zyn, flechts getrouwlyk behoefden nageschetst te worden, verheft het echter de waarde der fchilderftukken, en het verftrekt der kunstryke verbeelding tot eer, dat zy het gezichtpunt der *diagonaale lyn* (*) verkoos, om de eenvormigheid

(*) Eene lyn, welke, in eene meetkunflige figuur, uit den eenen hoek, door het middenpunt heen, naar den tegenoverftaanden getrokken wordt.

heid der rechtstandige pylaaren te breeken, en nieuwe tegenoverstellingen te kunnen smeeden. Byzonderlyk behaagde my hier een klein stuk dezer soort, van *Flinck*, wegens de voortreflyke verdeeling des lichts.

Van den zorgvuldigen *Gabriël Metsü* toonde men ons eene Vioolspeler, waaraan, buiten haare kleeding van Atlas, niets bewonderenswaardig, doch ook de gelykheid met deze schoonste stoffaadje volmaakt getroffen was. Hoe gevaarlyk, indedaad, had een kunstenaar, met deze bekwaamheid tot nabootzing, voor zyne beroemdste Medebroeders kunnen worden, indien hy haar tot edeler onderwerpen gebezigd had! Doch het noodlot, 't welk hem dit benydenswaardig penfeel schonk, keetende zyne verbeeldingkracht aan eene kleederkas, of legde het scheppend schilders-vermogen in de ziel van eenen kleërmaaker. — De kenners beweeren, dat de Hollandfche school geenen grooteren kunstenaar, dan *Frans van Mieris*, de oude, heeft voortgebracht. Een oud Wyf, met eene half geledigde wynfles, prees hier de kunstervarenis van dezen Meester. Men zou uit dit beeld, de *Transubstantiatie*, tastbaar, of volstrekt zintuiglyk, (*ad oculum*) kunnen betoogen, en in het gezicht der Vrouw juist kunnen aanwyzen, waar de ontbrekende wyn uit de fles geble-

gebleven zy. De grootste vatbaarheid, gepaard met den zeldzaamsten geest van waarneming, en eene groote kracht in het afbeelden, kunnen derhalve plaats hebben, zonder fynen smaak en gevoel. In deze afzichtige schildery, verdient bovenal bewondering, de gewisse nabootzing der natuur, waarby *Mieris* zich zoo geheel verlaat op zyn juist treffen, en zyne vaste hand van teekenen, zonder door de behandeling (*manier*) eene goede werking te willen doen, hoe gemakkelijk hem zulks in een zoo klein stuk geweest ware. Juist het tegendeel hiervan bespeur ik in een *Boeren Gelag* van *Cuylenburg*, 't geen wel in den smaak van *Teniers* bewerkt is, zonder echter zyne ligtheid van hand, of zyne waarheid van uitdrukking te bezitten.

Tot de grooter stukken in deze verzameling behoort vooral een naakt Vrouwe-beeld, ongemeen schoon gekleurd, van *Pieter van der Werf*, de broeder van den Ridder *Adriaan*. Eene Koningin van *Engeland*, en een stout geschetst afbeeldfel van den beeldhouwer *Feuherbe*, verdienen als meesterstukken van *van Dyk* geroemd te worden. Ook schitterde ons alhier een straal uit *Rembrandts* verbeelding, in de gestalte eenes prachtigen Sultans, in 't oog. De Dogter van den Bloemschilder *Segers*, en eene Non (*hospitière*) van *Rubens*, hadden zyne bekende sterke

te in het portrait. De verschheid van kleuren in de laatste beelden was onovertreflyk; men zou bykans vermoeden, dat het pas geschilderd was. Dat dit gewigtig deel der voorafgaande kundigheden, welken de schilder-kunst vooruitfelt, de keus van duurzame verwen, ten huidige dage zoo zeer verwaarloosd wordt, verstrekt onzen kunstenaaren thands reeds tot verwyt, en zal eenmaal all' den roem vernietigen, dien zy by de nakomelingschap konden oogsten. Het kabinet van den Heer *van Lancker* bevat eenen, nog ongelyk grooter, schat van Nederlandsche schilderyen. De landschappen van *Both*, *van Goyen*, *Cuyp*, *Berghem*, *Wynants*, *Roos*, en anderen, de eene al ryker, netter, en meer uitgewerkt, dan de andere, en ieder in 't byzonder met de onderscheiden verdienste van haaren maaker gekenschetst, dingen hier om stryd naar de goedkuring der kenners. Ongetwyfeld heeft de verbeelding van den landschap-schilder een groot, uitgestrekt veld; de algemeene levenskracht des heelals, de woelende elementen des lichts, des bovenluchs, des waters, en der alles voortbrengende aarde, geven haar het verrukkend schouwspel van een grootst, aanbiddenswaardigst wonder, eener altyd nieuwe, en als uit haare verwoesting telkens herleevende, schepping. De betrekking, nu, tussehen de kunst van het landschap-

fchap - fchilderen, en haare ouder zuster, de kunst, om menschen aftebeelden, fchynt my het best daardoor aangewezen te worden, dat in de eene alles reeds een duidlyk, en bepaald denkbeeld is, 't geen in de andere nog een onbepaald, teder, verrasfchend gevoel blyven moet. In het landfchap werken algemeene overeenftemming, doorgaande eenheid van het geheel, grootte tegenoverftellingen, tedere verfmeltingen, kortom alles, tot één doel, dat zich niet befchryven laat, zonder dat één trek verloren gaat, of overig blyft. Lichtftraalen noch wolken, lucht noch water, rotsen noch bergen, noch oneffenheden van grond, hebben haare beftendige, en byzonder eigen, gedaanten. Boomen en planten zelfs zyn, in een oneindig hooger trap, dan de dieren, aan de verandering van gewas en gefalte onderworpen, en derzelver deelen, bloeifems en loof, verliezen zich, met derzelver bepaalde vormen, in de verte, van waar zy het oog bejegenen, en vereenigen zich tot groepen en diepfels, waaraan de kunftenaar op den voorgrond, naauwlyks, de wyziging der natuur durft fchenken. In eene verre fchemering geplaatst, komen de oorspronglyke beelden, fprekende als 't ware, tot onze zintuigen, en dus is de tekening, waarmede wy dezelve kunnen nabootzen, zoo veel te meer in onze macht, voor zoo

ver zy slechts haar doel bereikt, in de misleidende uitwerking eener schoone verwarring van omtrekken, en eene aangename verwisfeling van licht en fchaduw. Intusfchen, kan ook de verbeelding van den fchilder in deze zoort van kunstbeelden haare grootheid en kracht vertoonen; ook zy is vatbaar voor eene edele, dichteryke behandeling, wanneer slechts het wezenlyke doel der kunst, de zamenvoeging van het fchoone, en de bezieling der byeenverzamelde, of uitgedachte, verfcheidenheid tot één onafcheidbaar geheel, den kunstenaar altyd voor oogen zweeft. Het gebrek van onveranderlyke beelden heeft zekerlyk ten gevolge, dat 'er voor het Landschap geen bepaald ideaal kan plaats hebben: maar, daarentegen, is de kunstenaar zoo veel te vryer; het wyduitgeftrekte gebied van natuur en waarfchynlykheid ligt vóór hem, en het hangt geheel van zyne willekeur af, daaruit bevallige beelden, zagte overeenftemmingen, verhevene verfchynfelen, fterke bewegingen, ontzettende werkingen, te fcheppen. Van all' dit onbepaalde fchoone der Natuur vindt men, gewis, het een of ander in de werken van alle, ftraks genoemde, Landschap-fchilders; maar, wanneer het op de eigenlyke proef der oordeelkunde aankomt, hebben wy slechts éénen *Claude*.

In deze zelfde Verzameling, is ook nog één
onver-

onvergelyklyk ſchoone *Wouwerman*, dien ik echter geenſins met die verrukkende bewondering aanſchouwen kan, als de kenner hem gewoonlyk toezwaait. Is dan het getier van eenen ſlag, het gewoel van ſtrydenden onder elkanderen, het gezicht van ontzielde lyken; zyn de roomloze paarden, die door den rook van het geſchut henenvliegen — zyn deze geweldige beelden niet in ſtaat, om de verbeeldingkracht te ſpannen, en haar het ſchrikbaarend voorwerp te vertegenwoordigen, dat den kunſtenaar voor den geest zweefde? — Ik geef dit alles toe, en echter, om geen gevaar te lopen, dat ik van verkeerden ſmaak beſchuldigd worde, blyf ik nimmer ſtilſtaan by eenig kunſtſtuk, dat ſlechts verwarring ſchildert. Wat zou ik in dat gedrang doen? Voor wien wordt hier geſtreden? Wie is de overwinnaar, en wien behooren de vliegende vaandels? Een ſlag kan voor ons belangryk zyn, wanneer wy deſzelfs aanleiding juist kennen, wanneer wy aan de eene of andere party den zege toewenſchen, of wanneer daarby iet gebeurd is, 't geen ons, midden in het onmenſchlykſt bedryf, edeler gewaarwordingen inboezemt, of ons de beter ziel in den menſch vertegenwoordigt. Ook daarom maaken' alle groote Meesters, die eenen ſlag zullen afbeelden, eengeſchiedkundig tuſſchenvoegſel (*epifode*),

waardoor hy zich van anderen onderscheidt, en, dat nog meer is, waardoor hy den aanbouwer kan innemen, en bezig houden. Zonder deze onderscheiding, is de afbeelding der woeste slachting even onbelangryk, als eene Couranten-tyding, en ik bevroed niet, waarom de kunstenaars, meer dan andere luiden, tegen het algemeen verdrag van elk goed gezelschap zouden mogen zondigen. 't Is het waare, scheppend vernuft niet genoeg, alles te kunnen affchetsen, wat zich opdoet; het wil juist dat gene vertoon, wat anderen aan het denken helpt, en waarmede zich derzelve verbeelding by voorraad onledig houdt. Kon men toch onzen hedendaagschen Rymelaars zoodanig iets doen begrypen!

De Heer *van Lancker* bezit nog eenen zeer schoonen *Teniers*. Indien de schilderkunst in de daad die toverkracht bezat, welke men haar welker heeft toegekend, om niet slechts op het gevoel, maar ook zedenlyk te werken, dan mogt men in ernst wenschen, dat ieder Vorst deze schildery dagelyks voor oogen hield. Deze zou hem de noodwendige behoeften des Volks herinneren, om, na volbragten arbeid, te genieten, en zich in het leven te verlustigen, en dus den plicht des Regents, om den smaak voor waare blydschap optewakkeren, en leyendig te houden;

zy;

zy, eindelyk, zou hem de gewigtige ervaarenis voor den geest brengen, dat de mensch met ligte keetenen speelt, doch de zwaaren verbreekt, of onder derzelver last nederzinkt. Doch, met dat alles, voegen de vermaaken van den talryksten kring des menschlyken geslachts beter voor het daadlyke leven, dan voor het doek, vooral, wanneer de kunstenaar (zoo als hier het geval is) slechts overdreven afbeeldfels eener dolle vrolykheid scheppen kan. — De Boeren van *Ostade* zyn nog lomper, nog overdrevener, dan die van *Teniers*; in één zyner schilderyen wees men ons, als iet verdienstlyks, een klein beeld op den agtergrond, dat naar een mensch geleck, en dat, ondanks zyne ongeschiktheid, den kenners zynen maaker verraadde.

Het te vooren genoemde stuk, de *Vrouw met de Wyn-fles*, zou niet het tiende deel waardig zyn, van hetgeen de *slapende Lierman* van denzelfden Meester geschat wordt. Hy slaapt zoo vast, zoo zoet op zyn speeltuig, en alles aan, en rondom, hem, is met eene vermocijende en beleedigende naauwkeurigheid, welke geen' den minsten trek vergeet, niet met een Engelsch, maar dat gelukkig nog iet anders beteekent, met *Hollandsch* geduld, uitgewerkt. Hy, die van dit stuk nog meer verlangde te weten, zou my in verlegenheid brengen; want ik zeg u:
 net

het is een *slapende Lierman*, en dan heb ik alles gezegd. In alle schoone kunsten blyft het een onwederfpreeklyk kenteeken van armoede van geest, wanneer haare afbeeldfels zoodanig zyn, dat de verbeelding daar niets meer heeft bytevoegen, niets meer daarin zoeken, niets meer daarby gevoelen kan, en dus niets heeft, om zich mede bezig te houden en te verlustigen. Ik benyde den eerlyken *Frans Mieris*, alleen om zynen tyd.

Wat zou 'er nu te pryzen zyn aan deze kleine naakte beelden van *Poelenburg*, met derzelver hoekige, breede schaduwen, bonte kleeding, en doodlyke koelbloedigheid, waarmede zy de ongewigtigste bedryven verrichten, zich zelve baaden, of zich daarna aankleeden? Ik heb met dezelve even weinig te stellen, als met de *Magdalena* van *Paul Veronese* alhier, welker echtheid ik niet onderzoeken wil, omdat zy zulks niet verdient. Liever aanschouw ik daarby het schoone *portrait* van *van Dyk*: gy weet, welken lof zyn naam, en zyne meesterlyke hand, aan zulk eene beeldtenis kan byzetten.

Van *Rubens* is ook in deze verzameling, eene *Maria met het kind*, juist dezelfde, welke in de Gaanery te *Dusfeldorf*, en van daar door myn' Vriend, *Hesse*, zoo schoon gegraveerd is; in dit stuk, echter, zyn nog eenige bykomende beel-

beelden meer, en de uitvoering is slecht. 'Er waren nog een paar andere stukken van *Rubens* in het vertrek, niet zonder de verdienste, welke hem byzonder toebehoort; doch ik had slechts oogen voor een kleen, doch fraai, afbeeldfel van *Maria's Hemelvaart*. De houding der *Godin*, naar den christlyken *Olympus* stygende, is waarlyk schoon; zy houdt de rechte hand om hoog, en buigt de linkerhand halfwege, als 't ware gereed, om met verrukking te omhelzen. Haar oog is louteré vreugd, zonder dat nederige, hetwelk aan laagheid grenst, doch te gelyk zonder dat aanmatigende, dat naar trotsheid zweemt. De groep zou in alle opzigten voortreflyk zyn, indien slechts de Engelen konden vliegen. Waarom moet toch altyd iet onvolkomens, of onvoeglyks, het genoegen verstooren, dat *Rubens* anders geven kan?

De uitzondering, echter, van dezen regel vonden wy by den Heer *van Haveren*. De drie onvergelyklyke portraiten van *Rubens* hand, welken hy bezit, verschaften waarlyk het reinst genot van alle de uitgebreidheid zyner kunst. Twee derzelven zyn Vrouwen; de derde, zo ik my niet vergis, schetst de minnares des kunstenaars. 't Is ontmooglyk, om der Natuur hare bevalligste trekken, met meer behendigheid, aftetroonen, en daarna echter te rug te geven.

Deze

Deze drie wel gevlieschte Vlaamsche schoonen lieten zich, met zulk eene doorschynende zinlykheid, de liefkozingen des vuurigen kunstenaars gevallen, en voor hem waren juist deze zinlyke bekoorlykheden bevredigend, wanneer hy zyne inspanning vóór den ezel door eene andere wilde vervangen. De misleidende waarheid der kunst, welke geheel iet anders is, dan de slaafsche getrouwheid van eenen *Denner*, dien louteren affchryver der natuur, heeft *Rubens* hier tot de hoogste volkomenheid gebragt, zoo wel ten aanzien van het koloriet in 't gemeen, als byzonderlyk in de kleurverwyseling van het gezicht, of in de bepaalde uitdrukking van enkele trekken, en derzelver tedere verfmeling. De wonderfschoone schaduw, welke de stroo-hoed (*) op het schoonste der drie aangezichten werpt, en de kufenswaardige handen der beide andere Geliefden des kunstenaars, hebben haare's gelyken niet, en bewyzen onwederfpreeklyk, dat hy al minnende schilderde.

Van hier bragt men ons naar den Heer *Lambrechts*, die niet slechts liefhebber, maar tevens kenner

(*) Kunstkenners weten, wat de *chapeau de paille* van *Rubens* is. Dan, ik behoef naauwlyks aantemerken, dat hier op dergelyke aangenomen benaamingen geene acht gegeven wordt.

kenner wil heeten, en zyn' ledigen tyd daarmede doorbrengt, om de oude stukken van zyn kabinet met een glanzend vernis te beleggen, 't geen dikwerf de slechtste uitwerking doet. Hy bezit eenige goede portraiten van *van Dyk*, *Rubens*, *Rembrandt*, en *Jordaens*; van den laatsten vooral het hoofd eener oude Vrouw, met meer uitdrukking en kleene fyner trekken, dan men van hem had kunnen verwachten. Ook zagen wy hier eenen Italiaanschcn, ouden kop van *Spagnoletto*, een paar groote, kostbare *Berghems*, eenige *Poelenburgs*, *Ostaden* en *Teniers*, eene menigte landschappen van verschillende Meesters, een gezicht van *Antwerpen* en de *Schelde*, het schoonste, dat ik immer van *Bonaventura Pieters* gezien heb, en ik weet niet, welke fraaijgheden meer, welken men aangaapt, om ze te gelyk weder te vergeten. Onwillekeurig, echter, bleeven onze oogen hangen aan een groot schildery, dat niet slechts geheel vreemd was voor deze verzameling, maar in 't geheel niet voegde by all' het andere, dat men ons te *Antwerpen* kon doen zien. Geen Nederlander kon zich immer een Vrouwe-hoofd in dien smaak voorstellen; want nimmer heeft 'er ooit zulk eene Nederlandsche Vrouw bestaan: nooit zag ik in myn leven iet schooner, dan deze onbegryplyke *Leda*, by zulk
eene

eene zoo grove gestalte; in haar kan ik my niets anders, dan de minnares, of gezellin, van eenen God verbeelden. Het jammerlyke vernis had ons deze keer gramftoorig kunnen maaken; gaarn hadden wy ons de, eenigzins zwarter, schaduwen laten welgevallen, en het sneeuw-witte lyf zou ons natuurlyk genoeg gebleven zyn, indien men het veêrkrachtig leven dezes wonderbeelds zyne oorspronglyke molligheid, en de zuiverheid der Titiaansche vleesch-verw, had laten behouden. Hetgeen my, intusfchen, over deze zonde tegen het kunstgevoel vertroosten moest, was eene andere onvolkomenheid; naamlyk het affchuwlyk hoofd, even gemeen en afkeer wekkende, als wy het reeds, te *Brusfel*, in de *Danaë* van *Titian* hadden opgemerkt. Hoe is het mogelyk, om de vooringenomenheid met eenig modèl zoo ver te dryven? Indien al de bekoorlykheid van lichaam genoeg verblinden kan tegen een misvormd gelaat, mag men dan, echter, van den kunstenaar niet vorderen, dat hy het oogenblik zyner verblinding geenzins bezige ter beoordeeling? Dan, de waare oorzaak van dit gebrek is waarschyndlyk daarin gelegen, dat *Titian's* verbeelding in eene omgekeerde reden stond tot zyne kunst van afbeelding.

In de ryke abtly van *St. Michiël* te *Premonstré*, alwaar wy de poort, tot een teeken
van

van bespotting des overledenen Keisers, die dezelve had willen intrekken, met de drie kleuren der omwenteling pas geverwd zagen, toonde men ons eene menigte van schilderyen, welken ik U niet allen zal opnoemen. In de woonvertrekken van den Abt hangen de kleinste stukken; schoon de *zegen van Melchisedek*, door *Rubens*, beelden heeft van levensgrootte. Zonderling staat *Abraham*, met een stuk tapyt over zyn hoofd, vóór den Priester te *Salem* gebukt. Indien het onderwerp dit bonte stuk eenige waarde geven kan, dan moet zekerlyk de kunst by de godgeleerdheid daarom bédelen. De *doop van Christus*, door *van Dyk*, heeft meer aantreklyks; *Joannes* ten minsten is een schoon mans-beeld, en in zyne Joodsche gelaatstrekken heeft de kunstenaar iet fyns en groots gelegd. De houding is bevallig, en de bruine kleuring voortreflyk behandeld, om den, door de zon verbrauden, Eenzaam in de woestyn aanteduiden. Voor den schilder heeft zelfs het werktuiglyke der uitvoering, in deze schildery, eene onschatbare waarde. De *Christus* daarentegen is, zoo als doorgaands, geheel miskend. Het hoofd zou nog maatig schoon kunnen heeten; maar zyne nederigheid is onbeziel en zonder eenige waarde; de houding heeft iets angstig in eenkruipends, en het gantsche lichaam is plat, zon-

der genoegzame ronding. De bystaande beelden verdienen even min genoemd te worden, als de zamenstelling van het geheel. Eene *afneming van het Kruis*, insgelyks door *van Dyk*, en de *Echtbreekster* van *Tintoret* zal ik niet noemen, omdat zich daarvan niets goeds zeggen laat. Een paar Bloemstukken, echter, moet ik nog bewonderen, die in hunne soort volkomen zyn. Derzelver Maaker, *Pieter Faes*, is een schilder te *Antwerpen*, die nog leeft. Ik zeg niet te veel, wanneer ik beweere, dat hy zynen meester, den beroemden *van Huysum*, volkomen evenaart, zo niet zelfs nog overtreft.

De zeer groote eetzaal is met vyf verbaazend groote schilderyen van *Erasmus Quellinus de Jonge* behangen. Op eene zekere verte, doen deze stukken eene ongemeene uitwerking; de beelden springen, als 't ware, van den muur af, en schynen te leeven. In ieder stuk is eene groote verscheidenheid van prachtige portaalén, zaalen, zuilen, trappen, en ook in ieder wordt finaklyk gegeten, waarfchynlyk om den Monniken een goed voorbeeld te geven. Waarom *Quellin* den *ryken Man*, uit de gelykenis des Evangeliums, als Kardinaal hebbe afgebeeld, zal zich zekerlyk uit den afzonderlyken haat tegen een of ander het best laten verklaren. Met zulke laage afbeeldingen zou de vraat zeer wel over-

ooreenstemmen, zo niet *Lazarus*, die hier zoo ellendig verschynt, als hem de gelykenis beschryft, hem allen eerlust benam. In de Kerk, welke tot de abtdy behoort, hangt nog een stuk van dezen Meester, in denzelfden smaak, en van gelyke waarde. Het verbeeldt de genezing van den Beroerden; doch de beelden verliezen zich in eenen prachtigen opschik van bouwkunst; want het stuk is veertig voeten hoog, en naar evenredigheid breed. Den schilder, die naar zulk een maatstok werkt, mangelt het ten minsten niet aan vuur en stoutheid: van kieschheid en fynen smaak wil ik niet spreken.

Onze leidsman liet ons, in de Augustynerkerk, aan drie stukken hulde doen, omdat zy door *van Dyk*, *Rubens* en *Jordaens* geschilderd waren. Het eerste prykt met schoone Engelen en eenen heiligen *Augustinus*, die, in zyne verrukking, den hemel geopend ziet. Ik voor my geloof intuschen, dat zulk een erbarmlyke *Christus*, als hier tegen hem over zit, den trotschen Bisfchop van *Hippo*, met alle zyne gewaande nederigheid, zeer gemaklyk buiten postuur had kunnen brengen. Het groote altaarstuk van *Rubens* beduidt met alle zyne beelden niets, en konde ligtlyk eene *Olla potrida* van Heiligen heeten. *Jordaens* is, in zyne afbeelding van het marteldom der heilige *Apollonia*,

verward, afschuwlyk, en afkeer wekkende. In het voorbygaan, bezogten wy nog de begraafnis-kapèl van *Rubens*, in de *St. Jakobs*-kerk; zy is beroemd van wege de schildery, waarop hy zich zelf en zyne familie, onder de gedaante van Heiligen en Biddenden, heeft afgefchetst. Hy zelf is een heilige *Foris*, en zyne beide Vrouwen staan ter zyde. De uitvinding heeft hem waarfchyndlyk niet veel herfenbrekens gekost, terwyl ook in de uitvoering niets meesterlyks te zien is.

Eindelyk kom ik aan de Hoofdkerk, welker fchatten, in getal en waarde van fchilderyen, aan deze zyde der Alpen, met niets hoegenoemd vergeleken kunnen worden. De kapèls en altaaren in dezen éénen tempel zyn ongemeen veele, en allen, meer of min, met Snyder- of Beeldhouw-werk en Schilderyen verfierd, waaruit zich de gefchiedenis en de voordgang der Nederlandfche kunst laat opmaaken. Hier ziet men de werken der oudfte Schilders, eenen *Frans de Vrindt* of *Floris*, en van den, op *de Vrindt's* Dogter verliefden, *Groffmid*, *Quintin Matfys*, wien deze liefde tot fchilder vormde, van *Martin de Vos*, der *Quellins*, van *Otto van Veen*, die *Rubens's* meester was, en eene groote menigte anderen van laater tyden. De verdienfte der oudfte ftukken is doorgaands derzelver ouder-

ouderdom; want aan zamenstelling, byeenvoeging tot groepen, houding, verschiet, licht en bruin, orde, leven, schoonheid van beelden en omtrekken, keus van voorwerpen enz., is niet te denken. Met *Martin de Vos* begint, intusfchen, een goede tydkring; hy wist van dit alles iets in zyne stukken te brengen, schoon my te gelyk zyne vernuftige uitvinding, om zich zelf als den Schilder, en Evangelist *Lukas*, aftebeelden, toen hy de, vóór hem zittende, *Maria* met het kind afmaalt, terwyl deszelfs Os agter zynen ezel herkaauwt, niet behaagen kan. Meer belang verwekt de *Sebastiaan van Coeberger*; deszelfs gestalte, op het oogenblik, dat hy gebonden wordt, is niet kwaalyk getroffen, hoe gebrekkig ook het geheel is.

Van *Rubens's* hand ziet men hier de schoonste stukken, zorgvuldig, agter gordynen, of openstaande en van buiten beschilderde deuren, bewaard. Wy drongen geduurende de Mis tot vóór het Hooge Altaar, en knielden met de menigte van biddende Antwerpenaars ter neder, om het groote altaarstuk, dat *Maria's Hemelvaart* verbeeldt, van naby en op ons gemak te aanschouwen, zonder ergernis te geven. Intusfchen, raade ik nimmer iemand, die zyn geloof lief heeft, deze ligtvaardige nieuwsgierigheid natevolgen; maar liever, naar het voor-

beeld der vroomen Gemeente, welke ons omringde, zich op de borst te slaan, en het gezicht naar de aarde te wenden, dan het voorwerp zyner aanbidding stoutmoedig in de oogen te zien. Zoo lang men niet weet, wat men aanbidt, kan men zich zyne Godheid zoo godlyk verbeelden, als men wil: één enkele blik in dezen hoogen hemel, — en het is gedaan met alle misleiding. De dikke Lady *Rubens* zit, tot ergernis der Christenheid, zeer luchtig in de wolken, even gemaklyk, en even vast, als in haaren leeningstoel. Behoorde zy zich niet te schaamen, eene Godin aftebeelden — en dan nog daarenboven eene Maagd? Het schynt indedaad niet, dat het een of ander ding in staat geweest zy, haar in haare onverschillige, koelbloedige rust te stooren, en in verrukking op te voeren, ja zelfs niet eens te verbaazen; eene hemelvaart, of eene vaart met de trekfchuit — alles schynt haar om het even. Trouwens, wat merkwaardigs kon ook Lady *Rubens* op zulk eene luchtreis zien? Niets, dan het blaauwe lichtgewelf en eenige wolken, in welker nadere kennis zy geen belang kan stellen; voorts eene menigte van ronde Kinderhoofden met vleugelen, en een groote schaar van kleene, vliegende Jongens in allerlei houdingen, die haar indedaad eene groote, scitoon juist niet

zeer

zeer welvoeglyke vereering geven, waarmede de Dame, waarfchynlyk, in vroeger tyd, in de kinderkamer, beter bekend was, maar die helaas! niet gefchikt is, om te vliegen. In *Italien*, zegt men, hebben de Vrouwen heure oogen tot meer, dan één gebruik; daar zyn het de fchoone venfters der natuur, waaragter men de ziel, zeer bevallig, ja godlyk, ziet ten voorschyn komen; maar in *Antwerpen!* hier is het oog in het fchedel-gewelf op zyn best een *oeil de boeuf*, om flechts een weinig licht te gelyk intela-

teten! Onder deze Lieve Vrouw, die met alle natuurwetten den draak fleekt, staat een groep van achtbare, gebaarde Mannen, die, met de uiterfte inspanning van oogen, op een wit laken zien, dat vóór hun ligt. Van hetgeen, boven hunne hoofden, in de lucht omgaat, fchynen zy geen' de minfte gewaarwording, of bezef, te hebben: anders zou gewis wel de een of ander om hoog gezien, en dus zyne oogen hebben opgefalkt. Niemand begrypt, wat zy bedoelen; had men flechts de legende daaronder geplaatst, dan zou niets ter waereld gemaklyker geweest zyn, om te begrypen. Of zou het een flimme ftrek van den Schilder zyn, om de gefchiedenis alleen aan hun te verraden, die reeds van het geheim wisten?

Dit pronkstuk wordt door alle kenners bewonderd, door alle kunstnaren met diepen eerbied aanschouwd, door alle reisigers aangeaapt, en, op het woord hunner huurlakeien af, — geprezen. En ik voeg 'er nog by: zy hebben allen gelyk. Immers, heeft niet alleen de uitvoering van een kunststuk, van zulk eene grootte, eene byzondere waarde, maar ook in dit meesterstuk miskent men het vernuft van den kunstenaar niet. Alles, wat hier wordt voorgesteld, — zulke menschen, zulke kinderen, zulke gestalten, en zulke kleuren, vindt men afzonderlyk in de natuur. De waarheid, behendigheid, en stoutheid, waarmede *Rubens* zulks uit de natuur opnam, en door zyne hand wist te verceeuwigen, verraden eene grootheid van kunst, waarin hy geenen mededinger heeft. Op dit verbaazend groot altaarstuk zweeven niet alleen een half duisend Engelen, zoo als in *Guido's* Schildery, rondom de H. Maagd; zy blyven niet half in de schaduwe, of agter haar verscholen, om de eenvoudige grootheid van den indruk niet te stooren; zy is hier van eenen grooten hemelschen hofstoet omringd; ontallyke Kindergestalten, telkens in andere houdingen en groepen, en hoofden, *met en zonder* lichaamen, zweeven aan alle zyden rondom haar, en verliezen zich in eene zee van glansryk licht.

In

In de tweede, aardfche groep ziet men weder eene menigte van beelden in levensgrootte, en tot een fchoon geheel verbonden; en welke verfcheidenheid van houdingen, welke overeenftemming in de fchakeering der verwen, maar bovenal, welke waarheid en kracht van uitdrukking heerschen ook hier in alle de hoofden! Dan, de grootfte verhevenheid van den kunstenaar bestaat nog daarin, dat hy, tot vervaardiging van dit groote ftuk, niet meer, dan zestien dagen, nodig had. In de daad, wanneer men den trap van werkzaamheid, de maate van vuur nagaat, welke tot zulk eene verbaazende fcheping behoort, dan gevoelt men zich van zelf geneigd, om haar alle haare fouten en gebreken te vergeven.

In de kapel van het Schoenmaakers gild, wordt de beroemde *Afneming van het Kruis* bewaard, welke zoo algemeen voor het grootfte kunstftuk van *Rubens* erkend, en nog twaalf jaaren ouder is, dan de *Hemelvaart*. Met eene breedvoerige befchryving dezer, zoo dikwerf reeds befchreven, en zoo onbepaald, als naar verdienfte geroemde, fchildery kan ik my niet inlaten: Gy kent het reeds uit de fchoone kunstplaat, welke daarvan in wezen is. Ten aanzien der levendige afbeelding, blyft het een wonder; alles, wat ik ooit gezien heb, wykt te rug, om aan

deze uitdrukking hulde te doen. De teekening is naauwkeuriger, dan *Rubens* anderzins gewoon is; de zamenstelling eenvoudig en grootsch; de groepen schoon, ja zoo schoon, dat men zelfs daardoor het geheele kruis vergeet, welks onveranderlyke styfheid anders voor de bevalligheid der kunst zoo nadeelig werkt. De houdingen, kleeding, plooiën, licht, kleuring, en vooral het naakte — alles is, tot op de minste kleinigheid toe, meesterlyk ontworpen en uitgevoerd. De Moeder en *Joannes* zyn echte voordbrengfelen der Italiaanfche kunst. By deze alleredelfte natuur, wordt men, naauwlyks, het wanvoeglyke gewaar, dat *Petrus*, boven op het kruis, midden in zynen werkzaamen yver, de tip van het laken, waarin het lyk gehouden wordt, *tusfchen zyne tanden* houdt. Mogelyk is de koele bewondering, welke het aanschouwen van dit beeld my afperste, een grooter lof voor den kunstenaar, dan de verrukking, welke daaromtrent by anderen, door bykomende denkbeelden, ontstaan kan. Het denkbeeld van zedenlyk nut fchynt, by de beoordeling van ecnig kunststuk, naauwlyks in aanmerking te komen. Beschouwt men, flechts een enkel oogenblik, de betrekking, welke het afgemaalde voorwerp op den godsdienst heeft, dan zal men gereedelyk moeten erkennen, dat de keus niet wel flegter had

had kunnen getroffen worden. Het hoofdbeeld is een dood lichaam, en de verwringing van deszelfs leden, die voor geene vrywillige beweging meer vatbaar zyn, maar alleen afhangen van de behandeling der Omstanders, is met het eerste oogmerk des Schilders, om iet schoons aftebeelden, in geenen deele te rymen. Dubbel ongunstig is ook het oogenblik, wanneer het lichaam eenen gekruisigden *Christus* zal afmaalen; want het is juist dat tydstop, waarop al' het godlyke van hem geweken is, en het ontzield overschot der menschlyke natuur in alle zyne geringheid verschynen moet. 'Er zyn tydperken in de geschiedenis des Christendoms, die den schilder volkomen vry laten; tooneelen, die eene schoone, verhevene bewerking gedoo-gen, zonder den smaak of het gevoel van het schoone eenigzins te kwetzen, en die tot de tederste gevoelens van het hart spreken; maar, aan wien ligt de schuld, dat de Vlaamsche Kunstenaars dezelve niet verkozen? Ligt zy aan hun zelven, of veeleer aan de bewaarders dezer verborgenheden? Hebben de eersten den fynen smaak niet medegebragt, welke tot zulk eene behandeling nodig is? of hebben de laatsten de voorwerpen zoo lomp gekleed, dat elke pooging der kunst daarop noodwendig schipbreuk heeft moeten lyden? Zelfs in deze ééne hoofdkerk
 heb

heb ik, tot tweemaal toe, het bezoek der H. Maagd, door eenen onbeschaamden vingerwenk der oude *Elisabeth*, gekenschetst gevonden, en ééne dezer ellendige schilderyen was voor het overige een goed bewerkt stuk van *Rubens*. O Nederlandschen smaak!

Hier breek ik af. 'Er zyn nog ontallyke schilderyen, zoo wel in de Kerken, als in byzondere Verzamelingen, waarvan ik niets gezegd heb, — veelen, welken ik niet eens verlangde te zien. Dan, uit deze proeve laat zich gemaklyk een algemeen oordeel over den geest en den smaak der Vlaamsche school opmaaken.

XXII.

ANTWERPEN.

Hoe blyde ben ik, dat onze paarden naar *Rotterdam*, eindelyk, op morgen vroeg besteld zyn! Een langer verblyf onder deze Vroomen zou, indedaad, de vrolykste luimen kunnen vergiffigen. Nimmer heb ik de armoede onzer taalen zoo diep gevoeld, dan zederd dat ik hier door de menschen, die my omringen, aan de bekendste woorden eene, geheel vreemde, beteekenis hoor geven. Men liep zeer zeker gevaar, om gesteenigd te worden, wanneer men liet blyken, dat de vryheid nog in iets anders bestaan moet, dan om *van der Noot's* portrait op de borst te dragen, en dat de godsdienst iet meer is, dan een onzinnig gebrom van Roosenkraus-bidders.

De

De treurigste vernedering en stomphed, welke een Volk immer ondergaan kan, is hier het gevolg van den vernietigden koophandel. Zelfs voor het uiterlyke heeft het tegenwoordig Geflacht niets, dat hetzelfde aanpryst. Op Zondag zag ik, in de verschillende kerken, meer dan de helft der Ingezetenen verzameld, zonder met dat alles één enkel gelaat te vinden, waarop het waarnemend oog met goedkeuring stil stond. Hersfenloosheid en gebrek aan karakter, die in *Brabant* zoo algemeen heerfchen, vertoonen zich hier nog veel wanvoeglyker, dan wel elders, en zelfs het verschil van kleederdragt is buiten ftaat, om het oog van deze verbastering der menschlyke natuur aftetrekken. Met den gefremden omloop van geld, moet te gelyk de nyverheid verzwakken, en, behalve eenige Zoutziederyen en Suiker-raffineerderyen, ééné Fluweelen twee Katoen-fabrieken, heeft deze groote ftaad geen toereikend middel, om de handen van den geringen Burger bezig te houden. De fchoone breede ftraaten zyn even ledig en verlaten, als de huifen, welke meestal zeer pragtig en fterk gebouwd zyn. Op Zon- en Feestdagen alleen komt de traage menigte uit haare fchuilhoeken ten voorfchyn, om de zonde van lediggang, op de menigvuldige altaaren, met eene nieuwe te boeten. De Geestlykheid beheerscht

heerscht dit verzwakte Volk met haare toverformulieren, die hetzelfde in slaap wiegen; want de uiterlyke godsdienstigheid vervult de veele ledige uren, die thands, na het verlies van den handel, nog overig zyn. De wetenschappen, welke eenmaal te *Antwerpen* bloeiden, zyn zoo zeer weggekwynd, dat 'er geen spoor meer van te vinden is. De Nederlandsche kunsten, welker gouden tyd juist inviel, wanneer de werkzaamheid van den koophandel reeds gestremd was, werden, slechts voor eenen korten tyd, door den braak liggenden rykdom, tot haare grootste beoefening verheven: dan, het leed niet lang, of de Kapitalist, die zyne schar-ten geenzins in buitenlandschen onzekeren handel (*spekulationen*) durfde waagen, vond welhaast bezwaar in het maaken eener verteering; welke, 't is waar, slechts maatig scheen, in vergelyking der millioenen, door den koophandel weleer verkregen, maar te gelyk een dood kapitaal van tyd tot tyd verslinden moest. *Antwerpen* is, dus, niet alleen gansch en al verval-
len, met betrekkinge tot haaren koophandel, maar zelfs de verbaazende rykdom, dien enkele Familiën aldaar nog bezitten, houdt niet eens de mindere, en noodzaaklyke, weelde aan den gang. De rykste Man, door Monniken en Geestelyken omringd, brengt zyne namiddagen by
een

een fles Leuvensch Bier door, zonder voor eenigen anderen trek van gezelligheid vatbaar te wezen. De afzonderlyke verzamelingen van Schilderyen smelten hoe langer zoo meer in één, terwyl veelen der voortreflykste meesterstukken in handen van Buitenlanders gekomen zyn, en zelfs de overvloed van Diamanten, en andere Juweelen, waardoor *Antwerpen* voormaals zoo beroemd was, zal, ook eerlang, van weinig beteekenis zyn, omdat men ook deze kostbaarheden tot geld begint te maaken, en dus te vervreemden.

't Geen het eigenbelang niet meer heeft kunnen uitwerken, heeft eindelyk de Geestlykheid weten daartestellen. Zy heeft dezer spelonk leven en werkzaamheid ingeblazen, en haar, tot raazerny toe, eene hersfenschimmige vryheid ingeboezemd. Ik zeg *hersfenschimmig*; niet; dat ik immer vergeten kan, het gevoel van beleedigde menschheid in eenen, die haar wreekt; te eerbiedigen; maar, omdat *Joseph's* eenhoofdige regeering nog veel billyker was, dan de tiranny der weinige Staaten, en omdat de vryheid des Volks, zederd de omwenteling, nog onmooglyker, dan voorheen, geworden is. Hy, die de raadzels des noodlots kan oplossen, verklaare my, waarom deze gistende stof, zoo vruchtbaar in werkzaame, alles overtreffende kracht,

kracht, waarom de godsdienst, in de handen dezer Priesterschap, de bestemming en het heil haarer Broederen, altyd heeft moeten verhinderen? Welk eene weldaadige vlam had men, door dit tovermiddel, in den boezem van vatbaare, leergierige, en buigzaame menschen, niet kunnen ontfteken, en gaande houden? Welk een bekoorend schouwspel zou alhier hebben plaats gehad, indien leer en voorbeeld te gelyk gewerkt, en, in zuivere eenvoudigheid des harten, de tedere kiempjens des geloofs tot eene volwassen vrucht van menschlyke zedenlykheid hadden doen rypen! Dat het misbruik van dezen, in kracht alles overtreffende, dryfveder, wanneer het, eindelyk, de menschlykheid geheel en al met verwoesting dreigt, den hardnekkigsten tegenstand veroorzaken; dat het koel, onbedrieglyk verstand zich, in dezen stryd, uit zyne banden losrukken, en 's menschen geest op zyne komeeten-baan met zich moet voordfleepen, totdat dezelve, ten laasten, na lang omdwaalen, zyne beperking gevoelt, en, door eene nieuwe onderwerping, naar zyn eigenlyk doel wederom henenstreeft — dit reekene men den Priesteren nimmer tot verdienste! Het goede, dat uit hunne handelingen volgt, bewerkten zy, van voorlang, niet anders, dan als blinde werktuigen van eene hooger orde der

dingen ; hunne eigen oogmerken , hunne ontwerpen , alle de verklaaringen van hunnen vryen wil waren , altyd , tegen de zedenlyke veredeling en volmaaking hunner Broederen gericht. Hier , waar zy , zelfs boven verwachting , in hun oogmerk geslaagd zyn , waar het bygeloof in het loome en logge temperament der Brabanders zoo diepe wortels geschoten , en aan elke neiging tot zedenlyke beschaaving allen voedsel ten eenenmaale ontroofd heeft , hier zal men , éénmaal , met des te meer hevigheid , de geestlyke dwinglandy vloeken. Hoe meer deze ontzachlyke werking vertraagt , zoo veel te vernielen der zal zy worden , zoodra de zon der waarheid ook over *Brabant* opgaat. De hardnekkigheid des koelbloedigen houdt slechts de geweldige beroerte tegen , aan welke een ligter bewogen bloed , by de minste beroering , zich onderwerpen moet.

Met gewyde Hostiën , met Aflaaten , en beloften aan de andere zyde des grafs , met alle de overmagt van hunnen invloed op de gewetens , en , om zeker van hunne zaak te zyn , ook met het tovermiddel , weleer vóór *Oczakow* beproefd — met ryklyk geschonken genever — hebben de Monniken van *Antwerpen* hunnen Biegtelingen eene dolle vryheid ingeblazen. Het *Committé* van *Breda* werd van hier met aanzien-

zienlyke geldfommen ondersteund, waartoe deels de Kapitalisten en Koopliden, deels de ryke Kerkvoogden zelve, het hunne bydroegen. Reeds uit dezen yver laat zich gemaklyk opmaaken de grootheid van het voorwerp, waarvoor men zich in de bres wilde stellen. Nog duidlyker ontwaaren wy zulks in de som, welke anderszins elk nieuw benoemd geestlyk Ambtenaar aan den Keizer moest opbrengen. De Abt van *St. Michiel*, hier ter Stede, moest tagtigduisend, die van *Tongerloo* honderd en dertigduisend, en die van *Everbude* honderd en vyftigduisend guldens, offeren. Deze schatting heeft de nieuwe Regeering der Staaten afgeschafft; zoo dat deze bezuiniging den eerstgenoemden Abt reeds is te goed gedaan, en, hoe hy dezelve weet te gebruiken, bewyst de zeer pragtige en wellustige stoffeering van zyn verblyf. De koninglyke schat, dien men, te *Brussel*, by de vlucht van *Trautmannsdorf* veroverde, en de belastingen des Volks, welke zederd de omwenteling in geenerlei opzigt verminderd zyn, hebben die Kerkvoogden niet slechts schaadeloos gesteld, maar hunne gedaane uitfchotten met woeker doen te rug keeren. Wanneer, dus, het Land van de nieuwe Staatsverandering eenig voordeel geniet, kan zulks daarin alleen bestaan, dat de zeren, of, zoo als andere berig-

ten luiden, de *zwaalf* millioenen guidens, die anders jaarlyks naar *Weenen* geofferd worden, thands alhier blyven, en, wegens de krygs-toerustingén, in omloop moeten komen. Hoe veel, intusfchen, van dit geld, langs zydelingfche wegen, nog buiten 's lands gaat, alwaar zy, die het zich weten toeteëigenen, buiten eenig letfel hunner hoog geroemde vaderlands-min, hetzelfde veiliger, dan in *Brabant*, oordeelen, waag ik geenzins zoo natevertellen, als ik hier hoor mômpele. Zelfs de inneming der Citadél van *Antwerpen*, alleen, zou verbaazende fommen gekost hebben, welke, in den fmaak van eenen gouden regen, den belegerden ten deel gevallen zyn.

De magt der Nederlandfche Geestlykheid heeft deze verovering voltooid. De vesting was met allerlei krygsbehoeften en levensmiddelen, voor jaaren lang, ryklyk voorzien, en 't geen binnen haare eigen wallen mogt ontbreken, heeft zy, ten allen tyde, in overvloed kunnen bekomen, door de bedreiging, om de stad tot eenen puinhoop te verwoesten; want haare batteryen bestryken de geheele stad in allen haaren omtrek, en kundige krygsoverften van beide partyen komen daarin ten vollen overeen, dat zy niet anders, dan door eene regelmaatige belegering, konde veroverd worden. By het algemeen bezef,

zef, derhalven, haarer onwinbaarheid, was deze overgave in de oogen des Volks niet minder, dan een wonderwerk. Voornaamen zoo wel, als Geringen, meenden hier zeer duidlyk den vinger Gods, en zynen zegen over de omwenteling, te ontdekken. De Priesters hadden hen tot dit geloof vóórbereid en gestemd: nu alleen versterkten zy dit volksgevoelen, en wisten de smeulende vlam op éénmaal te doen uitbarsten. Van den dag des verdrags wegens de overgaaf, werden bykans allen van eene bedwelming overvallen, welke gedeelyk nog voortduurt; ja, op denzelfden dag der overgave, liepen, uit de omliggende dorpen, meer dan tienduifend gewaapende Boeren te zamen, om ooggetuigen dezès nieuwen wonders te zyn. Nog tegenwoordig zien wy, op alle straaten van *Antwerpen*, hooge Mastboomen staan, met de drie kleuren der onafhanglykheid, rood, geel, en zwart, beschilderd, van wier top wimpels en vlaggen waaijen, met allerlei geestlyke zienebeelden, en bybelsche spreuken; terwyl, geheel boven op, de groote, beschermende hoed van vryheid waait. Midden in de dronkenschap der vreugd over den gewenschten voortgang der Nederlandsche wapenen hebben de Antwerpe-naars dit zegeteeken geplant, en uitgelaten rondom hetzelfde gedanst: maar, wat baatten hun het

geloof aan wonderen, en de zinnenbeeldige uitgelatenheid? In plaats van het edel gevoel van eigen waarde, in plaats der bewustheid van aangeboren rechten, welke de harten van vrye menschen verheffen moet, ontstond in hun eene blinde vergoding hunner nieuwe Regenten. Daar andere Volken, uit eigen inwendige aandrift, stoutmoedig en vrolyk riepen: „*lang leve de „Natie!*” leerden zy eerst van Monniken de leus: „*lang leve van der Noot!*”

Ons verlangen, om de citadèl zelve te bezichtigen, konde voor ditmaal niet voldaan worden; een verbod der Staaten maakte dezelve thands, van wege het verblyf des aldaar gevangenen Generaals *van der Mersch*, voor alle Vreemdelingen ontoeganglyk. Een zeker koopman alhier, die te gelyk eene gewigtige rol in den Volks - opstand speelt, beloofde ons den toegang derwaarts, indien wy nog eenige dagen langer wilden blyven, tot dat hy, naamlyk, aldaar de wacht had; dan, de voldoening eener loutere nieuwsgierigheid was eene zoo groote opoffering niet waardig. Veeleer heeft alles, wat wy tót hiertoe in de Nederlanden gezien, gehoord, of uit honderde staatkundige tydscriften, die alhier dagelyks verschynen, hebben opgemaakt, ons ten vollen moeten overtuigen, dat de menschenkenner, in plaats van in dit

gistend

gistend clement eenig aangenaam voedsel voor zynen geest, in tegendeel, niet dan afkeer en walging, kan vinden, zonder echter diegenen te benyden, die, om den kring hunner kundigheden uittebreiden, de diepten des Satans willen doorgronden. Wanneer in het een of ander land de geest van tweedragt is uitgebarsten, dan kan het gezond verstand alleen, zonder aanzien van perfoonen, volgens deszelfs eeuwige, onverbreekbare wetten, beslissen, op wiens zyde het recht, en wat de goede zaak zy; en, ofschoon de verhitte partyen, doorgaands, het zedelyk karakter hunner tegenstanders met de haatlykste verwen affchilderen, en dit wanfchapen afbeeldfel, te gelyk met hunne gronden, in de fchaal werpen — zulks heeft op haare uitspraak geen' den minften invloed. Op een veel grooter fchouwtooneel, zelfs in het verlichtte *Frankryk*, is deze bedrieglyke schennis niet altyd te vermyden, ofschoon, ook aldaar, de fchynheilige laster, de onteering van iemands goeden naam, de algemeen heerschende beschuldiging van zedeloosheid en ongeloof, de aandoenlyke weeklagt over de ontheiliging der heilighdommen, vernietiging van voorrechten, en plunderiug van eigendommen, flechts van die ééne zyde koomt, welke zich, langs dezen weg, aan de geftrengte en koelbloedige uitspraak der

gezonde reden , heeft weten te onttrekken. Doch , onder de aantygingen en wederzydsche beschuldigingen der partyen , welke in *Braband* zyn , verdwynt zelfs de geheele vraag : wat recht zy ? De in het oog loopende onkunde , zoo wel der Keizers - als Staats-gezinden , welke hen volstrekt buiten staat stelt , om hunne zaak , met aanwyzing der juiste gronden , te verdedigen , blykt ten vollen uit de persoonlyke aanvallen , welken zy , met alle gestrengheid en partydigheid , op elkanders karakter doen , en zich openbaar veroorloven ; dit alles bewyst ten klaarsten den algemeenen gruwel der priesterlyke opvoeding , welke , alhier , alle gemoederen in den diepsten afgrond der onwetendheid gestort , en , door de bepaalde schatting der zonden (*Sündentaxen*) en boetedoening , alle zedelyk gevoel in dezelve ten eenenmaale verftikt heeft. Waar zonden en misdaden slechts tot zoo lang het geweten bezwaaren , dat eene werktuiglyke boete , en de vryspraak der Geestelyken , het *absolvo te* (*), hetzelve gereinigt hebben , daar vertoonen zy zich alleen van haare zwarte zyde , wanneer men ze aan de ziel der Naasten ziet vast kleeven. Waar men , door middelen , die voor eenen ieder veil zyn , de

God-

(*) *Ik schenk u vergiffenis.*

Godheid gemaklyk bevredigen kan , daar staat men , by het zondigen , geheel geene acht op de belcedigde menschheid ; daar houden , gevolg-lyk , eer en fchande op , dryfveeren te zyn van 's menschen daaden ; ja , welhaast verliest zich zelfs elke juiste bepaaling dezer begrippen. Wat zoodanige menschen voor elkander zyn kunnen , laat ik onbeflist ; maar , zonder verstandlyke vermogens , welken men bewonderen , zonder beschaaving , welke men hoog schatten , zonder harten , welken men beminnen kan , zyn zy gelyk aan den Pelgrim , die , vol weemoedigheid , de maatschappy verlaat , alleen , om de menschlyke natuur met een jammerlyk geweld te trotzeeren.

XXIII.

'S HAGE.

Wy verlieten *Antwerpen*, zoo als wy 'er ingekomen waren, zonder dat men ons de gewoone vraagen aan de poort gedaan had: ook heeft men ons, op onze geheele reis door *Braband*, *Henegouwen*, en *Vlaanderen*, slechts éénmaal naar onze pasfen gevraagd. Ik wil gaarn gelooven, dat deze zorgloosheid ons gezelschap in zoo ver tot eer versprekt, dat wy buiten alle verdenking waren; want men heeft voorbeelden genoeg, dat de nieuwe Brabandfche Souvereinen omtrend het karakter van doorreizende Vreemdelingen geenzins onverschillig gebleven zyn.

Naauwlyks waren wy een eind wegs gereeden, of wy bevonden ons reeds op eene treurige,

rige , wyd uitgestrekte heide , alwaar het oog aan den horifont , en in eene zeer groote afgele enheid van elkander , ettelyke kerktorens ontdekt. Hard , dor hei-gras en kruiden , enkele hier en daar verstrooide Berken-boomen , en kleene groepen van jonge Pyn-boomen , waren de éénige plant-gewasfen dezer woeste , zandige vlakke , welke ons zekere strecken van het noordlyke *Duitschland* en *Pruisfen* zeer leevendig herinnerde. Binnen den tyd van zeven uren bevonden wy ons op Hollandsch grondgebied. De Ingezetenen van een Dorpjen , alwaar onze Paarden gevoederd werden , hadden een haatlyk , fcherpgefneeden gelaat , hetwelk echter veel vrolykheid en werkzaamheid teekende. Vooral bemerkten wy eenige flukfche , waardige Meisjens , die ten eerften voor den dag sprongen , om Koetsier en Paarden te helpen , en by de Brabandsche traagheid ten haaren voordeele zeer merklyk afftaken.

De zandige weg bragt ons langs eenen hoo-gen dyk naar het Stedeken *Zevenbergen* , 't welk by den zeeboezem ligt , die alhier den naam van *Hollands Diep* ontvangt. Van alle zyden opende zich thands voor ons een vrolyk uitzicht. Aan den eenen kant was de horizont zeewaarts onbegrensd. De menigte van heen en weder zeilende kleene en groote vaartuigen , de Vis-
fchers

fehers in hunne booten, de Zeevogels, die in grooten getale over de viakte des waters kruisten, de ver uitgestrekte laanen van boomen, de daarboven zich verheffende kerktoeren - spitsen, en de roode daken in de verte, deden gezamenlyk eene aangenaame werking. Te *Moerdyk*, dat slechts uit weinige huizen bestaat, voeren wy over het *Hollands Diep*, en wy herinnerden ons de vreeslyke oversflooming der vyftiende eeuw (1421), welke alhier den omtrek van twee en zeventig Dorpen verslond, in derzelver plaats een meir agterliet, en *Dordrecht* van het vaste Land scheurde; gelyk wy tevens dachten aan den jongen Prins van Orange, *Johan Willem Friso*, die (1711) in het vier en twintigste jaar van zyn leven, op dezelfde vaart, welke wy thands gelukkig hadden afgelegd, verdronken is.

Aan gene zyde van dezen zeeboezem, werden deze droevige herinneringen verstrooid, door de aanschouwing van het eerste nette Hollandfche Dorp. Reine, zindelyke Huisjens, Straaten, met grachten doorsneden, van beide zyden met Lindenboomen beplant, en overal met klinkers, of kleene gebakken steenen, zeer gelyk en net, even als by ons dikwerf de vloer der zykamers, geplaveid, en, 't geen met al dit nutwendige ten vollen overeenstemde, gezonde, wel
ge-

gekleedde, welvarende Ingezetenen, gaven ons in het Land van *Stryen* het getuigenis, dat wy op den bodem der waare, geenzins ingeeleedde, vryheid, en in het land der nyverheid, gekomen waren. Drie sterke, wel gespierde paarden hadden wy nodig, om ons door de zwaare wegen te trekken, die op verscheide plaatsen een zoo diep spoor hadden, dat wy dikwerf gevaar liepen van omtevallen. Zodra wy, echter, het Dorp *Haringsdyk*, 't welk ten minsten een half uur lang, en insgelyks met klinkers bestraat is, waren doorgereden, verblydden wy ons op nieuw over den bekoorenden welstand, die ons van alle zyden toelachte, en over het Land, alwaar de Mensch zyne bestemming bereikt, om zich in zyn bestaan te verheugen, waar de geringste Boer de voordeelen eener gezonde en gemaklyke wooning geniet, en op het benydenswaardig middenpunt tusfchen nood en overvloed staat. Kan men, deze Menschen aanschouwende, nog vragen, of het beter zy, dat de trotsche paleisen der Tyrannen gebouwd worden uit het zweet en bloed van den Landman, die zyn kommervolle leven in ellendige hutten voordsleept?

Nadat wy de zoogenoemde *Oude Maas*, oudtyds waarfchynlyk haare éénige, thands echter tot eenen smallen arm verlegde bedding, waren over-

overgevaren, bevonden wy ons, des avonds om tien uren, aan den oever der eigenlyke *Maas*, te *Kattendrecht*, waar wy de Stad van *Rotterdam*, door eene zeer lange reeks van lamptaa-
 nen, langs den tegenovergestelden oever, zagen afgetee-
 kend. De laate avond, intusfchen, be-
 woog ons, aan deze zyde in eenen kleenen land-
 herberg ons verblyf te nemen, waar een een-
 voudig, maar gezond, onthaal ons vermoeid,
 hongerig, en door den Noord-oosten wind by-
 kans van koude bevrozen, lichaam zeer juist
 van pas kwam. Hier zetteden wy ons aan den
 gemeenen haard, en verblydden ons over de
 ouderwetfche eenvoudigheid van den Huiswaard
 en zyne Dischgenoten. Men verwelkoomde ons
 met hartlykheid, trok ons de laarfen uit, en
 bood ons een paar pantoffels aan, die ten min-
 ften driemaal zwaarer, dan de laarfen, waren.
 De welmeenende goedheid van den Waard over-
 reedde hem, my de byzondere vriendlykheid te be-
 wyzen, om zyne eigen pantoffels, omdat zy reeds
 door en door warm waren, van de voeten te
 trekken, en dezelve ten mynen gebruike te
 fchikken. Het geringfte, dat ik doen konde,
 beftond daarin alleen, om te zorgen, dat ik
 hem niet liet blyken, hoe zeer zyne wel ge-
 meende hoflykheid, volgens de aangenomen
 grondftellingen der befchaafde waereld, hem mo-
 gelyk

gelyk ten kwaade zou kunnen geduid worden. Doch, wat had ik in deze woonplaats van gezondheid en reinheid te vreezen? Onze fchandelyke zeden getuigen, maar al te dikwerf, derzelve grenzenloos verderf. De voor lekker gehouden Kieviets-eieren, met zeevisch en aardappelen, maakten ons avondmaal uit, waarby wy den Waard zyne fles wyn, en de overige Huisgenoten hun glas goed bier zagen drinken. Het slaapvertrek, dat men ons inruimde, was te gelyk de pronkkamer dezer eenvoudige landlieden. Langs de muuren, en byzonderlyk boven de fchoorsteen, waren verscheide latten, fierlyk gebeeldhouwd en geverwd, boven elkander, waarop het Delftsch aardewerk, zeer net in orde gefchaard, de plaats verving der flegte platen, waarmede men by ons de herbergen gewoon is te versieren.

Dat ik den eerften fchoonen, warmen voorjaars-morgen niet vergete, dien wy op onze geheele reis tot hiertoe genoten hadden, behoeft geene verontfchuldiging by ieder, voor wien de Lente heilig is. Kon ik slechts de rykheid van het fchoone uitzicht befchryven, dat wy, door de morgen-zon befchenen, uit ons venster, over den kleenen tuin van onzen huiswaard, met zoo veel wellust genoten! De lopende rivier, zekerlyk

lyk eene Engelsche myl breed, stroomde hier zagtjes voorby in ligte, verzilverde baaren, en droeg op haare azuuren oppervlakte het honderdvouwig leven der schepen, zoo wel Ber-kentynen, en Snaauwen, als kleiner vaar-tuigen van allerlei aard, die heen en weder, herwaards en derwaards zeilden en roeiden, met een zeer onderscheiden fatsoen en aantal van zeilen, langzaam tegen den vloed opvarende, of, als een pyl uit den boog, met wind, en stroom, en vloed, voordsnellende, of ook met een rif in het zeil, of wel zonder zeilen, met onttakelde masten, in het midden der rivier voor anker liggende, terwyl het gezicht, door de ho-rifontaal lynen der raa's en het bosch van touw-werk, schilderachtig gebroken werdt. Aan ge-ne zyde verhieven zich, in den glans der zon, van zeer naby en onderscheidenlyk, de gebou-wen van *Rotterdam* boven het water; de groo-te, vierhoekige kerktoren, de wydluftige Admi-raliteits-geftichten, de voortreflyke beftraatte dyk, een uur gaans met fchoone, hooge linden be-plant, welke langs den oever henengaat, de me-nigte van fcheeps-masten, die tusfchen de hui-sen door ten voorschyn komen, de ontallyke windmolens rondom de ftad, gedeelyk op hoo-ge ftellaadjen gebouwd, om den wind beter te van-

vangen, en eindelyk, de voorsteden van lusthoven en tuinen, die zich, links en rechts, in eene groote reeks langs de rivier uitstrekken!

Wy haastten ons, om ons te laten overzetten, en bragten den geheelen dag door, met de Stad te leeren kennen, en haar geheel rond te wandelen, hetwelk eene der aangenaamste wandelingen is, welke men zich verbeelden kan: De omtrek van *Rotterdam* is middenmatig, en haarer netheid en zindelykheid hebben genoegzaam alle Reifigers de verschuldigde gerechtigheid doen wedervaren. Indien ik my eene woonplaats verkiezen moest, dan zouden de havens, en de buitenste zyde der stad langs de *Maas*, welke zoo breed en met eerwaardige Olmen- en Linden-boomen zoo heerlyk beschaduwd is, zeer zeker tot de voornaamste mededingers behooren, die my de keuze bezwaarlyk zouden maaken. Het uitzicht op de rivier is indedaad zoo uitlokkende, dat men zich naauwlyks daarmede verzadigen kan. Naar de landzyde bespeurden wy eene menigte van linnen bleekeryen, de eene al grooter en schooner, dan de andere, en in de Stad zelve beviel ons vooral het gewoel langs de havens, op de straten, en in de grachten. Afgaande en aankomende schepen, honderde bevrachtte schuiten, groote zoogenoemde praamen, in eene lange reeks naast elkander lig-

gende, om de slib en het slyk der grachten op-
tebaggeren , en dezelve dus vaarbaar te hou-
den; karren, wagens, slecën, baaren, rollende
vaten, baalen met koopwaaren *enz.*, allen tee-
kenen van nyverheid en koophandel; vervol-
gends op de kleene, nette beurs, en in de Kof-
fy-huiften rondom dezelve, de in- en uitstroo-
mende schaar van Kooplieden, Makelaars, Scheeps-
kapiteinen en Vreemdelingen uit alle waereld-
deelen, een afbeeldfel der vreedzaame vereeni-
ging van het menschdom tot de eenparige doel-
einden van het bly en werkzaam genot des le-
vens; dit alles verheugde ons uitermaate-

In de daad, aan deze uiterlyke gedaante der
dingen was het niet mogelyk, het diepe en on-
herstelbaar verval van den Hollandfchen Koop-
handel te ontwaaren, offchoon zulks, zederd
den jaare 1779, door eene, in haare soort éé-
nige, reeks van ongelukkige toevalligheden, is
toegenomen. In de honderd jaaren, die zederd
de vermoording der beide beroemde *de Witten*
(1672) verlopen zyn, hebben de herhaalde oor-
logen met *Lodewyk de Veertiende*, en de, onder
Willem de Derde en deszelfs Opvolgers zoo
schierlyk vermeerderde, grootheid van *Engeland*,
in den Koophandel, de beperking van den Hol-
landfchen handel volstrektlyk veroorzaakt, en
tot deszelfs tegenwoordig verval, bykans on-
merk-

merkbaar, voorbereid. De onzydigheid der Nederlanden, geduurende den zevenjaarigen oorlog, opende hun, eenen tyd lang, de voordeeligste uitzichten, die zich, by de uitbarsting der oneenigheden tusfchen *Engeland*, en deszelfs *Colonïën*, met eene nog grooter hoop, vernieuwden. Wanneer *Frankryk* en *Spanje* zich voor de onafhangelykheid van *Noord-amerika* verklaarde, en *Rusland* zyne gewaapende Onzydigheid verzon, tot welke de Noordfche Mogendheden van *Europa* zoo gereedlyk overgingen, fteeg de bloei van den koophandel, in de Vereenigde Gewesten, plotslyk tot eene hoogte, welke hen de maat hunner ftaatkundige krachten uit het oog deed verliezen. De onvoorzichtige verbindteniffen met *Frankryk* vuurden de Engelfche Natie tot eenen oorlog aan, waarby deze, oogenfchylyk, meer te winnen, dan te verliezen had. Het gevolg rechtvaardigde de ftaatkundige noodwendigheid dezer maatregelen. Vyftig millioenen guldens in waarde, het eigendom der Republiek, berustten in ongewaapende Koopvaardyfchepen ter zee, en de grootfte helft dezer ryke buit werd den Engelfche Kapers en Oorlogfchepen ten deel. *St. Eufathius*, *Essequibo*, en *Demerary*, in *Amerika*, en *Negapatuam* in *Oost-indiën*, viel den Engelfchen in handen, en het Britfche Kabinet had, nog daa-

renboven, eenen zoo beslissenden invloed op het bestuur der Nederlandfche zaaken, dat de, naar *Brest* bestemde, Hollandfche Hulp-vloot, tot openbaar nadeel voor den Staat, niet konde uitloopen (*) .Naauwlyks was de vernederende vrede met *Engeland* weder hersteld, of men moest den Keiser nog grooter offer brengen, om het hernomen recht op de vrye vaart der *Schelde* op nieuw aftekoopen. De millioenen, waarmee men zynen eisch bevredigde; de millioenen, welken de toerusting tot eenen Land-oorlog verflonden had; de langduurige gewoonte der ryke Kapitalisten, om hun baar geld buiten 's lands te leenen, in plaatse van zulks in den Vaderlandfchen koophandel in omloop te brengen, en eindelyk, hetgeen boven alles geldt, de verderflyke uitvlucht in den toenmaaligen nood, om, geduurende den oorlog met *Engeland*, onder vreemde vlag te varen, waardoor een groot gedeelte van den commissie-handel in andere handen kwam, en voor *Holland* voor altyd verloren ging: dit alles vereenigde zich, om niet slechts
in

(*) Wy laten deze en soortgelyke uitdrukkingen, als hier, en in 't vervolg dezer brieven voorkomen, voor rekening van den Schryver, die ze, misfchien, uit den mond van hen, die over de omwenteling en tegenwoordige staatsgesteldheid misnoegd zyn, zal hebben overgenomen.

De Uitgever.

in de fchatkamers van den Staat eene volftrekte uitputting te veroorzaken, maar ook den ftilland des handels te bewerken, en, in de algemeene verflagenheid, in de afgeperste rust, de verbittering der partyen, welke elkanderen daarvan de fchuld toekenden, tot den hoogften top te voeren. De hardnekkige verblindings der Koopfteden, aan den eenen kant, om het verbond met *Frankryk* getrouwlyk te handhavenen, zonder deszelfs naby zynde val, door eene geheele verwoesting zyner geldmiddelen, vooruit te reekenen, en, aan de andere zyde, de ftrafbare aanmaatiging, volgens zommiger gevoelens, van eenige Ambtenaren van Staat, om eene verbindtenis, welke zy niet langer konden verhinderen, door ongehoorzaamheid tegen den Souverain, door wederftreeving van het, thands aangenomen, ftatkundig ftelfel, ten voordeele, zo men meende, van den Lande, en door wederrechtlyke handelingen tegen de Staatsgefteldheid zelve, en haare vryheid, in alle opzigten te ondermynen: dezen waren de uiterften, welken, zonder bloed-vergieten, nimmer te vereenigen waren. De uitbarfting van den Burgeroorlog, en de gewaspende tufchenkomst des Konings van *Pruisfen*, vervulden de maat van rampen, die der Republiek fcheenen befchoren te zyn, en beroofden haar, van hetgeen de fou-

ten eener kortzichtige staatkunde nog gespaard hadden, naamlyk, van de huislyke welvaart, van den inwendigen vrede der Huisgezinnen. Zelfs, na den aftogt der *Pruisen*, verslond de overstroming van den jaare 1788, welke van de, in den voorigen jaare doorkoken, dyken niet langer konde geweerd worden, in veele Hollandsche plaatsen, de have, welke uit de verwoestingen van den oorlogsramp ten naauwer nood was gered geworden; twee andere overstromingen, welke nog in den jaare 1789 volgden, veroorzaakten by *Gorkum*, en op meer plaatsen, eene schaade van een halven millioen (*), en eindelyk vereischte de slegte staat van 's Lands geldmiddelen eene buitengewoone hulp, welke door de opgelegde schatting van den vyfentwintigsten Penning werd afgevorderd. Eindelyk, werd deze schets der verwoesting nog voltooid door de onstaatkundige wraak eener onvolkomene vergiffenis (*amnestie*), en de daarop gevolgd zynde menigvuldige verhuizingen van veele gegoedde Familiën buiten 's lands, waarvan de

(*) Hierby kwam nog, zederd 1790, de overstroming by *Rotterdam*, en de brand in het Magazyn der Admiraliteit te *Amsterdam*, gelyk mede het gevaar der Oostindische Compagnie, en de benoeming van twee yorstlyke Commisfarissen naar *Batavia*.

de gevolgen, in den naakenden ondergang der Westindifche, en den bykans even hulplozen toestand der Oostindifche Compagnie, reeds blykbaar zyn. Maar, het is der onvermoeide, hardnekkige vlyt van voorige Geflachten, derzelver maatigheid en spaarzaamheid, derzelver geest van vryheid, dapperheid, stoutmoedige ondernemingen, en rustloze nyverheid gelukt, znlk eene maate van rykdommen in het vaderland, dat zy zelve gevormd hebben, opéénstapelen, en ons waerelddeel zoo zeer aan haare ruiling van koopwaaren te gewennen, dat nog tegenwoordig, nadat men, overal, met het in *Holland* geleende geld, eenen eigenen fcelligen handel heeft willen vestigen, datzelfde bewonderenswaardig verfchynfel van nyverheid in den koophandel uit de voornaame fteden niet geweken is. Nog tegenwoordig zyn de Hollanders, fchoon in eene veel geringer maate, dan voorheen, de Makelaars van gansch *Europa*, en bepaalen de wetten van den geldhandel: nog fchryft *Amftel-dam* der handeldryvende Natieën den Wifelcours voor!

Den volgenden morgen verlieten wy *Rotterdam*, nadat wy aan het beeld van den voortreflyken *Erasmus* den tol van oplettendheid en eerbied betaald hadden. Schoon het ftuk zelf geene aanspraak kan maaken op kunst-verdien-

ste, voldeed het ons echter uitnemend, als een bewys van dankbaarheid, waarmede *Rotterdam* de grootheid van eenen geleerden Medeburger erkend en geëerd heeft. Wy voeren te water naar *Delft*, en zagen aan deze vaart een Vuurkunst-werktuig, naar *Bolton* gebouwd, om het water uit de laage velden in de hooger rivier te brengen. 'Er zouden, alhier, twee zulke Kunstwerktuigen geplaatst worden; maar ééne is 'er slechts tot stand gekomen, en heeft omtrend honderdduifend guldens gekost. Aan de linker-hand lieten wy het Stedeken, *Schiedam*, met zyne talryke Genever - stookeryen liggen, welker getal men ons verzekerde, dat omtrend tweehonderd bedraagt, en dagelyks vyfhonderd Oxhoofden van dezen drank verzendt. Zoo overdreven deze opgave ook schynt, zoo zeker is het echter ook, dat de bereiding en het vertier van dit artikel zeer aanmerklyk blyft, en den rykdom van *Schiedam*, als de éénige echte plaats van brouwen, uitmaakt. De betrekking der geneverbesen tot de overige gisting is onbekend; zy geven echter, ongetwyfeld, den moutwyn beiden smaak en kracht. Het gebruik van dezen genever, waarvan de gemeene Man in *Holland* zoo byster veel verslindt, moet zeer zeker te rug werken op de gesteldheid des lichaams; maar, hoe hy werke, kan alleen door inland-

inlandsche Geneesheeren , na eene oplettende waarneming van veele jaaren , beflist worden.

In het nette , fchoon zekerlyk wat al te ftille , en uitgestorven *Delft* , bezogten wy eene Platteel-bakkery , waarvan de ftad tegenwoordig flechts agt bezit , terwyl het geele Engelsch Aardewerk het , reeds vóórlang verminderd , vertier dezer waaren den laaftten neep gegeven heeft. De aarde , berichtte men ons , koomt uit *Braband* over *Brusfel* , fchoon men ons de plaats zelve niet wist te noemen. De oven , als zyn de het gewichtigfte , omdat hy gelyk moet zyn aan alle andere Porcellein-ovens , beftaat uit drie kamers boven elkanderen. In de middenfte wordt het aardewerk in vormen ingezet , en in de onderfte het vuur geftoekt. De vlam flaat door openingen tufchen de vormen door , en de bovenfte kamer blyft voor den rook. Hoe fmaakloos het fchilderwerk , en zelfs de vorm van dit aardewerk is , verdient het echter ver den voorrang boven veele zoogenoemde Porcellein-fabriecken in *Duitschland* , welke menigmaal de ellendigfte waaren tot eenen hoogen prys verkoopen , en doorgaands tot nadeel der Domein-kamers verftrekken.

'Er bleef ons nog zooveel tyds overig , dat wy de beide kerken konden bezichtigen. In de eene dienen de graf-tomben der Admiraals *Tromp*

en *Piet Hein* ter herinnering van de heldendaaden dezer wakkere Republikeinen. Ten aanzien der kunst, echter, beviel my, ongelyk meer, de beeldtenis van den natuuronderzoeker *Leeuwenhoek*, in een eenvoudig schoon *bas-relief* van marmer, hetwelk door zyne Dogter tot zyn aandenken gesticht is. In de andere kerk pronkt het kostbaar, doch zonder smaak vervaardigd, praalgraf van Prins *Willem de Eerste van Nassau*, waaronder tevens het graf der Erftadhouders is. Schoon, echter, is eene *Zege-godes* van metaal, welke op eene voetspits zweeft. Vóór weinige jaaren, heeft men den edelen *Huig de Groot*, ook hier, een gedenkteeken gesticht.

Op den middag kwamen wy in 's *Hage*, en bedienden ons van het *incognito*, waartoe het agterblyven van ons pakkaasje ons noodzaakte, om het, aan zee gelegen, Dorp *Scheveningen* na den maaltyd te bezichtigen. Zoodra men buiten de Poort is — want 's *Hage* is eene Stad, en heeft haare barrièren, even als haare Stedelyke Regeering, offchoon de Reifigers elkanderen bestendig naklappen, dat zulks het schoonste Dorp in *Europa* zy — zoodra men, nu, buiten de Poort is, bevindt men zich in eene schoone, lynrechte laan van groote, schaduwryke Linden en Eiken, welke door een boschje naar *Scheveningen* loopt, en waar het des zomers

mers verkwikkend koel zyn moet. Het gezicht der zee was dit maal zeer schoon, zoo stil en tevens onafmeetlyk! Op strand, echter, zогten wy te vergeefscli naar natuurlyke zeldzaamheden; de zandduinen waren ledig en woest. Zelfs konden wy ons niet eens verzekeren van de stelling zommiger natuurkenners, die voorgeven, dat 'er onder het zand een laag van steen zou liggen. De zee, welke anders in *Holland* niet meer aanwast, heeft in tegendeel, alhier, een gedeelte van het strand weggespoeld, en de kerk, welke voorheen midden in het Dorp lag, ligt thands buiten hetzelfde digt by zee. De vier reien van duinen, omtrend eene halve vierde myl agter elkander gelegen, welken men zeer duidlyk zien kan, onderscheiden zich door den verschillenden trap van groeiing, welke steeds toeneemt, naar maate zy verder van zee, en van den gemengden invloed der zeelucht bevryd is. Op de voorste duinen wast bykans niets, dan Schulp- en Rietgras, met eenig mos en het gemeene hulstgewas, terwyl die, welke verder liggen, reeds Berken, den Zand-doorn (*Hippophaë*), en meer andere, schoon uit gebrek aan voedsel zekerlyk slechts laagwasfende, planten voortbrengen. Aan de nabyheid der zeelucht oordeel ik het insgelyks te moeten toeschryven, dat alhier, in 's *Hage*, nog alle boomen buiten
blad

blad staan met gesloten vruchtknoppen, schoon wy ze in *Vlaanderen*, ja zelfs te *Rotterdam*, reeds uitbottende en in bloei gezien hebben. De bewyzen, derhalven, welken men van de verschillende trappen in den wasdom der planten poogt te ontleenen, om het ontstaan der duinen afteleiden uit de zee zelve, welke hen thands schynt te bedreigen, vonden deze keer by ons weinig ingang, en wy vonden ons verplicht, de vorming dezer zandhoopen even onbessist te laten, als de vraag, of derzelver zand by *Kattwyk*, alwaar zich de *Rhyn* verliest, zoo veel gouds behelst, om, zoo als men heeft voorgegeven, de kosten van zuivering, voor rekening van den Staat, met eenig gewin te vergoeden? Onder deze en soortgelyke overwegingen, wandelden wy te rug naar de Stad, zonder ééne andere ontmoeting, dan het gezicht van te huiswaarts keerende Vischwyven, welke, by geene mooglykheid, ergends akeliger, of spooksgewyze haatlyker, en flordiger, kunnen uitzien.

XXIV.

'S HAGE.

Wat men van wegens de aangenaame en bevallige ligging dezer plaats, en haare overige voorrechten opgeeft, welke haar tot het vrolykst verblyf in de vereenigde Provinciën vormen, is geenzins overdreven. De ruimte, langs en rondom de Maliebaan, onderscheidt zich door groote, gemaklyke, deels prachtige, huizen, waarvan zommigen bykans den naam van paleisen verdienen. De zindelykheid, en eene, zelfs tot op de geringste gemakken zich uitstrekkende, volkomenheid van uitwendige en inwendige inrichting, welke altyd het zekerst bewys is van welvaart, met eenen fynen smaak voor sieraad en genot des levens, verfraaijen
zelfs

zelfs de eenvoudigste gebouwen. Onder de hooggetopte Linden, welke dikwerf en verschillende reien naast elkander staan, en der Stad al het fraaije van het Land verschaffen, gaat men, bykans in alle jaarstafoenen, droogvoets wandelen, en het uitzicht van de straat op het open veld, alwaar het hier liggend Garnisoen zyne Voorjaars-krygsverrichtingen houdt, verkwikt, vooral thands, het oog, door het frisch uitspruitend groen der vette landeryen, die van alle kanten door een lust-bosch van hooggestamde, schoone boomen omgeven worden. Van rondom is deze natuur zoo schoon, als een volmaakt vlak land kan aanbieden, en zelfs met den verwenden smaak, dien ik uit onze Rhyn-gewesten heb medegebragt, moet ik bekennen, dat de landsdouw alhier een byzonder, groot, schoon echter met dat alles geenzins betoverend; voorkomen heeft.

De Ingezetenen van 's *Hage* zyn uit alle Volken zoozeer vermengd, dat men het naauwlyks zou durven waagen, van derzelver levenswys, zeden, en aanleg, een besluit tot de Hollanders zelyen te trekken. Tot myne groote blydschap, bemerkte ik bykans geene bédelaars op de straa-ten, die, omtrend twaalf jaaren geleden, zoo sterk daarmede bezet waren, dat een voetgan-ger zich gewislyk over hunne onbeschaamdheid ergeren

ergeren moest. Des te sterker lopen, daarentegen, in het oog de talryke Krygsbenden; den gantschen morgen verrichten de onderscheidene Regimenten hunne krygsoefeningen onder onze vensters; men heeftze, den geheelen dag door, bestendig voor oogen, en men komt in geen gezelschap, of men ontmoet zeer zeker eenen Officier. Zoo doende wordt, ten minsten, de nieuw gevestigde *vryheid* zeer goed bewaakt! Ook draagt men, alhier, algemeen haar zegeteeken, de Orange-cocarde, of een lint dier kleur door het knoopsgat, en het gemeen dult niemand op straat, zonder dit zinnebeeld van eendragtige toefstemming.

In de zeden en levenswyze heerscht, ondanks het verblyf van een Hof, nog menig spoor der oude republikeinsche eenvoudigheid en deugd. Het laate uur van het middagmaal schynt, door de betrekkingen en verbindtenissen der aanzienlykste Inwooners met den Prins, de Vergadering der Algemeene Staaten, en de hoogere Rechtsbanken, overal in zwang geraakt, en dus eene mode geworden te zyn. In de meeste huizen eet men niet vóór drie uren, in de voornaamsten eerst om vier; de arbeidende kring der Burgers maakt, intusschen, hier zoo wel, als elders, eene uitzondering, omdat zy veel sterker gehecht zyn aan oude gebruiken, en ook inde-

indedaad den tusschentyd hunner maaltyden naar de behoeften hunner lichaamen moeten afmeten. De tafel wordt in de beste Huizen met weinige, doch wel toebereidde, spyzen voorzien, en, naar ik verneem, heeft het voorbeeld van buitenlandsche Gezanten, en enkele Familiën van den gegoedden Adel, de verregaande pragt en uitgezogte lekkernyen van den tegenwoordigen tyd nog niet ingevoerd. De gewoone drank aan tafel is roode wyn van *Bordeaux*, welken men echter zeer maatig gebruikt, zoo omdat men verscheiden uren aan den maaltyd doorbrengt, als mede, omdat 'er, tusschen de maaltyden, onder het tabak-rooken, wyn gedronken wordt; want zulks behoudt nog, doorgaands, zyne rechten, en is ten naauwer nood uit zommigen der eerste huizen verbannen. Mooglyk, is dit ook, by de vogtige, nevelachtige zee-lucht, alhier, noodzaaklyker en draaglyker, ten minsten onschaadlyker, dan elders, hoe zeer het ook de tanden bederve. Doch men vindt ook zwarte tanden by de Vrouwen, alwaar men ze, waar-schynlyk ten onrechte, op reekening stelt van het dagelyks tweemaal theedrinken; terwyl de tegenwoordige leefregel daarvan veel meer de schuld schynt te moeten dragen.

Daar ik thands van de Vrouwen spreek, verwacht Gy, ongetwyfeld, derzelve beeldtenis met

met een enkel woord gefchetst; dan, ik gedraag my aan myne voorige aanmerking; de gemengde menigte in 's *Hage* gedooft zelfs niet een algemeen vonnis. De menigvuldige vreemde Familien, alhier door de verbindtenisfen van het Hof gekomen, de herwaarts gevoerde volkplanting van Fransche Protestanten, en daarby de vermengingen der Nederlanders zelven uit alle Provinciën, werken op eene bykans onnagaaubare wyze mede, om den Ingezeten en alhier eene, doorgaands bevallige, schoon echter geenzins onderscheidende nationale, vorming van ge-
laet te verschaffen. De Fransche *mode* heerscht voor het overige, even als by ons, met een onbepaald geweld, en regelt de bestanddeelen, de gedaante, en den stof der kleeding. By den Middenstaat schynt de weelde, naar gelang van plaats en omftandigheden, nog al vry wel binnen de paalen te blyven; ik zag hier de Engelfche katoenen doeken, of *Shawls*, algemeen in gebruik. De Vrouwen, daarentegen, uit den geringen ftand, en de Meiden, vertoonen zich in eene kleeding, welke den Vreemdeling althands zeer mishaagen moet. Een kort, doorgaands wit, jak, welks voorpanden, zo het dezelven heeft, niet zichtbaar zyn, bewyst reeds eenigermate, dat de Hollandfche lichaamsgeftalte geenzins voor spanning berekend is, en

het aantal van rokken, met derzelver stoffaadje, geven aan deze kleeding nog iet affchuwlyks, zoo dat de onderste helft des lyfs, van de heupen tot op de knieën, in eene soort van korte, dikke tonnen schynt te steken. Op het hoofd eene digt aansluitende muts, en by de Landlieden daarover een stroo-hoed, die in den omtrek van *Rotterdam* geheel geen en rand, in *s' Hage*, daarentegen, rondom eenen even breed en rand heeft, maar van binnen met donkerkleurig bont katoen gevoerd is, voltooi en deze kleeding. De kleederdragt der Mannen is min onderscheiden en doorgaands allereenvoudigst. Het Volk is byzonderlyk vooringenomen met de bruine kleur; bykans alle Schippers-rokken of warmbuizen zyn van bruin laken, of carfaai. In den kring der handwerkslieden en winkeliers zyn de groote perruiken nog zeer in zwang, en men ziet dikwerf een' wel gesteld Burger, met een spitzen driekantigen hoed op de groote, ronde perruik, en in een enkel kamifool met mouwen, met veel deftigheid over de straat gaan.

Het zal ons moeil yk vallen, weder van hier te scheiden; de uren vliegen als oogenblikken voorby, deels omdat wy all' het bezienswaardige van natuur en kunst in oogenschyn nemen, deels omdat wy van het eene gezelschap in het andere komen, waarin ongemaakte gastvriendschap

ſchap heerscht, en de verwachtingen van eenen reifiger, die zynen geest wenscht te verzadigen, volkomen bevredigd worden. De aanneemlyke en aangenaame omgang der Hagenaars verraadt den invloed der Vreemdelingen zoo wel, als van het Hof; dan, de beschaafde en leerzaame toon der gesprekken plaatst hen nog op eenen hooger trap van natuurlyken aanleg en beschaaving, en geeft aan hunne gezelschappen eenen gelyken rang met de beschaafdsſten in *Engeland* en *Frankryk*. In zeker opzigt hebben zy boven beiden eenig voorrecht, omdat men noch door ligtzinnigheid of ſchamper vernuft, noch door duistere agterhoudendheid, of ſtilzwygendheid, in verlegenheid gebragt wordt. Een groote rykdom van denkbeelden van allerlei aard, vooral ten aanzien van ſtaatkunde, zoo wel in eenen algemeenen, als ook in eenen bepaalden zin, voor zoo ver zy eene wetenſchap uitmaakt, is in eenen beſtendigen omloop; byzonderlyk is hier, en over het geheel genomen door gantsch *Holland*, de kennis der natuurlyke historie, benevens die der fraaie letteren en oude letterkunde, veel algemeener verbreid, dan in verſcheiden andere Landen.

Den *Plato*, niet in den beperkten zin der akademiſche gaanery van dit land, of ook van eenig ander ſchool, maar den *Plato* onzer eeuw,

den welsprekenden en geleerden *Hemsterhuis*, vonden wy zieltoogende, en konden dus hem niet meer bezoeken (*). Indien het nog bewys nodig had, dat fynheid van gevoel, rykdom en keus van denkbeelden, zuiverheid van fmaak, verbonden met de vaardigheid en de zynryke kwinklagen der echte fcherts, met de glansryke verlichting eener nuttige wysgeerte, en het dichterlyk fchoone eener alles verjongende verbeelding-kracht, niet aan eenigen aardklomp gehecht zyn, dan zou ten minften een Man, als deze, bewyzen, dat *Holland* geenzins buiten het getal dier landen gefloten is, waar de edelfte vermogens en de tederfte gevoeligheid der menschlyke natuur den hoogften top-punt van ontwikkeling bereiken, en de rypfte vruchten kunnen dragen. De geest, die in dit zwakke lichaam woont, is zoo gevoelig voor overeenftemmingen van allerlei zoort, en lydt, in den eigenlykften zin, by elke onevenredigheid in de ftofelyke zoo wel, als in de zedenlyke fchepping, zoo fterk, dat hy zich, zelfs van zyne moedertaal, niet heeft kunnen bedienen, om zyne gedachten uittedrukken, maar alle zyne werken in het Fransch gefchreven, en te gelyk

(*) Hy is ook, zeer kort na ons vertrek, gestorven.

gelyk ook deze taal, aan welke hy zynen eigen schryfftyl opdrong, tot zyn byzonder oogmerk geheellyk vervormd heeft. Zyne schriften zyn onder ons minder bekend, dan zy verdienen; doch men moet dezelve, om de Attische fierlykheid niet te verliezen, welke dikwerf een enkele onnavolgbare ademtogt des levens is, in hunne oorspronglyke taal lezen.

Petrus Camper, één der beroemdste mannen, welken de Nederlanden hebben voorgebragt, was, door eenen ontydigen dood, eenige weken te vóóren, zynen vriend *Hemsterhuis* vooruitgegaan. Zyne uitnemende verdiensten omtrend de Natuurlyke Historie, de Ontleed- en Heel-kunst zyn algemeen erkend; min bekend is de algemeenheid zyner kennis en bekwaamheden, en byzonderlyk zyn juiste smaak voor het schoone der kunst. Hy boetzeerde, wist den beeldhouwers beitel te handteeren, schilderde met olieverw, en teekende ongemeen vaardig met de pen. Hy schreef in vier talen, en arbeidde niet slechts met onvermoeide vlyt, maar ook met een vuur, dat der waare genie alleen eigen is. Uit zyn voorbeeld zou men kunnen afleiden, wat 'er voor de wetenschappen te doen valt, zoodra eene vuurige begeerte de genoegzaame hulpmiddelen te baat heeft. Aan hem is men, in de Nederlandsche Republiek, ver-

schuldigd zoo wel het invoeren van de inenting
 der kinderpokken, als de, in dit land niet min
 gewigtige, inenting der befmettende ziekte, wel-
 ke het hoornvee wegrukt; zyn rustloze yver be-
 freed, en zyne genezingen overwonnen, het
 dwaaze vooroordeel, 't welk de voorzorg ten
 aanzien der gezondheid als eene schending aan-
 merkte van de rechten der Voorzienigheid, even
 als men, weleer, in *Turkyen*, het blusschen van
 brand beschouwde, tot dat de ondervinding ge-
 leerd heeft, dat de Voorzienigheid, in alle deze
 gevallen, op het gebruik der gezonde reden me-
 degereekend, en zoo wel de menschen, als de
 elementen en het ziekten-vergif, tot haare werk-
 tuigen bezigt. Wanneer *Camper* in het een of
 ander belangryk onderzoek betrokken was, kon-
 de eene volstrekte onmoglykheid alleen hem
 beletten, om hetzelve te voltoojen; kleene noch
 groote zwaarigheden, zoo lang zy niet onover-
 winlyk waren, hielden hem te rug, en, wan-
 neer het daarop aankwam, om een paar geraam-
 ten van dieren met elkander te vergelyken,
 kreunde hy zich niets met al aan de afgelegen-
 heid van *Londen* of *Parys*. Het reizen in 't
 gemeen, die groote, onvergelyklyke bron der
 zekerste onderrichting door middel van eigen
 zintuigen, poogde hy, zoo veel mooglyk, met
 zyne gewoone bezigheden te vereenigen. By
 de

de brandende begeerte, om het goede, of het geen hy ten minsten daarvoor hield, te werken, was hem de loopbaan der wetenschappen, zelfs de praktikaale geneeskunde, veel te eng. Hy bezat een eigen vermogen van een half mil-
 lion, en konde dus in dit opzigt het hof ont-
 beeren; dan, hy offerde aan roem en eer, met
 een hart, dat gewislyk ook dezen hartstogt ver-
 adelt, en zoo wel zyne kennis der inwendige
 belangen van zyn vaderland, als zyne uitwen-
 dige verbindtenissen, bevalen hem tot gewigti-
 ge Staats-ambten. In zyne Provincie, *Fries-
 land*, had hy zitting en stem in het *Admirali-
 teits-collegie*, en onmiddellyk na de terugkomst
 van den Erftadhouder, wiens rechten hy yve-
 rig verdedigd had, werd hy tot medelid van
 den *Raad van Staaten* benoemd. Deze ver-
 kleefdheid aan het Huis van *Orange* had, in-
 tusfchen, voor de wetenschappen zeer nadeelige
 gevolgen kunnen baaren. Reeds, in *Franeker*,
 wilde men zyn Buiten-verblyf te *Klein Lan-
 kum*, alwaar hy de onschatbaarste verzameling
 der zeldzaamste voordbrengfelen van Natuur en
 Kunst bezat, met kanon tot een puinhoop fchic-
 ten. Met de grootfte haast werden de kost-
 baarste stukken in kisten gepakt, of liever ge-
 worpen, en weggezonden, of wel voor een ge-
 deelte begraven. Het gevaar voorby, en de

rust wederom hersteld zynde , strafte hy zyne Landslieden daarmede , dat hy hun zyne tegenwoordigheid en zyn beroemd kabinet onttrok.

Deze leerlyke verzameling hebben wy, alhier, verscheiden dagen agter elkanderen, met bewilliging van zynen jongsten zoon, den tegenwoordigen waardigen eigenaar, zeer vlytig bezogt en beoefend, schoon zy, in de daad, den ontleedkundigen, den geneesheer, den wondheeler, en den natuuronderzoeker, bezigheid en onderrioting voor veele weeken verschaffen kan. Zy is vooral zeer ryk in zulke zeldzaame stukken en kunstbereidingen, welke de verrichtingen der verschildende deelen van het menschlyk lichaam, door de vergelyking met soortgelyke, schoon geheel anders geëvenredigde, deelen van onderscheiden dieren, ophelderen. Hoe menige inrichting in 's menschen werktuiglyk zamenstel heeft niet onverklaard moeten blyven, tot dat haare nuttigheid, in een of ander dier, dat zulks in eene uitnemender maat bezat, of waarin de betrekking van de overige gestalte en hoedanigheid des lichaams tot hetzelfde zich duidlyker openbaarde, eindelyk blykbaar werd, en dus tevens voor de behandeling van zekere kwaalen een nieuw licht opdaagde. Tot de geschiedenis der lichaamlyke ongemakken, voor zoo ver derzelver plaatslyke aanleiding in zekere

kere deelen der ingewanden zichtbaar voor handen is , heeft *Camper* veelen der zeldzaamste kunstbercidfelen bewaard, en met geene minder vlyt , dan geluk , ook de ontaarding van het menschlyk ras, door de afwykende vorming der hoofdschedels, poogen aantewyzen, gelyk zulks blykt uit het kunstmatig werk , hetwelk , na zynen dood, door zynen Zoon is uitgegeven; schoon zyne verzameling in dit opzicht noch zoo talryk is , noch zoo veele volken behelst, als het kunst-kabinet der Universiteit te *Goettingen*. De oplettendheid op het samenstel der beenderen by de dieren, hetgeen men, tot hiertoe, te veel verwaarloosd had, is, zederd eenigen tyd, zeer vruchtbaar geweest in ontdekkingen. Voor het eerst bewonderde ik hier het aanmerklyk verschil van den kleenen *Orang Outang* met den grooten, welks overkomst uit *Borneo* de zalige *Camper* my, eenige jaaren geleden, met blydschap gemeld heeft. Dit dier, dat meer, dan vier voeten, in de hoogte opwast, komt in eenige opzichten den Mensch nog veel nader by, dan de gewoone kleene *Orang Outang*; terwyl het, in andere deelen, wederom meer afwykt, en tot de Baviaan-gestalte overgaat. Alles, wat het vervaarlyk bekeneel uitmaakt, getuigt zyne reusen-sterkte; zoo wel de omstaande zoom op den kruin van

het hoofd en boven de holte der oogen, waaraan de wenkbraauwen gezeten hebben, als het vreeslyk gebit, en het geweldig kinbakken, dat ter verdediging tegen de grootste tygers volmaakt bestand schynt te wezen. Het been van de opperkaak (*os intermaxillare*), 't welk geen dier mist, was hier zoo misvormd, dat men het naauwlyks onderscheiden konde. By deze Aziatische zeldzaamheid, moet ik nog van eene Afrikaansche gewaagen, naamlyk van een Aap, of eigenlyk van een' Meerkat met eene lange neus, waaruit dus de stelling wordt bevestigd, dat ook daar, waar de evenredige vorming van het hoofd zulk eene gelykheid in dit byzonder deel hoogst onwaarschynlyk maakt, de Natuur echter eene gestalte kan scheppen, welke mooglykheid wy niet eerder, dan by haar daadlyk bestaan, uit de ondervinding, moeten besluiten. Ik ga met stilzwygen voorby het onderscheid tusschen den Aziatischen éénhoornigen, en den Afrikaanschen tweehoornigen *Rhinoceros*, die hier in beide hoofden, onder anderen, ook daarin zoo byzonder is, dat den laatsten de snytanden volstrekt mangelen, welken de eerste bezit. Ook daarom zal ik U niet ophouden met het zoo blykbaar en wezenlyk verschil tusschen den Olifant uit *Azien* of *Afrika*, tusschen den Béer, dien wy thands kennen, en dien, welke
ten

ten minsten viermaal zoo groot is, welks geraamte men uit de hollen in den omtrek van *Bayreuth* heeft opgegraven, tusfchen het ver-
 vaarlyk, onbekende dier, dat weleer aan den *Ohio* in *Noordamerika* bestond, en van welks
 beenderen men in dit kabinet eenige fchoone
 flukken aantreft, en tusfchen den naauwlyks half
 zoo grooten Oliphant. De jonge *Camper* heeft
 aan dit kabinet nog eene prachtige, en voor
 het grootst gedeelte op zyne eigen reizen ge-
 maakte, verzameling van Mynftoffen toegevoegd;
 ook bezit hy de onfchatbaare nalatenfchap van
 zyns Vaders handfchriften, teekeningen, kopere
 platen, en tot den druk reeds gereed liggende
 fchriften, welken de waarlyk groote Man met
 geen ander oogmerk terughield, dan om zynen
 arbeid, by aanhoudendheid, eene nog grooter
 volkomenheid te geven. De tegenwoordige be-
 zitter van dit kabinet keert daarmede, binnen
 weinige wecken, naar zyn landgoed in *Friesland*
 te rug, naardien hem het verblyf in 's *Hage*
 te kostbaar fchynt; eene byzonderheid, welke
 tevens doet giffen, hoe prachtig en duur de
 leefwyze alhier wezen moet.

Het voortreflyk kabinet van *Schulpen* van
Lyonnet had ik reeds over twaalf jaaren gezien;
 thands had het zyne grootfte waarde voor ons
 verloren; want de Verzamelaar zelf, de onna-
 volg-

volgbaare Ontleeder der Wilgerups, die haare derdehalfduisend spieren telde, en het werk van veele jaaren, de volkomene, tot de uiterste grenzen zoo wel van het voornaame zintuig des gezichts, als der geduldigste vlyt gedreven, naspooing dezes Infekts, met zyne eigen hand in het koper etste — de beroemde *Lyonnet* is niet meer. Zyn bewonderenswaardige arbeid was slechts de vrucht zyner ledige uren, terwyl hy den Algemeene Staaten tot geheimschryver en ontcyfferaar diende. Dan, in republikeinsche Staaten eerbiedigt men het afzonderlyk karakter van den mensch, en zyne vrye beoefening, in plaate van, met den oppermachtigen dwingland, den valschen grondregel aantenemen, dat de Menschen slechts voor den Staat geschapen, en als raders zyn aantemerkten van het werktuig, 't welk door één éénigen bewogen wordt. Ook daarom is, aldaar, zelfs de ledigheid der Beambten den Staat heilig, terwyl men, in alleenheerschingen, zoo veele treurige voorbeelden ziet, dat zy, zonder rust, en met opoffering van zich zelve, van hunne nachtrust en hunne gezondheid, het zwaare juk der staatszorgen dragen, en, als loutere werktuigen, hun verstand, hun hart, en hunnen wil moeten verlochenen.

Wanneer de opklaaring en beoefening der
weten-

wetenschappen, alhier, groote vorderingen gemaakt heeft, en zommige wysgeerige begrippen meer, dan elders, in zwang gekomen zyn, moet men geenzins vergeten, hoeveel het voorbeeld van enkele Mannen daartoe kan medewerken, vooral indien of hun karakter achting verwekt, of hun standpunt aller oogen op hen richt. Behalve den invloed, welken *Hemsterhuis*, *Camper* en *Lyonnet* op hunne Landgenoten maakten, heeft ook de yver, waarmede de voormaalige Rusfische Afgezant, Vorst *Dimitri Gallizin*, in alle takken der Natuurkunde, en daarna te gelyk in het vak der Mynstoffen, de grondigste kennis verwierf, ongetwyfeld veel gewerkt, om zoo wel aan deze wetenschappen zelve, als aan hen, die zich daaraan toewyden, in de oogen van het Publiek, alhier, eene aanmerklyke waarde te verschaffen. 's Vorsten kabinet van Bergstoffen behelst de verzameling van eenen Kenner, die voornaamlyk datgene opzoekt, 't welk in zyne soort zeldzaam en uit hoofde zynner betrekkingen leerzaam is. Wy bewonderden daarin een stuk van anderhalf voet lengte van den eerst onlangs wederom bekend geworden weeken zandsteen van *Peiresk*, die uit *Brasilien* komt, en werden door 's Vorsten proefnemingen overtuigd, dat de ontbonden Granit-soorten van het Zevengebergte by *Bonn*

nog

nog sterker, dan de *Basalt*, door den *Magneet* getroffen worden. In de verzameling der Heeren *Voet*, Vader en Zoon, verraschte ons niet slechts de schoonheid en uitgezogte keus der *Bergstoffen*, maar te gelyk de volkomenheid, welke men alhier niet verwachten zou.

Eindelyk, moet ik nog gewag maaken van een *Kunst-kabinet*, hetwelk in alle opzichten den voornaamsten rang verdient, en in de ganfche waereld, naauwlyks twee of drie mededingers heeft, welken met eenigen grond op eene gelyke waarde aanspraak kunnen maaken, naamlyk, het recht vorstlyke *Naturaliën-kabinet* des *Prinses van Orange*. Wanneer men nagaat, hoe ver de aanleg eener zoodanige verzameling de krachten van den ryksten Burger overtreft, hoe gemaklyk, daarentegen, een Vorst, ook zelfs met maatige inkomsten, zich deze verdienste omtrend de wetenschappen, in plaats van eenig ander vergenoegen, verschaffen kan, en eindelyk, hoe onontbeerlyk deze verzamelingen van alle bekende voordbrengfelen op den aardbodem, tot algemeene overziening, tot eene doelmaatige orde, tot eene byzondere geschiedenis der afzonderlyke natuurlyke lichamen, en gevolglyk tot volmaaking der eerfte en allernoodzaaklykfte van alle onze kundigheden zyn; dan moet men zich indedaad verbaazen, hoe het
moog-

mooglyk zy, dat zooveele Particulieren het hebben durven waagen, zoodanig kabinet te verzamelen, en dat de Vorsten, over het geheel genomen, omtrend dezen gewichtigen tak hunner pligten zoo onverschillig hebben kunnen blyven. Gewislyk; wanneer hunne begrippen, wegens het gewicht, het nut, en de noodwendigheid der dingen, zeer dikwerf, regelrecht stryden met die van andere verstandige Mannen, zal de verkeerde, of, om juister te spreken, een wezenlyk gebrek van opvoeding, hetwelk den meeste Vorsten ten deel valt, daarvan de naaste oorzaak wezen. Dan, hoe dit ook zyn moge, de beschuldiging van zulk eene zorgeloosheid is, in geenen deele, tot het Hof alhier betreklyk. De pracht, de zeldzaamheid, de keuze, orde, sieraad, en de zorgvuldige oppassing der Naturalien dezès Erftadhouderlyken kabinets, lopen niet slechts by het eerste gezicht in het oog, maar de bewondering wordt nog grooter, hoe langer en naauwkeuriger men hetzelfde gadeslaat. De geschenken, welken de Prins, zomwylen, van de Gouverneurs der verschillende Hollandsche bezittingen in de *Indiën* ontvangt, hoe aanzienlyk zy anders ook zyn mogen, verdwynen in de menigte en de veelvuldige onderscheidenheid van datgene, hetwelk, uit alle waerelddeelen, voor zyne reekening daartoe gekogt is.

De

De lastige bezigheid, om een, alom zoo be-
 roemd, kunst-kabinet, in eene plaats, welke
 door eene menigte van Reifigers onophoudlyk
 bezogt wordt, dagelyks ten toon te stellen, zou
 welhaast, daar het geheel op één Man berust,
 die nog daarenboven met de onderhouding en
 vermeerdering van dit alles belast is, de krach-
 ten van dezen éenen mensch uitputten, zo niet
 tusfchen de groote gaapende meenigte, en den
 echten natuur-onderzoeker en kunstkenner, een
 wezenlyk onderscheid gemaakt wierd. De nieuws-
 gierigen van den gewoonen ftempel snellen hier,
 even als in het Britsch *Museum* te *Londen*, bin-
 nen twee uren tyds, door de ganfche reeks
 van kamers henen. Geleerden, daarentegen,
 hebben den vryen toegang, zoo dikwerf en zoo
 lang zy willen; eene vryheid, welke men zom-
 tyds tot onbefcheidenheid toe misbruikt heeft,
 doch waaraan wy te gelyk de gewichtigfte ont-
 dekkingen, vooral in het vak der dierlyke ge-
 fchiedenis, verschuldigd zyn. Hier was het,
 waar *Pallas* den eerften grondslag legde tot zy-
 nen volgenden roem, als natuur-onderzoeker.
 De Heer *Vosmaer* bragt ons, met veel goedwil-
 ligheid, verscheiden maalen tot dezen ryken
 tempel der Natuurlyke Historie, en toonde ons,
 ook, de onlangs hierby gekomen ftukken, die
 op hunne rechte plaats nog niet gesteld waren,

zoo als, by voorbeeld, het Scelet van één der grootſte Krokodillen uit den Nyl, en op den grond het geraamte van het Kameel-paard (*Camelopardalis*) der Ouden, of de Giraffe der Laa-teren, dat zeldzaame dier, hetgeen meer een droom der verbeelding, dan een ſchakel in den natuur-keeten ſchynt, en van wiens trede men zegt, dat de ſpringer in het ſchaakſpel zynen gang ontleent. Zyn byſter groote hals, welke voornaamlyk medewerkt, om hem eene hoogte van agttien voet te geven, beſtaat echter, even als by alle viervoetige, zoogende dieren, uit zeven wervelbeenderen: zoo geſtreng neemt de Natuur, zelfs in haare buitenspoorige geſtaltten, de wet der overeenkomst in acht. Van den grooten *Orang Outang*, waarvan *Camper* slechts den ſchedel bezit, heeft het Vorſtlyk Kabinet het volkomen geraamte, met verbaazend lange armen, even als de meer bekende langarmige Aap, *Gibbon*, *Golok*, of *Lar* genoemd. Het zou dwaasheid zyn, om het merkwaardigſte uit een kabinet te willen opgeven, waarin voor den Natuur-onderzoeker *alles* merkwaardig is, en waarin men dus den onkundigen, met zeer weinig moeite, ieder afzonderlyk voordbrengzel der natuur van eene belangryke zyde kan voorſtellen; terwyl het, nog daarenboven, onmooglyk en te

gelyk verveelend zyn zou , de lange naamlyst van den algeheelen voorraad afteschryven. In één woord; het kabinet, waarin men de Rhinoceros en Rivier-paarden met de kleinste Veldmuisjens en Goudhaantjens, met genoeg by één vindt, en waar, ondanks den grooten rykdom, die reeds voor handen is, nog van tyd tot tyd voor nieuwe vermeerderingen gezorgd wordt, verdient in alle opzichten de opmerkzaamheid zoo wel van liefhebber, als kenner. De Menagerie van den Prins op het *Kleine Loo* heeft het aanmerklyk gebrek eener ongezonde ligging, en dient derhalve tot weinig meer, dan tot eene plantschool voor het Kabinet van Naturalien.

Ik zou U thands nog het een en ander melden wegens de vergaderzaalen der Algemeene Staaten, en der hooge Gerichtshoven, in het oude Slot, de Orange-zaal enz., zo ik niet noodwendige voorbereidende schikkingen moest maaken tot onze reis', welke nog dezen nacht voordgang hebben zal. Een eigenlyke onverschte geest is van agter de schermen (*Deus ex machinâ*) opgedaagd, om de banden te verscheuren, welken ons aan 's *Hage* gekluisterd hielden. Morgen om twaalf uur staan wy op den Admiraliteits-werf te *Amsterdam*, en zien den nieuwen *Triton* van stapel lopen. Naauwlyks

lyks blyft ons zooveel tyds overig , dat wy
van een ieder onzer goede vrienden affcheid ne-
men , en ons over de finart eener al te vroege
fcheiding kunnen beklagen.

XXV.

AMSTELDAM.

In éénen nacht heeft zich het tooneel ten onzen aanzien zoo zeer veranderd, dat niets, van hetgeen thands voor handen is, eenig het minste spoor in ons geheugen vernieuwt van hetgeen gisteren aanwezig was. Wy leeven in eene andere waereld, met menschen van eenen geheel anderen aard. Wy hebben twee vertooningen gezien, welken ik u wenschte te schilderen, om uwer verbeeldinge stof tot eenige begrippen wegens *Amsterdam* te geven. Hoe laat het ook zy, zal ik het, echter, nog dezen avond beproeven; de toverbeelden van het beschouwde zyn nog levendig in myn brein, en laten my geene rust.

Wy

Wy stonden op de werf der Admiraliteit, aan welker zyde het prachtig Arsenaal, een vierkant van meer dan tweehonderd voet, rustende op agtduifend paalen, en rondom in het water staande. Reeds waren wy door deszelfs drie verdiepingen gestegen, en hadden den verzamelde ryken voorraad voor geheele vlooten gezien. In eene verwonderenswaardige orde, lagen hier, by den spiegel van elk byzonder oorlogschip, in onderscheiden kamers, de ankertouwen en kleiner touwwerk, de scheepsblokken en zeilen, het grof geschut met all' zyn toebehooren, de snaphaanen, pistoolen en klein geweer, de lantaarnen, kompassen, vlaggen, met één woord, *alles*, tot zelfs de geringste behoeften der uitrusting (*). Vóór ons hadden wy de onafmeetlyke watervlakte der haven, en in eene schemerende verte blonk het zand van den vlakken oever aan de tegenovergestelde zyde. Ver af aan de linker-zyde verhief zich het woud van veele duifende masten der koopvaardyschepen, op welker glinsterend vernis de zonnestraalen speelden. Aan wal, en zoo wel dicht by,

(*) Dit gantsche gebouw, met all' zynen voorraad, brandde van binnen geheel af, in den jaare 1791, waardoor de Staat een verlies van eenige milloenen geleden heeft.

by, als verder op de reede, lagen de groote en kleine schepen der Hollandfche zeemagt, deels onttakeld en mastloos, deels in hunnen trotschen en volkomenen toefel, met de fcheepsvlag, welke in den wind wapperde, en den langen smallen wimpel aan den bovenften top der ftengen. Wy eerbiedigden het vaardig geheugen, waarmede de havenmeester ons de dryvende kasteelen niet flechts aanwees, maar zelfs met naame noemde, wier gefchut, nog niet lang geleden, voor *Holland's* roem op *Doggersbank* donderde. Met hem beklommen wy den *Maurits* van vierenzeventig ftukken kanon, een fchip, dat reeds in het water lag; met verbaazing doorzogten wy alle hoeken, wandelden rondom op de verdekken, en befchouwden den wonderbaaren aanleg van dit byfter groot kasteel. Aan de rechter zyde lagen de fchepen der Oostindifche Compagnie tot aan het eiland *Oostenburg*, alwaar haare werven zyn. Het gantsche tooneel werd bezielt door de vaartuigen, die aankwamen en afzeilden, en de kleine booten, die heen en weder roeiden. Rondom ons op de ruime werf hielden duifende Kattenburgers (*) feestdag van hunnen arbeid; in ver-
fchei-

(*) De Inwooners van het eiland *Kattenburg*, waar-
op

scheiden groote en kleene troepen ging en stond de menigte van aanschouwers, wier getal ik zeer zeker ten minsten op tienduifend mag reekenen; een verward gewoel van Zee- en Land-officiëren in hunne monteering, van Scheepstimmerlui den in hun dagelyksch gewaad, van zwervende Lediglopers, van braave Amsteldamfche Burgers en Burgeressen, en eindelyk van Vreemdelingen, die uit alle landen herwaards stroomen, en elkanderen, dikwerf, zeer ligt veraschen, zoo als ons, juist zoo even, met onzen *R.* uit *Goettingen* gebeurd is.

Eindelyk nadert het beslissend oogenblik. Men plaatst ons vóór aan de kiel van het nieuwe fregat, zoo naby zelfs, dat de beteerde buik van het fchip boven onze hoofden zweeft. Volmaakt veilig stonden wy daar, om deze kunst van menschen te bewonderen, die geen het minste denkbeeld van gevaar hebben. Indien het fchip, in plaats van aftelopen, om verkonde slaan, dan waren hier honderden onzer vermorzeld. Nu werden de blokken weggehakt, waarop het nog rust; men slaat 'er van agteren een' kiel onder, om het aldaar te hoogen; men

kapt

op de Admiraliteits-werven liggen, zyn meestal luiden, die op dezelve n arbeiden.

kapt het touw, waaraan het nog vast is — en, als gevoelde de byster groote klomp haar eigen leven, thands begint het, eerst langzaam en onmerkbaar, doch welhaast veel sneller, zich te bewegen; onder haar kraaken de onderliggende deelen, en zoo glydt zy, met eene steeds toenemende snelheid, in het water! Diepgonst de boeg in de diepte, totdat het water de gantsche zwaarte draagt; even diep zinkt thands weder het agterstevē; de golven steigen tot op de oevers, en de omliggende schepen worden heen en weder geslingerd. Vrolyk juicht de menigte van waaghalfen, die op den nieuwen *Triton* boven onze hoofden henenwaren; zy waaijen met hunne hoeden, en een luid vreugd-gejuich van het land overschreeuwt hunne stemmen. Zoo verheft zich 's menschen hart ten hemel, vol van trotsche vreugd over de ontwerpen en voordbrengfelen van zyn vernuft!

Ik vertoef nog een oogenblik op dit schouwtooneel der uitgebreidste werkzaamheid; want zy is het, waaraan deze Stad, en de Republiek zelve, haar bestaan en haare grootheid verschuldigd zyn, en in de beschouwing van dit verschynfel openbaaren zich te gelyk de hoofdtrekken des nationalen charakters. Welk ander Volk toch, in *Europa*, zou immer den volstandigen
moed

moed bezeten hebben , om met den machtigen beheerscher der beide *Indiën* , en zyne opvolgers , eenen tagtigjaarigen oorlog te voeren? Welk Volk zou niet , in het ongelukkig jaar 1672 , toen *Lodewyk de XIVde* reeds tot *Muiden* was doorgedrongen , ik zal niet zeggen , zich overgegeven , maar niet opgehouden hebben , te bestaan? Alleen met hunne krachten , door den koophandel verkregen , en tot één middenpunt vereenigd , en met hunne , zeer voorzichtig verzamelde , bouwstoffen tot den scheepsbouw en tot uitrusting hunner ontzachlyke vlooten , konden de Nederlanders zoo lang der vereenigde zeemacht van *Frankryk* en *Engeland* het hoofd bieden; doch, zonder eene vrywillige beperking van de eerste behoeften des levens , — die gewichtige republikeinsche deugd , welke hier ten minsten even zeer beredeneerd was , als zy afhing van lichaam en klimaat — zouden zy , tot zulk eenen langduurigen fryd , noch krachten van lichaam , noch sterkte van geest , bezeten hebben. In de daad , eene bedachtzaamheid en een koel beraad , dat met onvermoeide vlyt , met eene redelyke begeerte naar grooter vermogen , het voordbrengfel van eigener handen arbeid , met vatbaarheid , om de werktuiglyke kunsten en wetenschappen te volmaaken , met onverschrokkenheid ter zee , met

dapperheid te veld , met standvastigheid in ge-
 vaar , met volharding in tegenspoed , met ont-
 houding in overvloed, en, 't geen nog het meest
 geldt , met eene onuitbluschbare vryheid - en
 vaderlands-min : het koel beraad , dat met dit
 alles verbonden is , moet iets meer , dan eene
 loutere slymachtige koudvogtigheid (*phlegma*)
 wezen!

Op deze wyze vertoont zich *Amsterdam* niet
 slechts aan het oog, maar ook aan het verstand,
 van den waterkant , in zynen hoogsten luister.
 In myne verbeelding, plaats ik my in het mid-
 den der haven, en beschouw, van de linker en
 rechter zyde , de groepen van veele honderd
 schepen uit alle gewesten van *Europa*; ik volg
 met een vluchtig oog de kusten, die zich naar
Alkmaar en *Enkhuysen* uitstrekken , en aan de
 andere zyde, den zeeboezem van *Texel* vormen;
 de Stad met haare werven , dokken , proviand-
 magazynen , en fabriek-gebouwen; het gewoel
 van den vlytigen byënzworm langs den onover-
 zienlyken oever , op straaten en grachten ; de
 toverachtige beweging van zoo veele zeilende
 schepen en booten op de *Zuider-zee* , en de
 rustloze omzwaai van duifende windmolens
 rondom my ——— welk een onbeschryfelyk le-
 ven, welk een onafmeetlyk en oneindig gezicht!
 Koophandel en scheepvaart bevatten eenen wyd-
 uitge-

uitgestrekten kring van wetenschappen , welken zy ten heuren nutte behoeven; doch ook dankbaar bieden zy , wederkeerig , heuren bystand tot derzelver volmaaking. De winzuchtige nyverheid fchiep de eerfte beginfelen der Wiskunst , Werktuigkunde , Natuurkunde , Sterrenkunde , en Aardrykskunde; het vernuft betaalde de moeite , ter haarer befchaaving aangewend , met woeker; het verbond ver van elkander afgelegen waerelddeelen , vereenigde verfchillende Natiën , verzamelde de voordbrengfelen van zeer onderfcheiden luchtftreeken — en eindelyk werd daardoor de rykdom van denkbeelden vermeerderd; altyd fneller werd derzelver omloop , en altyd naauwkeuriger derzelver zuivering. 't Geen , ten aanzien der nieuwe denkbeelden , hier ter plaatfe niet altyd verwerkt werd , kwam als ruuwe ftof in de nabuurige landen; men bearbeidde het , aldaar , naar de maate der reeds verkregen of nog ontluikende kundigheden , en , vroeg of laat , keert het nieuwe voordbrengfel des vernufts aan de boorden van den *Amftel* te rug. — Zie daar den willekeurigen indruk , dien alle deze zoo menigvuldige onderfcheiden voorwerpen , hoe klein en onbeduidend zy , ieder afzonderlyk , ook mogen fchynen , in myne verbeelding echter tot zeker geheel vereenigd , op my gemaakt hebben. Het geheel vormt

vormt zich zekerlyk, en ontvangt zyn bestaan, zonder dat de verstandigsten en nyversten zulks immer konden droomen; zy zyn slechts kleene raderen in het staatswerktuig, en hun arbeid is slechts stukwerk. Dit geheel stelt zich aan de verbeelding voor, welke het op zekere ver- te onpartydig beschouwt, en de aanmerklykste gevolgen met eene kunstmaatige eenheid be- zielt; de al te groote nabyheid van een byzon- der voorwerp, waartoe de ziel van elk afzon- derlyk gedeelte, als tot haar eigenlyk deel, zich tot één punt vereenigt, verbergt haar ook den samenhang en de gesteldheid des geheels. —

Des namiddags deden wy, volgens gewoon- te, eene wandeling door de Stad. Het uitzicht der *hooge Sluis* aan den *Amstel* kan de verge- lyking met dat der *Maas* te *Rotterdam* niet uithouden; daarentegen zyn de voornaame stra- ten aan de *Heeren- Keisers-* en *Prinses-gracht* enz. veel langer en breeder, dan zelfs de schoo- ne *Boompjes*, en derzelver huizen zyn meestal paleisen. In eene kleene Stad loopt het gewoel meer in 't oog, dan hier, alwaar men ruimte heeft, om elkander te wyken; dan, 'er zyn ook te *Amsterdam* veele plaatsen, alwaar men mocite heeft, om door het gewemel in de naauwe stra- ten heen te dringen. Den gantschen dag heerscht overal een zeer groot geraas en geschreeuw; de

de ontelbaare rydtuigen en bedienden der Burgemeesteren, Vroedschappen, Staats- en Stadsbeambten, Directeurs der Oost-Indische Compagnie, Geneesheeren, en weelderige Ryken, het onafgebroken vervoeren der koopwaaren, en de daarom zoo dikwerf opgehaalde houten bruggen verhinderen den weg, en veroorzaken een bestendig geroep en gerisfel. Reeds vroeg in den morgen schreeuwen mannen en vrouwen overal op de straaten met allerlei waaren te koop; de kerketorens hebben klokspel, en des avonds zwerven liermannen en vrouwen al zingende door de stad.

Op het Stadshuis, dat groote en prachtige gebouw, 't welk vol is van bouwkunstige sieradiën en gebreken, en echter eenige zeer schoone zaalen en kamers behelst, zagen wy, onder veele schilderyen, eene van *Rembrandt*, en eene van *van Dyk*, die, als portraiten, eenen voornaamen rang verdienen. Het loopt in 't oog, hoe zeer zelfs de beste stukken van *Bakker*, *Flinck*, *van der Helst*, *Sandraert*, en andere goede schilders, bykans alle hunne waarde verliezen, wanneer men *van Dyk* gezien heeft. In geene derzelven heerscht, intuschen, eene goede ordonnantie; want het zyn enkele op een gehoopte beeldtenissen van bekende mannen, dikwerf veertig, vyftig, ja zelfs meer, op één
 schil-

schildery. De zinnenbeeldige schilderstukken en beeldhouwde kolommen, zoo wel in de rechtszaal, als in de groote zaal, en in de Burgemeesters kamer, zyn helaas! geene uitzondering op den algemeenen regel, die zelfs der nieuwe *alegorie* niet tot eer verstrekken.

Het besluit onzer verwachtinge, op dezen dag, maakte de Hollandfche Schouwburg. Men vertoonde *Mercier's Zoë*, een tooneelfpel, in berymde vaerfen overgezet. — Gelyk ik, den gantschen dag, op de lichaamlyke vorming en de gelaatstrekken des Volks opmerkzaam geweest was, hield ik my, ook op deze verzamelpplaats der Amsteldamfche Burgery, bezig, om myne waarnemingen voordtezetten. Het is indedaad moeilyk, om bepaaldlyk de karakteristieke trekken optegeven, waarin het onderscheidende der Hollandfche nationale gestalte gelegen is. Het lichaam is doorgaands zeer vast en stevig, en men bespeurt zelden eene gestalte van fyne en sierlyke evenredigheid, en eene tedere vorming der beenderen. Dat al te sterk gevoelde echter, dat flappe en mismaakte, het welk ons in de Brabanders zoo geweldig tegenstond, heb ik hier slechts opgemerkt als eene zeldzame uitzondering; meestal is hier alles vast vleesch en sterke spieren. De blonde kleur heeft het sterke kerfenrood der bloedrykfte gezond-

zondheid, waarby de huid zelden zoo teder is, als onze sentimenteelen zulks verlangen, en onze Meisjens, om dezen smaak te voldoen¹, insgelyks begeeren, en zich, door duifend vruchtloze kunstmiddelen, poogen eigen te maaken. Het blaauwe of graauwe oog heeft onder de digte wenkbrauwen een vasten, koelen blik. Lange neusen en rechte *profils* zyn niet onge woon, en de hoeken om den mond lopen zelden seherp toe, maar blyven goedaardig breed, zomtyds zelfs met eene uitdrukking van beperking, en, hoe verschillende ook de snede der lippen zy, (want men vindtze al zeer zonderling, vooral onder het gemeen, die vry wat vermetelheid of ruuwheid teekenen) schynt my echter dat algemeene karakterfchetzende kentee ken, 't welk de Hollanders van alle andere Natiën kan doen onderscheiden, om den mond en aan den hals zeer zichtbaar te wezen. In ernst gesproken, ik geloof, dat de deelen, die de spraak vormen, juist door haar ten hunnen aanzien gevormd worden, en de landtaal alhier, welke zeer ryk is aan vokaalen, en zich te gelyk door haare menigvuldige dubbele klinkers, groote lettergreepen, gorgelenden toon, en haar zagt zisfen onderscheidt, geeft aan de keel, de tong, de mond- en hals-spiereu, gelyk ook aan de wangen, die onderscheidende beweging, wel ke

ke door den tyd zelfs op de gefalte dezer deelen werkt. Men heeft, zo ik my wel herinner, reeds meermaalen aangemerkt, dat eene republikeinfche regceering aan de zeden, zoo wel als aan de uitdrukking der gelaatstrekken, eene eenvormigheid verfchaft; dit verfchynzel, welke verwandfchap het ook met de oorzaak hebben moge, vind ik hier daadelyk bevestigd. Intusfchen, heerscht ook in het gelaat van dezen landaart een meer bepaald karakter, hetwelk met de opvoeding en levensmanier, met de denkwyze en de befchaaving, in een onmiddelyk verband ftaat. Men zegge niet, dat het evenveel zy, waarin die karaktertrekken beftaan, of van welken aard zy ook zyn mogen, omdat overal flechts een kleen aantal van begrippen onder de geringer volksrangen in omloop komt. De overwegende kracht, waarmede hier zommige zedenlyke grondftellingen op de bedryven van den grooten hoop werken, de denkbeelden van vryheid, die bykans tot een zeker byblyvend gevoel overgaan, de daarvan onaffcheidlyke hoogachting van zich zelf, en de zoo zeer gevreesde billyke uitspraak van het gemeen gevoelen, of van de algemeene ftem van het publiek, werken, met veele andere oorzaken, gelyklyk mede, om deze menfchen tot eenen trap van befchaaving te verheffen, welke

moge.

mogelyk by andere, door hunne hoedanigheden meer fchitterende, volken niet altyd bereikt wordt, en oneindig verheven is boven het standpunt van dat gemeene menfchen-ras, hetwelk, onaandoenlyk voor de prikkels van eer en fchande, zyne ledigheid en zedenlyke nietigheid alleenlyk met het vernis van navolging en jammerlyke ligtzinnigheid bedekt. Men vindt hier, wel is waar, in het algemeen, geenzins die ligte, fpeelende vonken van vernuft, die uit den oogappel flonkeren, zich in den opflag der oogleden, als een andere *Proteus*, geduurig weeten te veranderen, in de fyne plooiën van het voorhoofd loeren, en rondom de filte van den mond dartelen, welke ryk is van denkbeelden; men vindt 'er geenzins dien zagten levensadem, die door alles henendringt, die fyne gewaarwordingen, welke zich niet laten befchryven, dien snelvliègenden blikfem, die in een oogenblik tien verafgelegen denkbeelden te gelyk in vlam zet, en in den vuurkeeten des geheugens verbindt. De geest is hier doorgaands aan den vleeschklomp verbonden, en daarmede zeer naauw verzwagerd; de volksfmaak is ruuw, onbefchaafd, en partydig, fchoon niet geheel zonder oorspronglyke kracht. Het zelfsvertrouwen, waardoor men zich zelf alleen behaagt,

heeft dikwerf het voorkomen van koele onverschilligheid; de langzaame, nadenkende eenparigheid van karakter kan, zomtyds, in traagheid en eene tweeslagtige gedweeheid ontaarden; eene beflissende keus slaat dikwyls tot halfstarrigheid, en de sobere spaarzaamheid tot hebzucht en gierigheid over. Zulke overdrevene gestalten dringen zich, door haare scherpe trekken, het eerst op aan den waarnemer, zonder dat hy dikwyls de deugden in aanmerking neemt, waaruit zy geboren worden.

Deze onvolkomene schetsen zyn ontleend uit de geringe en midden Volksstanden, waaruit het grootst gedeelte der aanschouwers in den hollandschen Schouwburg bestaat. Al wat ryk en aanzienlyk is, bezoekt de Fransche, of ook wel de Duitfche Tooneelisten. Eene zoo groote onverschilligheid omtrend den vaderlandschen Schouwburg, geheel ftrydig met echte republikeinsche vaderlandsmin, heeft natuurlyker wyze eene volstrekte verwaarlozing veroorzaakt, en denzelven tot eene plaats van plumpe verlustiging voor het gemeene volk vernederd. De eenige verontschuldiging, welke hier kan aangevoerd worden, ligt in het tweeledig voorstel: of het beter zy, het Volk, met gevaar van deszelfs zedenlykheid, een fyner kunstgevoel in te boeze-

boezemen; dan hetzelfde, in zyne onbeschaafde-
heid, zyn' eenmaal aangenomen karakter onwrik-
baar te doen behouden? De onbeschaafde zin-
lykheid heeft altyd eenen scherpen prikkel noo-
dig, om haar te treffen en te kittelen; om het
gehuil en gebrul dezer tooneelspelers te ver-
dragen, en zoo vervaarlyk toetejuichen, worden
indedaad niet slechts gezonde, maar ook sterke
spieren vereischt. Nimmer hoorde ik in myn
leven iets affchuwlyker, dan hun kunsteloos
en woest gefchreeuw. Van het begin tot aan
het einde van dit stuk, hoorde ik niet ééne echte
uitdrukking van het gevoel, niet éénen trek der
natuur, en dit getier bleek, echter, zeer duid-
lyk, een werk van kunst te zyn, welks verkre-
gen kunde den tooneelisten, zeer zeker, eenen
ongelooflyken arbeid moet gekost hebben, eer
zy tot deze onbeschofte volkomenheid geraakt
zyn. In de taal zelve, 't is waar, ligt eene
aanleiding, maar geenzins eene rechtvaardiging
van deze beleediging der tooneelkunst; de me-
nigvuldige, telkens wederkeerende vokaalen en
dubbele klinkers (*a, aa, ai, ao, au, o, oo, ou,*
ow enz.) veroorzaken eene eentonigheid, wel-
ke men niet anders weet te verhelpen, dan
door eene stembuiging, welke in loutere wan-
klanken voordhuppelt, waarby het oor, dat aan

welluidendheid gewoon is , volkomen dezelfde gewaarwording heeft , alsof 'er onophoudlyk , en wel met de grootste woede, eene *contre-basse* gestemd wordt. De gebaaren kwamen met deze schreeuwende uitspraak ten vollen overeen. Waren de hollandsche tooneelspelers zoo eerlyk, als de *Kamtschadalen*, die voor de vuist erkennen, dat de Beeren hunne dansmeesters zyn, dan zouden zy belyden, dat zy hunne gebaaren van de windmolens geleerd hadden. Hunne armen waren onophoudlyk in de lucht, en de handen fladderden, met zekere krampachtige beëving, en uitgespreide vingers, geduurig, vlak voorby het lyf henen. Indedaad, de houding dezer Heeren deed my dikwerf vreezen, dat zy door een hevig koliek geplaagd werden; zoo boog zich het gantsche bovenlyf voorover, terwyl het onderlyf werd toegeknepen, de armen lyurecht nederhingen, en de beenen evenwydig van elkander stonden. Maar, geraakten zy in hartstogt of drift, dan wierpen zy zich op den eersten den besten, die het dichtst by hen stond, om het even van welk geslacht, en hadden zy iet te smecken, dan bogen zy zich in het stof, omhelsden — niet de knieën — maar de kuit, of den voetknokkel, en raakten zeer zeker de aarde met hun voorhoofd. De heldin

van

van het stuk steeg ook wederom, op gelyke wyze, op bepaalde *tempo's*, met hoofd en handen, langs de beenen en dyen haares Vaders om hoog, totdat zy hem geheel omhelsde; ongelukkig, echter, konden zy het nog niet eens worden, en hy stiet haar met beide handen ter aarde, dat zy als een zak bleef liggen. Deze Tooneelspeelfter bezat, intusfchen, nog de meeste kunst, en, als ik zonder heiligschennis eens zoo spreken mag, indedaad, eenigen fmaak voor kunst; doch zy bleef voor het overige met de anderen op éénen toon gestemd. Zy had eene vry gevallen gestalte, en wist zich zeer gunstig voortedoën; haare stem, gelyk ik zulks doorgaands in de hollandsche Vrouwen bemerk, was een diepe *tenor*. De Mannen hadden, volgens gewoonte van het land, altyd den hoed op het hoofd, 't welk nogthans in het ruim (*parterre*) veel ondraaglyker was, dan op het tooneel. Van den fynen fmaak en het gedrag der aanschouwers zou 'er een koddig aanhangfel op *Grobrianus* te schryven zyn; een onop-houdlyk handgeklap was het minste, waarover een vreemdeling zich alhier moest verwonderen. De ongepaste inrichting der zitplaatsen veroorzaakt menigen twist, die anderszins voor eene groote onbetaamlykheid zou gehouden worden;

want de Hollandsche Vrouwen kunnen niet zeker reekenen op de dienstvaardigheid en de achtiging, welke, zelfs zonder eene perfoonlyke betrekkinge, der Sexe volftrektlyk toebehoort (*).

Midden in het nadenken over de menigvuldige voorvallen, welken wy heden alhier gezien hebben, heb ik u vergeten te melden, hoe wy herwaards gekomen zyn. Gy zult u dus niet meer verwonderen, dat ik reeds zederd uren zit te schryven, wanneer gy verneemt, dat wy den voorgigen nacht zeer gerust geslapen hebben, terwyl de beschermmengel van dit waterryke land,

(*) Hoe zeer het hollandsche tooneel van wezenlyke gebreken niet kan worden vrygesproken, komen ons echter de aanmerkingen van onzen Reisiger zeer partydig voor. Niet een vreemd stuk, gelyk waarfchynlyk het geval geweest is, op hollandschen bodem overgeplant, maar een vaderlandsch spel, (b. v. de *Gysbrecht van Amstel*) dat met des volks geaardheid, smaak en zeden overeenstemt, geeft den waaren maatstaf van beoordeeling. Dezelfde aanmerking geldt ook omtrend de *parterre*. — 'Er is bykans geen tooneel zoo volkomen, of de kunstrechters zal daarin gebreken vinden. — In het oog lopende gebreken, echter, zouden zeer ligtlyk te herstellen zyn, indien het tooneel slechts goed bestuurd wierd.

De Vertaaler.

land, in de gedaante van eenen wakkeren schipper, ons zeer zagt van 's *Hage* naar *Haarlem* gevoerd heeft. De Graaf *B. van R.* heeft ons het prachtig jagt bezorgd, hetwelk den Burgemeesteren van 's *Hage* behoort. By het instappen, vonden wy twee zindelyke beddens, voorzien met alles, wat de uiterste smaak voor gemak en sieraad immer verlangen kan. Naauwlyks hadden wy ons ontkleed, (want het was reeds na middernacht) of het gezang der Nachtegaalen weërgalmde overal in de boschen, die langs de vaart zyn, en toverde ons in slaap. Den volgenden morgen ontwaakten wy juist, toen het jagt voer voorby den *Hartekamp*, dat lusthuis van den ryken *Clifford*, alwaar de groote *Linnaeus* zich zoo veele kundigheden in de kruidkunde eigen maakte. Op eenen enkelen wenk, liet onze *Palinurus* de bedden verdwynen. Wy hadden het uitzicht op de omliggende landstreek door tien vensters, die allen uit eene zeer groote schyf van fyn geslepen spiegelglas bestonden, en aan het uitzicht zelf eene byzondere bekoorlykheid byzette. De morgenstond had traanen in het oog; de stralen der zonne braken, echter, genoegzaam door, om het land en vee, de duinen, de boerderyen en lustplaatzen te beschynen, tuschen dewelken wy niet eene, naauwlyke merkbare, beweging

henenvoeren. Aan beide zyden der vaart, by
 afwifeling, lag de fchoone nederlandsche koe
 te herkaauwen. Reeds vertoonden zich van
 verre de torens van *Haarlem*, wanneer de ka-
 pitein het zilveren theegereedfchap van Heeren
 Burgemeesteren, op een fierlyk mahogny-hou-
 ten fchenklad, binnenbragt; nooit heeft enig
 reisiger, op fraai gestoffeerde zitbanken en zag-
 te matrasfen, in het aangezicht der lachende
 natuur, wellustiger ontbeten. Vóór de poort
 te *Haarlem* ftond eene fchoone kap-*chais*, met
 een paar onvergelyklyke harddraavers befpan-
 nen, naar ons te wachten; want *B.* wilde geen
 ding half gedaan hebben. Wy verlieten dus
 ons aangenaam vaartuig, en reeden, of vlogen,
 twee uren lang, op eenen voortreflyken weg.
 Van tyd tot tyd zagen wy werkluiden met fpa-
 den ftaan, om de bykans onmerkbaare holten
 in het fpoor digt te maaken, terwyl anderen
 den weg met water uit de vaart befproeiden,
 om het ftuiven te beletten. Dus fnelde wy
 langs het Haarlemmer meir tot op die plaats,
 alwaar een enkele beftaatte dyk hetzelve van
 het nog grooter Y affcheidt. Hier had het
 uitzicht eene verhevene trotsheid; beide waters
 zyn zoo uitgebreid, dat men derzelve einde
 aan den horifont niet kan afzien; men verbeeldt
 zich op een klein eiland in de onafmeetlyke zee
 te

te staan. Intusfchen, naderden wy het koop-
volk- en fchat-ryke *Amfteldam*; eene menigte
van windmolens teekende ons aan den gezicht-
einder deszelfs uitgestrektheid; in eene Room-
fche ftad van zulk eene grootte zouden, zeker-
lyk, honderd kerken, met haare trotsche torens,
het gezicht van verre verfraaid hebben. —
Ik zeg, *van verre!* —

XXVI.

AMSTELDAM.

In het ontzenuwend klimaat van *Indiën* gewennen zich de Europeesche veroveraars, maar al te ligt, aan eene Aftatfche verwyfdheid. wellust en pracht. Dryft hen naderhand het onrustig gevoel, waarmede zy aldaar te vergeeffsch geluk en weltevredenheid zогten, met hun goud weder naar *Europa* te rug, zoo verplanten zy de Oostersche zeden in hun vaderland. Men verzet zich wel, in Gemeenebesten, eenen tyd lang tegen de invoering der weelde; dan, de bovenmaatige rykdom voert haar ontwyfelbaar onder zyn gevolg mede. Offchoon al eene fobere onthouding, eenige geflachten agter een, de fpaarzaame vruchten van den arbeid vergaderde
en

en ophoopte, komt toch eindelyk het opgehoopte kapitaal aan eenen lachenden erfgenaam, die, zonder zich te bekommeren, dat de schat kan verminderen, de eifchen der geldzucht met de bevrediging zyner zinnen leert vereenigen. Ongelukkig, is deze bevrediging, doorgaands, woest en zonder smaak, terwyl de smaak voor het fchoone, waardoor de weelde alleen draaglyk wordt, eene vroegtydige befchaaving vooronderftelt, welke den zoon van eenen kaarigen ryk-aart geenzins ten deel valt. Van dezen kant befchouwd, heeft de drokke bezigheid, waarvan men hier zoo veele voorbeelden vindt, alwaar het verzamelen, in plaatfe van alleen tot middel te dienen, het éénig naauwbeperkt en laag-zielig oogmerk geworden is, iets in het oog lopends; men erkent daarin al te duidlyk den overgang eener, op zich zelve deugdzaame, doch tot een uiterfte gedreven, gewoonte tot de zoo vermaagfchapte ondeugd, de herfchepping der fchoone, edele fpaarzaamheid tot eene laage, verachtlyke gierigheid. Met deze jammerlyke affterving, welke alle betrekkingen van den mensch, tot op de ééne met zynen Mammon, geheelenal vernietigt, gaat niet flechts de mooglykheid der perfoonlyke befchaaving verloren, maar zelfs de opvoeding van den toekomenden bezitter wordt zoo zeer verwaarloosd of bedorven,

ven, dat, zo al temperament en voorbeeld van anderen hem naderhand tot eenen verkwister maaken, zyn misbruik der geërfde schatten even zoo laaghartig blyft, als des Vaders vrekheid zelve geweest is.

Ik maak deze aanmerking, daar ik by my zelf overweeg, welk een wonderbaare en onna-gaanbaare zamenloop van oorzaken kan mede-werken, om het karakter van een volk te vormen, en tevens, om u te doen zien, hoe geheel verkeerd het zy, om laate nakomelingen te beschuldigen, of ook te pryzen over iets, waarvan de grond, reeds eenige eeuwen te vooren, in eenen noodwendigen keeten van omstandigheden gelegen was. De rampspoeden, waarmede de Hollanders in vroeger ryden te worstelen hadden, versterkten in hun den hardnekkigen geest der onafhangelykheid. Hunne vryheid-min overreedde hen tot zeer groote opofferingen; de onthouding werd hen tot eene tweede natuur. Terwyl alle Natiën van *Europa* reeds overgegeven waren aan eene weelde, welke, gelyk eene besmettende ziekte, noch geslacht, noch leeftyd, noch stand spaarde, bleeven zy alleen onbesmet van derzelver verleidende bekooring, en behielden hunne ruuwe, onbeschaafde, republikeinsche eenvoudigheid. Dan, hunne moed, die hun het ryke *Batavia* schonk, hunne vlyt
in

in den koophandel, welke al het goud van *Afiën* en *Europa* tot zich trok, ja, hunne spaarzaamheid zelve, welke hen belette, om de vergaderde schatten weder in omloop te brengen, waren voorbereidende middelen tot het gebruik, hetwelk thands daarvan gemaakt wordt. Tegenwoordig bevinden zich de Hollanders in den toestand van alle volken, die eerst laat tot rypheid komen. Aan het plantenleven ontwasfen, zien zy hunne voorgangers op de loopbaan des genots als voorbeelden aan, welken zy met dubbele schreden, of liever met eenen sprong, willen nastreeven, en deze ongelukkige navolging stort hen in den gerusten gang eener ontwikkeling, aan welke zy zich hebben weten te gewennen.

Zulk eene groote eenvoudigheid, nu, stemde volkomen overeen met de Hollandfche gesteldheid van lichaam, zoo wel als van klimaat, en met hun nadenkend karakter; hunne beschaving konde zich van deze grondgesteldheid nimmer verwyderen; zy moest zich enkel daartoe bepalen, om het eenvoudige sieraad en grootheid bytezetten. De veranderlyke, geringe weelde der mode, het gepolyst vernis van geestloze manieren, de woordryke ydelheid der denkbeelden van den dag, staan hun als geleende kleederen. Vernuft, luimen en oordeel kunnen on-

ze

ze oplettendheid van die onevenredigheden in den beschaafden toon aftrekken; derzelver vrolyke speeling kan ten minsten voor eenige oogenblikken vermaaken, schoon niet geheel schaaodeloos stellen voor den mangel van schoonheid en overeenstemming; doch de Fransche losheid schynt tot dit klatergoud even zeer te behooren, als de vleugels der kapellen tot smelting der gloeiendste en strydigste verwen. By andere Natiën mogen deze vluchtige bloeifems van het Fransch karakter hier en daar ten voorschyn komen; maar zy behooren geenzins tot de innerlyke gehalte, waardoor natuur en toeval dezelve daadelyk hebben onderscheiden. Van daar maakt de byzondere zintuiglyke vorming en de geheele geestgesteldheid van alle Duitsche en Noordfche Volken, (waarby ik vrylyk ook de Engelschen mag voegen) eenen edeler ernst, en eene wel overdachte eenheid van zeden, hen tot eenen natuurlyken pligt; elke afwyking van deze eigenaardige richting bestraft zich zelve door eene belachlyke tentoonstelling, welke nergends meer in het oog loopt, en verdient bespot te worden, dan in het lichtzinnig Volk, welks kleederdragt en manieren men wil navolgen, zonder daartoe geschikt te wezen. Zelden zal een Franschman zich bekommeren, om de eigenlyke waarde van het Duitsche, Holland-

landsche en Engelsche nationaale karakter optespooren en te erkennen; geen wonder derhalve, dat by hem de meeste vreemde gezelschappen, reeds op het eerste gezicht, eene groote overeenkomst icheynen te hebben met een gemaskerd bal der Abderiten, waar niemand schrandtheid of bekwaamheid genoeg bezit, om de juiste rol te speelen van het karakter, dat hy heeft aangenomen, maar een ieder van gantschen harte zyn best doet, om, met eene snaaksche vertooning, zyn onnozel gezicht agter een beduidend masker te bedekken.

Geloof echter niet, dat ik hier eene nieuwe kettery predike; hetgeen in alle deze beschouwingen ten grondslage ligt, blyft ook altyd gelden, naamlyk, dat het gevoel van eigen waarde zich daadelyk moet vestigen, zal het zich naar buiten vertoonen. Juist daarom is ook de Godsdienst zelf zoo diep gezonken, omdat hy, by de meeste menschen, als een zeker erfgoed van geslacht tot geslacht overgaat, als ware hy het louter werk des geheugens, zonder dat hy immer, als een edele bloem der waare menschheid, het hart getroffen heeft, en van daar wederom in denzelfden edelen grond verplant is. De wetenschappen worden verachtlyk in den mond des leeraars, die haar werktuiglyk leerde, om ze werktuiglyk nateklappen. De gebruiken der
be-

beschaafde verkeerling zyn ons walglyk, wanneer zy niet langer ondersteund worden door eene waare achting voor de zedenlykheid, zoo wel van zich zelve als van anderen, waaruit zy hunnen eersten oorsprong namen. De nagevolgde weelde, zoo lang zy niet gekenschetst is door een oorspronglyk kunstgevoel, kan even min eenen aangenaamen indruk maaken, als de papegaaien- of kwakzalvers-kunsten; zy vertoont zich nimmer op haare rechte plaats, en blyft echter altyd vreemd, waar zy zich buiten zyn gezelschap vindt. — Laat ik, om nog eenigen voorraad van deze echte waar optedoen, my eens aan de kaptafel der Vrouwen begeben. — Onze kleeder-modes ontleenen wy uit *Frankryk*; maar alwie ooit dit land betreden heeft, zal my rondborstig moeten erkennen, dat derzelver buitenspoorigheid en onnatuurlykheid aldaar, op verre na, zoo ondraaglyk niet schynen, als buiten deszelfs grensen. Hoe weinig smaak voor het echte, eenvoudig schoone der natuur men aan de Fransche Vrouwen ook moge toekennen — bezwaarlyk echter zal men haar den smaak voor het bevallig schoone der kleeding kunnen betwisten. Zy vormen met haaren opschik als 't ware één geheel, en de uitvinding van den dag verwerft in haare handen de juiste betrekking tot haare persoonlyke

lyke bevalligheden. Wanneer, daarentegen, eene vreemde kleederdragt tot haare nabuurige Sexe overkomt, verſchaft zy bykans altyd het in 't oog lopend ſchouwſpel eener onbepaalde navolging: in den ſchouwburg, op de aſſembleën, in de concert- en dans-zaalen ziet men enkel levendige poppen, welke, zonder het minſte opzicht op haare verſchillende lichaamsgeſtalte, of haare gelaatſtrekken, met eenen volmaakt gelykvormigen opſchik *behangen* zyn.

Deze ſtrydigheid tuſſchen de geleende kleeding en de geſtalte, zoo wel als het karakter der Vrouwen, ſchynt my hier nog blykbaarer te zyn, dan by ons, en zomtyds aan het beſpotlyke te grenzen. Wy hebben de Amſterdamſche lieden van fatſoen in den Franſchen Schouwburg byeen gezien, die alhier by inteekening van eenigen der voornaamſte huizen onderhouden wordt, en waarin niemand komen mag, dan die van de deelnemers een kaartje bekomen heeft. Het onderſcheid van manieren, tuſſchen het Publiek ter dezer plaatſe en dat van den Hollandſchen Schouwburg, bewees klaarblyklyk, dat hier het uitgezogtſte gezelfchap vergaderd was. Alle de Heeren waren deſtig, deels ook prachtig gekleed, en niemand had hier den inval, om den hoed optezetten. Onder de Dames zag ik menig bevallig gelaat,

IV. DEEL.

K

waar-

waaraan echter nog iets van die algemeene bezieling mangelde, welke eene waare, tedere aandoenlykheid verraaft. Te *Amfteldam* zweeft misfchien de geest niet op de wateren; hy zweefde althands niet eens in het bosch van ftruis- en haanen-veders, niet eens in de linten, mutfen, of halsdoeken, waarin zich deze fchoone *Nixen*, als in wolken, hulden. Haare fchuld, intusfchen, is het niet, wanneer overal de *Ixion* zwerft, die de *wolk* voor *Juno* zelve houdt.

Eene nijuwe fchets zal ik u van een ander voorwerp geven, en dat wel van een Meisje, jong en fchoon, met eene verw van leliën en rooſen, met lippen van koraal, met gezonde fchoone tanden, en fyne, regelmaatige trekken van het kleene Medicëifch hoofd; in één woord, van een beeld, alsof het door *Prometheus* gefchapen was, terwyl het ook zyne geftolen vuurvonken fcheen te bezitten. Zy bedekte haar hair onder eene digt aan het hoofd gefloten muts van fyn gaas. Drie vry lange, gebogen, gouden yzers, van gedreven werk, die zich door hunne veêrkracht vastfluiten, fcheenen deze muts aan het gelaat te hechten; de eene ging over het voorhoofd henen, en drukte zich niet ver van de linker flaap van 't hoofd in; de beide anderen lagen over de ooren, en
raak-

raakten de volle wangen. In de ooren hingen
 kleine vierkante gouden ringen, als kleene hang-
 sloten, en boven de beide slaapen van 't hoofd,
 benedenwaarts naar de oogen, speelden fyne,
 krulvormige slangen van zilverdraad. Om den
 hals hing een dikke snoer van roode koraalen,
 van vooren met een goud slot voorzien. Eene
 katoenen japon zonder eenig fatsoen, met lange
 afhangende panden, en aan de mouwen een
 kleenen zaamgenaaiden vleugel; voords de af-
 zichtige, geprangde rokken, en een paar pau-
 toffels zonder hakken, voltooiden deze geheele
 kleeding. Men moet ongemeen schoon zyn,
 niet waar? om het in dezen opschik der Wil-
 den nog te kunnen blyven? Was dit Meisje ee-
 nen reisiger in *Oost- of West-indiën* ontmoet,
 zou hy haar wild hoofd-tooifel ongetwyfeld ee-
 ne afteekening waardig geoordeeld, en over het
 ongerymde en affchuwlyke in den smaak der
 onbeschaafde volken lang en breedvoerig gespro-
 ken hebben; want wy bedenken niet, hoe veel
 overeenkomst wy met de Wilden hebben, en
 geven dezen naam zeer fchierlyk en oneigenlyk
 aan alles, wat in een ander waerelddeel niet op
 zyn Parysch gekleed is. Te *Alkmaar* en te
Enkhuysen, en over het geheel in *Noordholland*,
 is de kleederdragt van dit Meisje zeer algemeen
 in zwang. Wy zagen dezelve in het, door

Peter de Grootte zoo beroemd geworden, *Zaandam*, alwaar anders de Vrouwen zich van de gewoone Hollandfche kleeding zeer onderscheiden door haare zwarte zyden Nonnen-kappen, die van vooren en van agteren den hals, en vervolgens ook de fchouders bedekken, en eene by uitftek afzichtige vertooning maaken.

Zaandam verdient even min een dorp genoemd te worden, als 's *Hage*; het is een uitgebreid vlek, 't welk omtrend de grootte eener Stad verkregen heeft, en zyne eigene regeering bezit. De Ingezeten en zyn ook niet minder, dan Boeren, waarvoor men dezelve gewoonlyk houdt; maar in tegendeel ryke kapitalisten, fcheepstimmerbaafen, vervaardigers van allerlei handwerken, en arbeidslieden in ontallyke fabrieken, op werven en molens. De plaats zelve is overal zeer net en zindelyk; bykans ieder huis met zyn tuintje is een eiland, en wordt door eene vaart omringd. Daar het water; intusfchen, in deze vaart ten allen tyde meer of min gefluit wordt en ftilstaat, acht ik de lucht daarom in geen en deele gezond. De ftraaten zyn uitermaate rein en regelmatig met kleene gebakken fteenen geplaveid; met dat alles is 'er, aldaar, geen het minfte fpoor te vinden van die overdrevene zindelykheid, waarin men ons verzekerd had, dat *Zaandam* met het fchoone

Dorp

Dorp *Broek* overeenkwam. Dit laatste wordt meestal bewoond door ryke Amfteldamfche kooplieden, die aldaar de rust van het land genieten, en echter nog dagelyks op de beurs komen. Zoo ziet gy dan, dat een Hollandfche *Alphius* nog beter afgerecht is, dan de Romeinfche, als verbindende het landleven met den Aktiën-handel, terwyl *Horatius* den zynen het geld, flechts tweemaal in de maand, laat ontvangen en beleggen:

*jamjam futurus rusticus,
omnem redegit Idibus pecuniam;
quaerit Calendis ponere (*)*.

Aldaar moet men indedaad de fchoenen uittrekken, eer men door de agterdeur in den tempel der Hollandfche zindelykheid wordt toegelaten; aldaar zyn huifen en boomen bont geverwd; de eigenaars zelven genieten geenzins de heerlykheden, welken zy meestal in den ouden fmaak geflicht hebben, en, wat nog meer is, zy weten niets met all' van het genot dier praalzucht, welke zoo gaarn met haare fchatten pronkt; het bezef, van zulk eene fraaijgheid gebouwd te hebben, bevredigt hun zoo volkomen,

(*) *Epod. Od. II. vs. 68 — 70.*

men, dat een Vreemdeling zeer zelden vryheit erlangt, om daarin zyne nieuwsgierigheid te voldoen. Rondom dit Dorp heerscht eene doodsche stilte; geene levendige ziel durft tot hetzelfde naderen, uit vrees van het te verontreinigen; alle deuren zyn gesloten, de kostbaare gordynen diep nedergelaten, en niets schynt zich te bewegen, behalve den woekeraar, die in het verborgenst kamertje in zyn goud wroet.

Wy nemen deze beschryving op het woord en geloof van anderen over; want 'er schiet voor ons geen tyd overig, om ons door eigene ondervinding wegens derzelver waarheid te overtuigen. Te *Zaandam* gaat het, gelyk ik zeide, met mensch en vee even natuurlyk toe, als in de overige waereld. De huizen zyn, naar gelang der bewoonders, zeer verschillende; ik heb zeer arme hutten van hout, en daarentegen groote huizen van steen gezien; 'er zyn breede straten en naauwe gangen, en boomen, die natuurlyk, of ook geverwd zyn; eindelyk, is 'er een veld, of, om met den Ridder van *la Mancha* te spreken, een leger van bykans tweeduisend windmolens, waarin alles, wat slechts op deze wyze kan bereid worden, zelfs tot overlaading der weetgierigheid toe, gemaakt wordt. De scheepsbouw is thands nog een gewichtige zak der arbeidzaamheid, schoon dezelve zederd

eenigen tyd merklyk is afgenomen. De Ingezetenen, of het eigenlyke Gemeen, van *Zaandam* bestaat grootstendeels uit zoo genoemde patriotten, die, geduurende de laatste onlusten, geweigerd hebben, voor de Prinsgezinden te arbeiden, en thands, tot straf, van dezen geen werk krygen. Het huisjen, waar de schepper der Rusfische alleenheersching gewoond heeft, is byzonder klein en met een armoedig huisraad voorzien. Zyne slaapplaats is aan den muur gehecht; dan, ik geloof niet, dat zyne lange gestalte daarin volkomen uitgestrekt heeft kunnen liggen. Men toont den Vreemdeling zyn *elogie historique*, in 't fransch gedrukt, zyne beeldtenis in plaat, welke de een of ander uit *Parys* herwaarts ten geschenke heeft gezonden, en eenen kleenen gedenkpenning, omtrend vyftien dukaaten zwaar, en een geschenk der tegenwoordige Rusfische Keiserin. Het is inde daad merkwaardig, dat dees groote Man juist dat gene van zynen staat gemaakt heeft, wat hy heeft kunnen en willen maaken. Eene andere vraag is het: of het niet te wenschen ware, dat hy iets anders gekozen, of had kunnen verkiezen? *Rusland* heeft nu eene zeemacht — maar heeft het ook manieren? In dien tyd had zulks misfchien kunnen beproefd worden; thands vindt zelfs de *groote Navolgeres van Czaar Peter*

ter de proeve niet meer uitvoerbaar; want het fyne bederf der jongfte beschaaving, op den ruuwen stam der woestheid geënt, is slechts een beletzel te meer.

Wanneer, aan den eenen kant, de vermindering van *Holland's* koophandel, de stremming van den omloop des gelds, de invoering der weelde, en de ontaarding der vaderlandsche zeden, in het hart van den waarnemer een treurig beeld der verganglykheid van menschlyke inrichtingen, en van het onvermydlyk verval der ryken agterlaten, zyn 'er echter eenige voorwerpen te *Amsterdam*, die aanleiding geven tot veel vrolyker beschouwingen, en het tydftip eener geheele ontbinding zoo ver in de duistere toekomst schynen te verschuiven, dat de verbeeldingkracht een nieuw veld erlangt, om nog een bloeiender tydperk der Republiek, zo al niet in een staatkundig opzicht, ten minsten met betrekkinge tot de byzondere gelukzaligheid haarer Ingezetenen, als het gevolg eener hooger beschaaving, en van eenen gezuiverden smaak, met frische verwen afte maalen. Al moest ook de koophandel nog veel grooter beperking lyden, dan zelfs zullen geen zins de middelen tot bereiking dezes oogmerks mangelen; de renten der reeds uitstaande kapitaalen zyn bykans alleen toereikende, om de inwooners te voeden.

voeden. In den jaare 1781. hadden zy niet minder, dan agthonderd millioenen guldens, in *Europa* ten leen gegeven. De nog ongelyk grooter sommen, die tot den handel van allerlei waaren, of tot de kostbaare onderhouding van ontallyke fabrieken vereischt worden, en daadelyk in omloop zyn, het fonds, waarmede de walvisch- en haring- vischeryen gedreven worden, dat der Oost- en West-indische Compagniën, de eigen staatschulden der *vereenigde Nederlanden*, eindelyk de voordbrengfels van het aardryk, (waarvan ik slechts ten voorbeelde zal aanvoeren, dat *Noordholland* alleen, op de drie markten van *Alkmaar*, *Hoorn* en *Purmerend*, in zeven jaaren door elkander genomen, jaarlyks, aan kaas veertien millioenen ponden verkogt heeft) maaken te zamen eene grootheid van rykdom uit, waarby de Nederlanders, wier getal men op derdehalf miljoen reekent, voor de vernietiging van hun bestaan geenzins behoeven te vreezen.

Ook valt het in 't oog, dat de kunsten en wetenschappen in *Holland*, en byzonderlyk te *Amsterdam*, zederd eenige jaaren, merklyk gevorderd zyn, en van de ryke kooplieden eene ongemeene ondersteuning hebben ontvangen. De openbaare School, of het zoo genoemde *Athenaeum*, 't welk, zederd anderhalve eeuw,

met verdienstlyke Mannen is verfierd geweest, en den Staat menig voortreflyk verstand geleerd heeft, onderscheidt zich nog tegenwoordig, zoo wel door zyne nuttige inrichtingen, als door de bekwaamste Hoogleeraars in alle vakken. Het uitmuntend kabinet van ontleedkunde, door *Hovius* verzameld, is thands onder het opzicht van den geleerden Profesfor *Bonn*. De Kruid-tuin, door *Commelin* weleer zoo verrykt, was langen tyd vertrouwd aan den niet min beroemden *Burmman*, die zyn werkzaam leven geheellyk plag te wyden aan het behoud zyner Medeburgeren, door, met uitzondering van één enkel uur voor het middagmaal, van den vroegen morgen tot zelfs in de nacht, zyne zieken te bezoeken (*). Dit is het lot van alle Artsen, die alhier eenigen naam hebben, en vooral van den, als natuurkundige zoo algemeen beroemden, Dr. *Deiman*, aan wien men nog onlangs de gewichtigste proeven met de electriciteit verschuldigd is. De ongezonde ligging de-
zer

(*) Thands (1793) reeds overleden, en vervangen door den zeer geleerden *N. Bondt*, van wiens beproefde kunde het *Athenaeum* te *Amsterdam*, en het ryk der wetenschappen in 't gemeen, den grootsten steun en luster te wachten heeft.

De Vertaaler.

zer Stad en haare sterke bevolking werken samen , om het getal der zieken , vooral in de zomer-maanden , zoo sterk te doen toenemen , dat een Arts, die zeer *en vogue* is, op één dag meermaalen van paarden moet verwisfelen. Onder de geleerden, welken wy hier leerden kennen , noem ik met de grootste achting eenen *Wytténbach*, wiens letterkundige verdienste in den uitgestrektsten zin men ook by ons, en in *Engeland*, weet te waardeeren; eenen *Nieuw-land* (*), wiens bescheidenheid nog grooter is, dan de uitstekende genie , waarmede hy zich zelf tot een' wis- en sterrenkundigen van de eerste grootte gevormd heeft; eindlyk , den waardigen *Cras* , die met de Rechtsgeleerdheid eene zoo uitgebreidde, als grondige belezenheid in veele andere takken der letterkunde , eene algemeene, edele deelneming aan alles, wat ons menschen te recht verblyden kan, met den beschaafdsten omgang , en waare gastvriendschap met den gelukkigsten welstand verbindt, zonder zich

(*) Tegenwoordig, reeds Hoogleeraar in de Natuurverhevene Wis- en Sterrenkunde, aan 's Lands Universiteit te *Leyden*, en vervangen door den Heer *H. de Hartog*, Examinateur by de Oostindische Compagnie.

De Vertaaler.

zich daarop iet het minste te laten voorstaan. Ik zou u hierby nog den wakkeren *Hieronymus de Bosch* kunnen roemen, wiens omslachtig ambt van Klerk der zesendertig Heeren Raaden hem geenzins den gezuiverdsten smaak voor de Romeinsche Dichtkunst heeft benomen; ik zou nog langer kunnen verwylen by het wonder-schoone kabinet van den ontvanger der Oost-indische Compagnie, den Heer *Temminck*, om u daardoor de onnavolgbare, anderzins nog in lang niet bereikte, volkomenheid in de kunst van het opzetten van Vogelen, zoo naauwkeurig mogelyk, medetedeelen; ik zou u de menigte en de schoonheid der nieuwe soorten van Vogelen kunnen roemen, waarmede de edele en in zyn vak éénige, *le Vaillant*, deze verzameling van zynen eersten weldoener en beschermmer verrykt heeft; dan, het wordt tyd, dat ik nog met eenige regels gewaage van een Instituut, hetwelk mogelyk, in *Amsteldam* alleen, zoo spoedig ontstaan, en tot rypheid konde komen, — ik meen het prachtige *Felix meritis* (*).

Ruim

(*) Deze Zinspreuk (*gelukkig door verdiensten*), welke de Deelnemers van dit ontwerp vereenigde, en waarmede zy zinspeelden op het geluk, hetwelk verdiensten in het vak der wetenschappen daadelyk verschaffen, is te gelyk de naam van dit Instituut geworden.

Ruim twee jaaren geleden , hadden eenigen der rykſte Ingezetenen dezer Stad het opzet , om de beoefening der wetenſchappen , en de opwekking van den waaren ſmaak voor kunst , onder hunne Medeburgers te bevorderen. Die ledigheid , welke den Koopman , na volbragten arbeid , in zyne by-uuren overig blyft , behoorde aangevuld , en zyn brein met denkbeelden verrykt te worden , die tot het geluk des levens zoo veel meer kunnen bydragen , dan een doode ſchat , en omtrend wier verkryging het voorig geſlacht , echter , zich zoo weinig bekommerd had , dat zelfs het tegenwoordige zyne bekrompenheid nog niet genoegzaam gevoelde. De aard van dat onderwys behoorde ten zelfden tyde geſtemd te zyn voor de behoefte der ſchoolne Sexe , en , terwyl men aan deze aandoenlyker Helſt van ons Geſlacht de bronnen van kennis opende , geloofde men te recht , op eene drieërleie wyze voor de Mannen te zorgen , zoo door het verwekken van eenen edelen naaryvertuſſchen beide Geſlachten , als door derzelver huislyk geluk , by eene wezenlyke opleiding en volmaaking hunner Echtgenooten en Dogters tot verſtandige en wel onderrichtte gezellinnen , daadelyk te vergrooten , en te gelyk de eerſte opvoedſters van het toekomstig geſlacht met kundigheden te verryken , welke voor haaren ſtand onont-

onontbeerlyk zyn, en langs dien weg haar oordeel te scherpen en te oefenen. Men bepaalde den gantschen kring van onderwys, hetwelk men oordeelde te behoeven, in de vyf klasfen der Wysgeerte, Wiskunde, schoone Wetenschappen, Toonkunst, en Teekenkunst. Tot de Wysgeerte reekende men Natuurkunde en Scheidkunde, even als tot de Wiskonst de Sterrenkunde. De uitvoering dezès ontwerp was deszelfs bestemming en grootheid, en zoo ook deze Stad en het Publiek waardig. Een millioen guldens — ik zeg nog eens: *een millioen guldens!* — werd byéengebragt, en op de *Keisersgracht*, eene van de voornaamsten der Stad, verhief zich een prachtig gebouw, tot dit oogmerk geheelenal ingericht, in welks *fronton* de zinspreuk des Gezelschaps: *Felix meritis*, met groote gouden letters prykt. Elke klasfe heeft hier haare eigen vertrekken, werktuigen, en alle de overige behoeften. De Concert-zaal is eene schoone *Rotonde*, welke bykaus negenhonderd menschen bevatten kan, en waarin het orchest, benevens de kachels, en luchtopeningen, den aanlegger byzonderlyk vereeren. De kamer, alwaar men naar het levendig modèl teekent, heeft insgelyks eene, tot het oogmerk zeer gepaste, inrichting en plaatfing van het licht. Het kabinet van natuurkunde, en de plaats tot waarne-

ming

ming der sterren, waren nog niet gereed; overal heerschte een eenparige, fierlyke en zuivere smaak. De geleerde Medeleden toonen hunnen yver door de voorlezingen, welken zy tot onder-richting van anderen doen. Een voortreflyker middel, om de menschen onder elkander te verbinden, laat zich naauwlyks voorstellen, terwyl een ieder tot het gemeene oogmerk zamenbrengt, hetgeen hy op zynen weg vindt, het zy dan goud, of wetenschap. Het aantal der Deelnemers zou tegenwoordig, zo men zegt, omtrend duifend bedragen

Hoe ongeduldig en spottend tevens zal, mis-
schien, deze of gene op dit verhaal vragen: of
dan dit Instituut in 't geheel geene gebreken
hebbe? Het is indedaad, wanneer men eene zaak
berispt, niet moeilyk, daarin eenige kennis aan
den dag te leggen, dat men, doorgaands, in al-
le dingen, allereerst, het gebrekkige opspoort,
en dan dikwerf derzelver wezenlyke voorrech-
ten vergeet; beoordeelen en berispen zyn daar-
om, in het woordenboek van menig jong ge-
leerden, woorden van eene volmaakt gelyke be-
teekenis. Ik erken, dat een gestreng ziften, ook
hier, verscheiden gebreken ontdekken zal; maar, ik
kan echter niet dulden, dat eene inrichting gelasterd
worde, welke, door een' zoo vuurigen yver voor
het gemeene welzyn, het edelst genot daarstelt. Men
noem-

noemde ons eenige democratisch-gezinde Kooplieden op, als de voornaame aanleggers en steunpilaaren dezer onderneming. Het vrolyk uitzicht in het toekomstige, hetwelk hun dit gebruik hunner kapitaalen opent, zou eenigzins bydragen, om het treurig aandenken hunner mislukte staatkundige ontwerpen van tyd tot tyd uittewisfchen. Dan, het komt hier in geene aanmerking, welke party het recht aan haar zyde hebbe: de eerste behoefte van den Staat is de opklaaring der begrippen en zuivering van den fmaak; want, langs dezen weg alleen, wordt het mogelyk, over het waare belang des Burgers een goed oordeel te vellen. Onkunde is de groote algemeene vyand en onderdrukker van alle maatschappelyke verdragen, en dezen vyand, door eene zagte, weldadige verspreiding van het licht des gezonden verstands, te verdelgen, is indedaad de edelste wraak.

Oprechte vaderlandsmin kan, overal, slechts het eigendom zyn van een gering aantal van uitverkorenen, en in onze tyden, waarin, aan den eenen kant, blinde gehechtheid aan oude herkomsten, aan de andere zyde een diep bedorf van zeden, en vermetele zucht tot nieuwerheid heerschen, zou het niet te verwonderen zyn, dat deze verhevene deugd bykans geheel fcheen uitgestorven te wezen. De ftryd van het
dom

dom vooroordeel met de verwatene vooringenomenheid voor eigen gebrekige kundigheden brengt aan de waare befchaaving der menfchen meer fchaade aan, dan voordeel, en houdt de menfchheid van het toppunt haarer volkomenheid zeer ver te rug. Zonder de tederfte aanprikkeling van het zedenlyk gevoel, kan de ontwikkeling der overige zielvermogens even gevaarlyk worden, als derzelver verwaarlozing het tot hiertoe geweest is; maar de verdooving van dat gevoel, die onvergeefflyke zonde van de ftaatkundige, zoo wel als godsdienftige tyranny, welke de menfchheid in de keeten van werktuiglyke gewoonte klinkt, is de moeder dier vreeslyke beroeringen, welke van den tegenwoordigen voordgang van denkwyze onaffcheidbaar zyn. In *Holland* houdt de Rechtzinnigheid gekeetend, hetgeen de vryer ftaatsgesteldheid voor waereldlyke overmagt behoedde. Natuurlyker wys ftrekte zich dus de pooging der weinige welmeenende Patriotten daarhenen uit, om het Volk van het zwaare juk der gevoelens te bevryden; zy verlangden, den invloed der rechtzinnige Geestlykheid te verminderen, en derzelver yveraars paal en perk te zetten. Doch, dit onbaatzuchtig karakter konde deze party niet fttaande houden, zoodra zy het aangename gefmaakt had, hetwelk in het fpeelen van de rol eens heerfchers gelegen

is ; nu begon men welhaast te fryden om de overhand, om het roer van staat, en de eene *aristokratie* wilde de andere verdryven. In de dronkenfchap der zegepraal, had men aan de ftem der gemaatigdheid geen gehoor verleend, en menigen willekeurigen flap gedaan, om de heerschappy van het gezond verftand uittebreiden, welke echter alleen over vrywillige onderdaanen gebieden kan. Het Hof kende de macht der Geestlykheid over de meerderheid der gemoederen ; het wist zich van dezen fteun te verzekeren, en gaf daardoor een bewys dier fchran- derheid van bewind, welke daarom alleen we- nig geteld werd, omdat zy niet ongewoon is. Dwaazer indedaad kan naauwlyks eenige eisch zyn, dan die, denwelken men zoo dikwerf hoort doen, dat juist op een tydftip, wanneer eigen- baat en byzonder belang meer, dan ooit, de go- den van het aardryk geworden zyn, de vorsten van die geliefkoosde neiging van het menfche- lyk hart, de heerschzucht naamlyk, en de mid- delen, waardoor zy van hunne voldoening ver- zekerd blyven, vrywillig zouden afzien.

Ook hier is het verftand van weinigen, die een hart bezaten, om het te koeften, tot die edele rypheid gekomen, welke zich zelve voldoet, ftill en bedaard werkt, met hoop zaait, en met vertrouwen volhardt. In zwakker ver- ftan-

ftanden gist en bruischt de rykdom van nieuwe en helderer begrippen met de onstuimige hartstogten , en teelt reufen - ontwerpen , wilde dweepery , en ongeduldigen yver. Het Volk is nergends , en dus ook alhier niet , ryp voor eene duurzaame omwenteling , het zy in kerklyke , of staatkundige opzichten ; overal mangelt het werktuig , waardoor de geest van gisting in hetzelfde overgaan , zich daarmede vereenigen , en eene gemeenschaplyke , voorbereide stemming bewerken zal ; overal lyden de poogingen der laage eierzuchtigen , en ook der grootfte menschen , aldaar fchipbreuk , wanneer zy eene nieuwe orde der dingen zullen invoeren. In *Holland* heerscht nog de onverdraagzaame Synode van *Dordrecht* , en een *Hoffede* mag ongestraft vervolgen , veroordeelen , en vervloeken (*). Zelfs
in

(*) Ook hier dwaalt onze Reifiger. Wien toch is , zederd lang , eene vervolging der Synode van *Dordrecht* bekend? — Heeft niet de Regeering van *Amfteldam* , in de toelating der zoogenoemde *Herfelde Lutherfche Gemeente* , welke zich van haare Broeders heeft afgefcheurd , een openbaar bewys gegeven , hoe yverig zy de vryheid van denken en leeren handhaaft? — En wat den Heer *Hoffede* betreft ; wie heeft hem , zederd het berucht geval met den *Vaderlandsche Bibliothek* - fchryver , een enkel woord in het publiek hooren fpreken?

De Vertaaler:

in *Engeland*, waagt het de wetgevende Macht niet meer, om, zederd het oproer van *Gordon*, ten behoeve der onderdrukte godsdienstige Gezindheden het een of ander te ondernemen. Hetgeen *Frederik de Groote* en *Joseph de Tweede* in hunne Staaten aan het gezond verstand wilden inruimen, wordt of door hunne Opvolgers voorzichtig teruggenomen, of door hunne Onderdaanen zelve dolzinnig verwoest. Hier moeten altyd godsdienstige plakaaten en katechismus-voorschriften ten voorschyn treden; elders (in *Brabant*) windt de Geestlykheid het Volk op tot tegenstand, en maakt zelve indragt op de rechten der Regenten. In *Italiën* verzinkt de Synode van *Pistoja* tot haar voorig niet; aan den *Rhyn* wordt op *Joseph's* sterfdag het slipt *Emser*-verdrag verbroken. *Spanje* en *Portugal* slaapen nog den doodslaap van het verdoofd verstand; en of in *Frankryk* de heiligheid der kerkelyke dwinglandy voor de grootere heiligheid van het staatskrediet zal bukken, ligt nog diep gehuld in den sluier der toekomst. Deze algemeene overeenstemming is geenzins het werk van een louter toeval: zy komt voort uit ééne algemeene oorzaak, en waarom zouden wy der Staatskunde de kunst ontzeggen, om van tyd en omstandigheden gebruik te maaken? Waarom zouden wy van de wysheid der kabinets

nets verlangen , dat zy het menschlyk geslacht eerder aan zich zelf zullen overlaten , dan dat zich die onloochenbaare majesteit der waarheid in allen haaren luister en kracht vertoone , tegen welke de willekeur onbestand , en haare wederstreeving vruchtloos is?

Het is, intusschen, eene geheel andere vraag: of de heerschende party in alle landen, en van alle benaamingen, verstandig handele, om haare overmacht, thands nog , in den uitgebreidsten zin, te doen gelden, dan of het niet veel raadzaamer zyn zou, op een tydstip, dat zy nog een goed verdrag zalkunnen maaken, aan den beschermengel des verstands een offer te wyden? Al is ook de, eenmaal ontstaane, beweging nog zoo zwak, geene Macht echter is meer in staat, om haar geheel te dempen. Partyen en sekten ontvangen haare veërkracht door de onderdrukking; de tegenstand verstaalt haaren moed; de afzondering geeft haar eenzydigheid en gestrengheid; mishandeling maakt haar eerwaardig; haare standvastigheid in verdrukking ontvonkt de geestdrift ten haaren voordeele; haare krachten, van uitwendige werkzaamheid beroofd, vormen inwendig eene, tot buitenspoorigheid toe gedreven, heldendeugd. Alsdan barst het opeengepakte vuur plotsling uit, zonder dat het te blusschen is, en verteert alles, wat tegenstand biedt.

De omwentelingen, welken eene geweldige onderdrukking veroorzaakt, zyn in de natuurlyke waereld, hetgeen hevige, snelle kramptrekkingen in den mensch zyn, die door dezelve allergetweldigst gefchokt wordt. Dezen fchok te ontgaan, nadat de kramptrekking daar is, blyft volstrekt onmooglyk; maar denzelven te maatigen, of wel door den tyd te doen bedaaren, is het werk van menschlyke fchranderheid, welke de gemoederen door toegevendheid bevredigt, en, waar zy niet overreeden kan, ten minften de tweespalt dempt, die anderzins het onvermydlyk gevolg eener onbillyke behandeling van andersdenkenden is.

De, in *Holland* herftelde, rust heeft ongetwyfeld weldadige gevolgen gehad voor deszelfs in- en uitwendigen toestand; men heeft eenen verwoestenden Burger-oorlog verhoed, welks uitkomst onzeker was, die echter op het tegenwoordig tydftip, nu *Engeland* reeds allen daadlyken handel tot zich trekt, eene ongeneeslyke wonde zou hebben aangebragt. Dan, hoezeer is het, by deze goede wending der zaak, niet te bejammeren, dat de zegevierende party geene verſchooning kende, maar zich veeleer gerechtigd hield, de beleedigde te ſpeelen, en de helft der Natie voor haare — gevoelens te ſtraffen! Gevoelens, in eene zoo gelyke ſchaal gewo-

gewogen, dat eene Natie zich [daaromtrent in twee, bykans even sterke, partyen verdeelt, kunnen ook aan geene van beiden, zonder daadelyk onrecht, tot eene misdaad gerekend worden. Men had nu eenmaal, van beide zyden, het zwaard getrokken voor iets, — hoe herfenschimmig ook — hetgeen men voor vryheid hield. Overwonnen te worden, en de dwaaling te moeten erkennen, is in zoodanige omftandigheden reeds straf genoeg; en indedaad nog eene des te gevoeliger straf, hoe gewisfer de overwonnen party, door haare befliffende meerderheid, haar oogmerk gehoopt had te zullen bereiken, zo niet eene vreemde tufchenkomst de balans ten haaren nadeele had doen overflaan. De wraakzucht, intufchen, der overwinnaars heeft, in *Holland*, driehonderd der aanzienlykfte familiën tot eene vrywillige verlatting van hun vaderland genoodzaakt; vyfhonderd anderen heeft het ontzet van ambten, welken zy te vooren bekleedden, in den grond geholpen. In *Friesland* gaat de verbittering nog ongelyk verder, en de menigvuldige verbeurdverklaaringen, al waren zy ook flechts wedervergeldingen voor het, te vooren door de Patriotten gepleegde, misbruik hunner overmacht, verkrygen toch daardoor, dat zy, na den gefloften vrede, als in koelen bloede beraamd zyn,

een veel haatlyker voorkomen. Ook is het vuur, dat voorheen openlyk is uitgebarsten, nog geenzins gedempt; het smeult nog overal onder de asch, en wordt, door elke nieuwe mishandeling der Patriotten, op nieuw aangestookt. Het aandenken van ontvangen beledigingen is in den boezem van den Nederlander bykans onuitwischbaar; de diepe, met hem verouderende, wrok is van zyn karakter onaffcheidbaar, en, gelyk anderen met recht hebben aangemerkt, in zyn geheel zintuiglyk gestel gegrond. Zoo diep wordt zelden eenig ander Europëer gegriefd, als men eenen Hollander kan grieven. Deze grieven zyn, intusfchen, de onverdelgbare kiemen eener nieuwe omwenteling, welke, mogelyk eerst eene eeuw hierna, tot rypheid zal komen; maar ook dan nog zal de wraak den kinderen der onderdrukten toeroepen: „men „ spaarde uwe vaders niet!”

XXVII.

HELVOETSLUIS.

Binnen weinige uren gaan wy te fcheep; uit het venster , waar ik fchryf, kan ik onzen pakketboot zien liggen, daar hy zich, door zyn fmaller maakzel, van de kleene Hollandfche vaartuigen onderscheidt. Terwyl ons reisgezelfchap hier vergadert, zal ik onze afscheids-aanmerkingen over *Holland*, op onze reis van *Amfteldam* herwaards , zoo ter loops opfchryven; als wy die ter loops hebben opgeteekend.

Even als in 's *Hage*, zoo ook te *Amfteldam*, naderde het oogenblik van ons vertrek veel te fchierlyk, dan wy wel verlangden. Naauwlyks hadden wy de helft der merkwaardigheden bezichtigd, welken men, in die groote Stad, den

Vreemdeling doorgaands laat zien ; naauwlyks begonnen wy eene menigte van, voor ons belangryke, kennisfen te maaken, of de *May*-morgen ontwaakte, waarop ons vertrek onherroeplyk bepaald was. Van alle regelen, wier opvolging den Reifiger dikwerf onmooglyk wordt, is geen zoo ligtyk overtreden, als de naauwkeurige verdeeling van tyd, en geen echter, waarby een standvastig opzet zich zelf beter beloont. Wy voeren om vyf uur des morgens met de Schuit op *Haarlem*. Hier was onze eerste togt naar het lusthuis van den, in alle waerelddeelen bekenden Heer, *Henry Hope*, die ons te *Amsterdam* reeds een verlof-billet gegeven had, zonder het welk men, in *Holland*, zelden, een afzonderlyk huis kan bezichtigen. Eene aangename wandeling door het *Hout* bragt ons by dat gebouw, welks uitwendig voorkomen minder beleeft, dan men inwendig bevindt. De hoekige gedaante verradt nog den zonderlingen smaak des voormaligen bezitters, en het vochtig klimaat schendt onophoudlyk het gips-bekleedfel, waarmede de muuren bestreken zyn. Van binnen valt onmiddellyk in het oog een prachtige trap van het schoonst, wit marmer, welke inderdaad alle de eischen der kunst bevredigt. De kamers zyn zeer ryk gestoffeerd, en van sieradiën als 't ware overladen. Een vloer van
kost.

kostbaar Oost- en West-indisch hout, en schoorsteen van geel, Parisch marmer toonden ons den koninglyken rykdom van den Eigenaar. Op eenige groote tafels was het Parisch marmer door het fynste lak-vernis zoo volkomen nabootst, dat wy, met onze oogen, alleen nimmer het onderscheid zouden ontdekt hebben.

Drie prachtige zaalen, die grootstendeels van boven het licht ontvangen, vormen eene gaandery van schilderyen, om welke te zien wy eigenlyk hier gekomen waren, en die ons echter zeer verraschte. De stukken zyn niet alleen veele en uitgezocht, maar ook, voor het grootst gedeelte, uit de Italiaansche school. In zulk eene groote verzameling kan, gewis, alles niet even voortreflyk zyn; tot eene gaandery behoort verscheidenheid, en, alleen om daarin den naam van eenen kunstenaar te kunnen noemen, plaatst men dikwerf een stuk, dat de eischen van den kenner en schilder voldoet, offchoon de kunstminnaar daarby onverschillig blyft. Met dat alles, is 'er zooveel verwonderenswaardigs, dat gy zelf, by de volgende schets, gemaklyk begrypen zult, welk een feest voor myne oogen, zoo wel als voor myn inwendig kunstgevoel, ik thands gevierd heb in een land, alwaar ik, zederd lang, niet dan Vlaamsche en Hollandsche kunst gezien had.

In

In de eerste kamer stond ik vooral stil by drie groote landschappen van den grooten *Poussin*, de schoonsten, welken ik tot nogtoe van hem gezien heb. Zyne, van den zagten *Claude* zoo geheel verschillende, manier, dat reusachtige, eenvoudige en tevens verhevene zynere verbeelding, was duister genoeg, om zich met haar te verdiepen, en nogthands klaar en godlyk genoeg, om zich niet geheel te verliezen! Het azuur blaauw (*ultramarin*), dat in het eene stuk zoo sterk doorsteekt, geeft hetzelfde iet hards en droogs, waarmede het, gewislyk, nimmer uit de hand zyns Meesters kwam.

Van eene zeer verschillende waarde, doch in zyn soort ook treflyk behandeld, is het gezicht van *Rotterdam* en de *Maas* door *Backhuysen*, met heerlyke golven en schepen, en eene meesterlyke uitwerking van het licht, 't welk tuschen donkere wolken doorbreekt. In een paar, door *Rubens* geschetste, landschappen heerscht zyn wild vuur; menschen en beesten zyn daarin ook vry wanstaltig, en van de uitvoering is niets te zeggen. Zyne Echtbrekster in den Tempel, een groot kuiestuk, heeft de verdienste, welke men in zyne goede werken niet lochen kan, uitdrukking en waarheid in de hoofden, maar een doodsche koloriet, en afzichtige gestalte.

In

In de tweede kamer , vond ik eene *Susanna* van — of naar — *Dominichin* , zeer frisch van kleur en wel bewaard , zeer onderscheiden van de *Dusfeldorpsche* , schoon al niet veel-edeler ; eene vleeschige maagd van *Rubens* , doch zonder waare maagdlykheid . Deze klomp van vleesch en bloed schynt zekerlyk te leeven , en de Schilders gelooven dikwerf , dat 'er niets meer vereischt wordt . Maar , is het dan evenveel , of *Gibbon* en *Schiller* eene geschiedenis verhaalen , dan wel een Couranten-schryver ? Zyn dan *Ariost* en *Wieland* gelyk te stellen met *Greccour* ?

Hoe ryk is daarentegen voor het gevoel , zoo wel als voor het verstand , dat schoone , afzonderlyk beeld , dat , staande of waggelende , haaren rechter arm op een kussen laat rusten , en het godlyk hoofd vol lyden en liefde laat nederzinken ! Haar oog breekt door eene brandende smart , als die is van den slangen-beet in haar borst . Zy staat daar in eene allerjuiste evenreedigheid , in onverbeterlyke omtrekken , als een wezen van edeler geslacht . Eene andere houding konde zy niet wel aannemen ; deze reine , ongekunstelde bevalligheid , deze eenvoudig waare natuur is edel en tevens schoon . Zy is gansch ongedekt , een weinig marmerachtig van lichaam en verw ; maar wat komt verw by
gestal-

geftalte, en wat komt kleedy in vergelyking by het naakte, wanneer zulks door de geftalte geheilgd word? Schilderen voor den denkenden geest, en fchilderen voor den dierlyken wellust, *Sampieri's Sufanna* en *Guido's Cleopatra* te fcheppen — hem, dien zulks onverschillig konde zyn, en die liever het evenbeeld omhelzen, dan hier van ziel tot ziel gevoelen kan, — hem willen wy liever vriendlyk verzoeken, om deze heilige *Magdalena* van onzen *Guido* fpoedig voorby te gaan. Het is een geheel zittend beeld in levensgrootte, met een hoofd, dat hoe langer zoo fchooner wordt, hoe meer men het aanschouwt. In het koloriet is de kunftenaar hier ongemeen gelukkig geflaagd; de gantsche, milde kleurgeving van het ftuk is zeer goed getroffen. Dit beeld moest gekleed worden; want zy heeft eene onbefchryflyke zinlyke bekooring; de teder onderscheidende Meester gevoelde deze wet der hoogere kunst; doch de kleeding is niet gelukkig geplooid. In het gelaat is alles uitgedrukt, wat men van eene hemelfch geruste *Maria* verwacht; zonder dat het door eenigen hartstogt ontrust wordt, gelyk de kladschilders, doorgaands, de aandoeningen afmaalen. Voor de meeste aanschouwers gaat die tederfte uitdrukking van den waaren toefland der ziel geheel ver-

verloren ; zy bemerken niet , dat men treurig zyn kan, zonder juist te huilen, te fnikken, of zich woedend ter aarde nedertewerpen ; zy kennen geene blydfchap , zonder het gryn van den Sater , en even zoo gaat het met alle de byzondere aandoeningen van het hart. —

Met genoegen befchouwde ik hier nog een fchoon Engelen-hoofd van *Guido*, en, om alle zyne beelden by elkander te voegen, in de derde kamer, een reufen *Christus*-hoofd, met eene edele verhevenheid daargefteld, welke alleen de beoefening der oude kunst verfchaffen kon, en een wonderfchoon , flapend kind in den arm der Moeder, welke zoo geheel liefde is.

De eed van *Brutus* by het ontzielde lyk van *Lucretia*, door *Hamilton*, heeft eene juiste teekening en fchoone kleuring; het flappe vleesch van het pas doorftoken lichaam is goed bewaard ; het geheel, gelyk doorgaands alle dergelyke gebeurteniffen , zoo lang niet de hoogere befchermengel der fchilderkunst dezelve bezielt , is een koud verhaal. De *flapende Venus* van *Carlo Maratti* verdient gewis eene loflyke melding. Het is niet mooglyk, een fchooner Vrouwen-hoofd te fcheppen, en even fchoon is de gantsche geftalte, zoodat *Adonis* zelf voor haar geheel bezwykt. Mannelyke fchoonheid gelukt den kunftenaaren doorgaands veel minder,

der, mogelyk omdat zy ook daadlyk zeldzaamer is. *Winkelmann* zou hierop andwoorden: de volkomenste gedaante moet ook de zeldzaamste zyn. Het koloriet van dit stuk heeft voor het overige wat geleden; een onheil, dat ook eener *Venus* met den *Mingod*, van *Tizian*, wedervaren is. Beter bewaard is van denzelfden Meester de Dogter van *Cimon*, welke haaren ouden Vader uit haare borsten laaft; ongelukkig is deze geschiedenis geen gepast onderwerp voor de schilderkunst. Hier digt by hangt het borstbeeld eener *Lucretia*, welke zich doorsteekt; zy is echter noch schoon, noch edel; in één woord, zy is de waare *Lucretia* niet; maar zy leeft echter, en doorsteekt zich. Aan den boezem dezer Vrouw zouden zich de Schilders blind zien, totdat zy van *Tizian* leerden, waar natuur en waarheid zich van de manier affcheiden.

De stervende Kampvechter met een *Antinöus*-hoofd, hetgeen de oogen wild opslaat, met een open mond, en den linker-arm agter zich uitstrekt, is een schoon reusen-beeld, welks hardheid, voor het overige, ondanks het donkerbruine koloriet, zynen oorsprong van het marmer verraadt. Nimmer zou ik vermoed hebben, dat dit, uit oude kunststukken zaamgestelde, beeld eenen *Joannes in de woestyn* vertoon-

nen moest, en wenschte gaarn den grooten *Caracci* te vragen, hoe toch zulk een arbeid *Joannes* kan kenschetzen? By een ander groot, afzichtig schildery, dat den *Hercules* en *Cakus* afbeeldt, moest ik eene soortgelyke vraag aan den kunstenaar doen. Van *Cakus* ziet men het bloedend agterhoofd, en niet het gezicht; hoe zal men nu weten, of hy een booswicht is, die zyn noodlot verdient? Geen enkele trek op het gelaat van *Hercules* kenmerkt den wreker der beleedigde menschheid. Wat onderscheidt, dan, hier den Halfgod van eenen Bandiet? Ik zie slechts eenen woesten karel, die met beide handen een knods over zyn hoofd slingert, om eenen ongelukkigen; dien hy den voet op den nek zet, den laatsten slag te geven. Waarlyk, indien ik heldendaaden verricht had, ik zou nimmer verlangen, dat Meester *Annibal* myn leven schetste.

De oude *Perin del Vaga* bevalt my beter in zyn heilig gezin (*santa famiglia*); het schoonste kind kust eene vriendlyke, goede, zagt lydende Moeder; *Elisabeth* is oud, maar niet haatlyk, en de kleene *Joannes* van eene maatige schoonheid. Hoe zeer steekt dit beeld der oudste Italiaansche kunst-eeuw niet af by die lompe, belachlyke groepen der eerste Nederlandsche kunstenaars! — Hier is, eindelyk, nog eene *Maria met het Kind*, waarschyndlyk van *Raphaël*.

Twee landschappen van *Claude le Lorrain* vereenigen, met de Egyptifche en Oosterfche gebouwen, zyn vuur, zynen rykdom, zyne klaarheid, en zyne kracht, om voor de verbeelding des aanfchouwers te fchilderen. Het eene ftuk, waar *Pharäo's* Dogter den kleenen *Mofes* vindt, is heerlyk; maar het andere nog voortreflyker. De paleifen zyn eigenlyke toverkasteelen.

Een reufen Mans-hoofd, van *Mengs*, met eene uitdrukking van hevige fmart in den open mond, is ftout gefchilderd, maar koud. Ik vliede voor een paar groote beelden, welke *Venus* by den vermoorden *Adonis* moesten afbeelden. Wat zou toch de *Venus* van *Trevifano* aan haaren gedoodden vriend zoo naauwkeurig befpiet hebben? Die van *Paul Veronefe* fchynt bykans uit een Amfteldamsch fpeelhuis (*Mufiko*) gevlucht te zyn.

Tot befluit nog een Min-verfierfel. *Cupido* fpeelt met eene bevallige Nimf, welke haar gezicht met de hand half verbergt, maar den lieven, fchalkachtigen blik van het fchoone glinsterend oog even zoo laat doorftraalen, als de zonnefttraalen agter eene bank van wolken. Het geheele beeld fchynt als op eenmaal daargefteld; haare geheele houding in alle haare gefalte is enkele bevalligheid. Het kleed, waaraan *Cupido* trekt, is dat van eene Nimf, zeer bekoorlyk en als door de Bevalligheden zelve

geplood. Het koloriet is zoo frisch, als of het zoo even van den ezel kwam! Het looze meisje heeft niet eens een bos van schaamte op de wangen. In het gras vóór haar verheft een kleene bonte slang het hoofd in de hoogte: *latet anguis in herbá!* eene fyne zinspeeling, en des te onnavolgbaarer, omdat de aanschouwer iet desgelyks reeds by zich zelf denkt, eer hy nog den wenk des kunstenaars bespeurt. Dit stuk is nieuw; maar verdient eene plaats onder de werken van het Italiaansch penfeel. Het is van *Sir Joshua Reynolds*.

Na deze bezichtiging, wandelden wy in den omtrek, alwaar de beroemde Haarlemsche bloemkweekeryen liggen. Het kan zeer wel waar zyn, dat de wind, geheele dagreizen ver, de aangenaamste geuren van het gelukkig *Arabiën* den scheepvarenden in den oceaan toevoert, daar wy, in dit noordlyk klimaat, reeds van verre, den geur der *Hyacinthen* en *Auricula's* inademden. Het was een warme morgen; de zon scheen aan den helderen hemel, en in haar licht bewonderden wy de verwen der natuur, welker prachtige glans alle navolging en uitdrukking zoo ver te boven gaat. Wy overzagen de gantsche vlakte van eenen grooten bloemtuint, alwaar Tulpen van verschillende kleuren, op lange bedden, met elkander afwisselden; en eenen gestreepten band van vuurkleur, ci-

troengeel, sneeuw-wit, karmyn-rood, en veele andere schakeeringen, vertoonden. De minder glinsterende Hyacinth voldeed het oog nog meer, by een nader onderzoek van de grootte, het getal, en de gedaante der kelken, en derzelver menigvuldige en onderscheidene kleuren. Zoo hooge waarde men weleer aan dezen tak der tuinkunst hechte, zoo wordt dezelve thands, bykans al te sterk, veracht. Het is, immers, geene kleenigheid, dat de mensch de schepselen der natuur in verscheidende gedaanten kan wyzigen, zonder dezelve te mismaaken! Het voormaalg aktiën-spel, waartoe de zeldzaame Tulpenbollen slechts eene ingebeelde aanleiding, of eigenlyk alleen het uitwendig voorkomen, leenden, is thands geheel opgehouden.

Nu wilden wy nog de gereedschappen der boekdrukconst gaan zien, waarmede men, alhier, vóór de uitvinding der beweeglyke letters, konde drukken; maar de tegenwoordige eigenaar van *Koster's* voorraad, de Heer *Enschede*, was of niet te huis, of was althands niet te spreken. Na den maaltyd, bezogten wy het zogenoemd *Fundatie-huis* van *Pieter Teyler van der Hulst*, een ryk koopman, die in zyn leven geene byzondere genegenheid voor de wetenschappen had laten blyken, en zyn gantsch vermogen echter, by uitersten wille, aan dezelve en aan de Armen maakte. Tot dit dubbel oogmerk

merk kunnen de bezorgers zyner nalatenschap bykans honderduifend guldens van jaarlykfche inkomsten befteeden. Wy zagen de boekery, de verzameling van prenten, eenen onvergelyklyken toefel van natuurkundige werktuigen, en het reeds zeer aanzienlyk en prachtig kabinet van natuurlyke voordbrengfelen en zeldzaamheden. De groote, in haare zoort éénige, *Electrifcer - machine* is uit het voortreflyk bericht van den Heer *van Marum*, die over dit kabinet het opzicht heeft, genoegzaam bekend. Zy ftaat in eene groote, met veel fmaak verfierde, zaal, en haare fchyven hebben omtrend zes voeten middellyns. Met zulke werktuigen laten zich verfchynfelen daarftellen, die by elken minderen toefel onmooglyk zyn. Het gebruik der electriciteit in de fmelting en verkalking der metaalen, en in de fcheiding der lucht-zoorten, levert hiervan meer dan één bewys, en met den tyd, offchoon wy al den hemel dezelfs geheimen niet afzien, waartoe zekerlyk nog niet veel grond van vermoeden voor handen is, zullen echter onze wetenfchappen het punt naauwkeuriger treffen, waar het zinlyke tot het geestlyke, het ftofelyke tot het onstoflyke, uitwerkfel tot oorzaak en kracht overgaat. De jongfte proeven, door den Heer *van Marum* alhier genomen, toonen blykbaar, dat eene volftrekte ophouding der prikkelbaarheid met het dooden

der dieren door den bliksem alzins verbonden is. De Aal, by voorbeeld, wiens afgezonderde stukken, nadat hy doorgesneden is, zich nog langen tyd daarna krommen en bewegen, bleef styf en onaandoenlyk aan alle gedeelten, door welken de doodende straal zynen weg genomen had.

De Bestuurers dezer nalatenschap, door waaren yver voor de wetenschappen gedreven, kunnen ongetwyfeld, overeenkomstig het oogmerk des Stichters, nog veel grooter uitgaven bekostigen, zonder dat zy behoeven te vreezen, zich van genoegzaame middelen beroofd te zien, of zelfs de jaarlyksche inkomsten van het byster groote kapitaal te zullen uitputten. Dan, de verzoeking, om zulk eene geldsomme optelegen en te vermeerderen, is dikwyls bykans onwederstaanbaar: maar, wanneer eenig fonds eenmaal tot eene uitermaatig onevenredige grootte is toegenomen, wie verzekert hetzelve dan tegen die plunderende staats-noodwendigheid, voor welke, op het oogenblik van openbaar miscrediet, alle andere bedenkingen wyken moeten? Heeft niet de Univerfiteit te *Leiden* reeds een half millioen bespaard, waarmede zy, geduurende de jongste onlusten, het besluit nam, een nieuw gebouw voor de Akademie te stichten? Zou de Raad-pensionaris, *van Bleiswyk*, dit voor de Univerfiteit zoo onontbeerlyk werk niet hebben doorgezet, indien hy, uit de schipbreuk

van

van zynen invloed, by de zegepraal der Oran-ge-party, iet meer, dan den enkelen eertitel van Bezorger (*Curator*) gered had? Nu verslond die verbaazende belasting van tagtig millioenen de kleene spaarpot der wetenschappen, en geene stem in *Europa* klaagt over dezelve meer — dan over kerkenroof. Hoe durft men het, na zulk eene daad, nog waagen, om over de ingetrokken goederen van ledige Kerkvoogden en Monniken in *Frankryk* te spreken (*)?

Eindelyk bragt ons de Heer *van Marum*, die ons zeer veel vriendschap bewees, ook in het Naturaliën - kabinet van de Haarlemsche *Maatschappy der Wetenschappen*, 't welk wel min schitterend, maar, door zyne gepaste en naauwkeurige inrichting, naar de rangschikking van *Linnaeus*, byzonder leerryk is. Het vak der Dieren behelst, vooral, veele zeldzaame stukken, en is in de zoorten der zoogende Dieren, Vogels, en Plant-dieren, vry volkomen. Dus verliep ons de tyd tot aan den avond, wanneer wy een ligt rydtuig namen, dat ons, in drie uren, onder aanhoudend weêrlicht en bliksem, te *Leiden* bragt. Wy snelden van daar zoo vliegend henen, dat ons, naauwlyks, het
grootte

(*) Wy herhaalen hier nogmaals 't geene wy op Pag. 84, ten opzigte van soortgelyke uitdrukkingen van den Heer *Forster*, gezegt hebben.
De Uitgever.

groote patriotismus der Haarlemmers, geduurende de laatste onlusten, zou ingevallen zyn, zo niet de menigte van Kees-honden, op alle straten, ons hunne zinnenbeeldige benaaming van *Keesen* herinnerd had. In alle Volks-bewegingen schynt het gevaarlyk te zyn, tegen de party, welke het Gemeen begunstigt, te veel verachting te laten blyken. De spotnaamen, waarmede men haar denkt te vernederen, veranderen ligtlyk in eernaamen, waardoor de band van vereeniging slechts des te vaster wordt. De meerderheid eigent zich ontegenspreeklyk het recht toe, om het taalgebruik te bepaalen. Wanneer de, door *Philips de Tweede* onderdrukte, party vrywillig den naam van *Geusen* (bedelaars) aannam, werd zy voor den tiran geducht; wanneer de Nieuw-engelanders, na de gevechten by *Lexington* en op *Bunkershill*, het verwyt van bloohartigheid, dat in den naam *Tankies* schuilde, met het Britsch, zoo wel als met hun eigen bloed, hadden afgewaschen, verhovaardigden zy zich op het denkbeeld, dat hunne vyanden door *Tankies* ten onder gebragt, en door dezen naam zelveu nog dieper vernederd waren. Zoo kenden ook de Hollandsche Patriotten geen woord, dat hen meer verrukken konde, dan het in den beginne gehaatte *Kees*. Met zinspeeling daarop, droegen de Vrouwen een gouden of porcellainen hondjen tot een hals-

halsverfierfel ; de Mannen droegen het tot fieraad aan hunne horologiekettingen, en dus werd het een teeken, waardoor men zich aan elkan-deren openbaarde.

Met de bezichtiging van het bezienswaardige te *Leiden*, en in den omgang met de aldaar zynde Geleerden, hebben wy een paar aangename dagen doorgebracht. Hy, die, met alle de vooroordeelen tegen de Nederlanders, welken men, vooral in *Duitschland*, tot verveelens toe, opwarmt, plotsling alhier verplaatst werd, zou indedaad zeer ligt kunnen twyfelen, of hy zich wel op Hollandfchen bodem bevond; zoo vereenigen zich hier de grondigfte kundigheden met waare befchaafdheid en goede manieren, doch voornaamlyk met de befcheidenheid en behoorlyke achting omtrend vreemde-lingen, welke zich op gevoel van eigen waarde gronden, zonder zich immer tot de ydele verwaandheid van den Pedant te verlaagen. De befchaafde toon, onder de Hoogleeraars alhier, is een natuurlyk gevolg der waare achting van zich zelf, welke tevens gereed is, om de verdienften van anderen te erkennen. Mogelyk werkt ook het bezit van eigen vermogen, waardoor de meesten hunner onder de gegoedfte Ingezetenen der Stad geteld worden, niet weinig mede, om dien laagen nyd en die jaloersheid te verbannen, welke, by eene grootere ongelyk-

heid van bekwaamheden , zoo wel als tydelyke bezittingen , bykans onvermydlyk zyn. De Univerfiteit is nog tegenwoordig met Mannen voorzien , die haaren ouden roem tot eer verftrekken. *Pestel* , *Ruhnkenius* , *Schultens* (*), *Luzac* , zyn naamen , die onder Geleerden geene aanpryzing behoeven ; zy zullen zich in elk gezelfchap oplettendheid en achting verwerven , en wy eerden in hun allen nog meer den mensch , dan den hoogleeraar. Byzonderlyk aangenaam was het my , mynen ouden bekenden , den op de *Kaap de goede Hoop* geboren , *Voltelen* , een' bekwaam' Scheidkundige , als Opperbestuurer (*Rektor*) der Univerfiteit , te mogen wederzien ; daarentegen , moesten wy de kennismaaking met den ervarenen Natuurkenner , *Brugmans* , voor het tegenwoordige opgeven , omdat hy zoo even naar 's *Hage* vertrokken was. *Sandifort* , de wakkere navolger van den grooten *Albinus* , liet ons zeer minzaam de fchatten der ontleedkunde , zoo wel van zynen voorganger , als van hem zelf , zyne voornaame boekery , en zyn groot

(*) Ook thands helaas ! reeds overleden , tot onberekenbaar verlies voor de Hooge School , tot fmart van allen , die hem kenden , en tot onuitwifchbare droefheid der waardige Moeder van een veelbeloovend Kroost , 't geen , in de voetflappen zyns Vaders tredende , ook dan eerst zyne grootheid erkennen zal. *De Vertaaler.*

groot werk *over de Beenderen* zien, waartoe hy reeds een aanmerklyk aantal platen in gereedheid heeft. Het verheven genot, hetwelk de hoogste beschaaving van den geest, en de tederste gevoeligheid des harte verschaft, konden wy ons van louter toeval en een verblyf van weinige uren niet belooven; des te schooner was de verrasfching, welke ons in het huis van den Heer *M — s* opwachtte. Ik waag het niet, de aandoening te beschryven, waarmede wy zekere snaaren voelden trillen, die, gedurende onze geheele reis, zich naauwlyks bewogen hadden. Niets indedaad mangelde thands aan ons genoegen; wy verlieten hetzelve, in eene dronkenfchap, als 't ware, over ons geluk, dat ons met eenen zoo weldaadigen indruk wegens de eenstemmigheid, welke in dit Huisgezin heerscht, *Holland* deed verlaten. Wy hadden nu, in dit Land, aan de zyde van eenen met kundigheden ryklyk toegerustten, en ten aanzien van verstand en hart even verdienstelyken man, ook datgene gevonden, 't welk in alle landen zoo zeldzaam is; eene gezellin van gevoel en verstand, van een verfynd oordeel, zonder trotsheid, in tegendeel met die uitnemende vrouwlyke zagtheid, en die gelukkige, met zich zelf te vreden, kalmte der edelste menschheid!

Eenen aangenaamen, vrolyken avond bragten wy door by den Heer *van G —*, een jong
mensch

mensch van een voortreflyk karakter , die alhier Predikant is der Doopsgezinde Gemeente. Deze Mennonieten zyn niet de oude dweepachtige wederdoopers ; 'er zyn in de *Nederlanden* geene menschen van meer verstandige opklaaring. In het algemeen , kan men vrylyk vaststellen , dat de dweepachtigste Gezindheden in vrye Staaten, wanneer men haar slechts tyd van gisting laat, zich eindelyk tot stille, verstandige , en nuttige Burgers vormen. De welvaart van een Land heeft geene hartlyker vrienden, de vryheid van den Staat en het verstand geene yveriger verdedigers , de wetenschap geene werkzaamere bevorderaars, dan deze Doopsgezinden, die zich in hunne kleeding van de overige Ingezetenen niet meer onderscheiden. Zy tellen veelen der rykste Familiën in *Holland* onder hunne Gemeenten, welker godsdienstige verbindtenis, tegenwoordig, veeleer in een bescheiden en omzichtig gebruik des verstands omtrend alle de onoplosbaare raadsels van het bovennatuurlyke, dan in voormalige dweepery, gelegen is.

Ondanks den sterken regen, die onmiddellyk na onze komst alhier viel, waaren echter de straaten den volgenden morgen zoo schoon, als het alleen in *Holland*, en wel in eene Stad mogelyk is, waar de zindelykheid en de stille handteering der Ingezetenen zich vereenigen. Te *Leiden*

den is zekerlyk weinig beweging op straat; de veelerlei fabrieken houden het voor haare uitgebreidheid vry aanmerkelyk, aantal menschen bezig, en het getal der Studenten is naar evenredigheid slechts gering. Wy konden dus gemaklyk onze wandelingen vervolgen door de schoone straten, welke meestal met boomen beplant, en met kanaalen doorsneden zyn. Wy bezichtigden het oude, bouwvallig gebouw der Univerfiteit, haare Boekery, den Kruidtuin, en het Kabinet van Naturaliën; allen inrichtingen, die nimmer aan haar oogmerk kunnen beantwoorden, zonder vooraf eene zeer aanmerklyke verbetering te ondergaan.

Op eenen schoonen avond deden wy, eindelijk, volgens onze gewoonte, eene wandeling rondom de Stad. De zorgvuldigheid, waarmee de breede cingels en wegen, enkel ten behoeve der voetgangers, als sierlyke laanen onderhouden worden; de overal welkom zynde zindelykheid, zonder echter angstvallig gekunsteld te worden; de heilige schaduwen van eerwaardige Linden en Olmen, waaronder wy wandelden; de pracht der bloeifems in de vruchtuinen rondom ons; de balsmachtinge, met aangename geuren vervulde, lucht, waarin geen blaadje zich bewoog, en de Nachtegaal naauwlyks haare stem durfde te doen hooren; de goed en eenvoudig gekleedde Burgers, die ons of alleen,

leen, of in gezelschap ontmoeteden, en ons eindelijk in de schemering geheel eenzaam lieten; het onverwachte gezicht van den *Rhyn*, die hier een stil, naauwlyks stroomend water van eene onaanmerklyke breedte geworden is; het heir van denkbeelden, dat by dit genot ons overweldigde; de vrolykheid van het vertrouwd en eenzaam gesprek; de stoute wending der verbeelding van dit betoverend tegenwoordige tot in de onmeetlyke velden van het voorledene, en daarby die heilige, begelukzaligende, zagte zwaarmoedigheid, welke de aangenaamste trilling in vezelen en spieren veroorzaakt — wie is in staat, om een gevoel te beschryven, dat op deze wyze verwekt wordt? —

Om zes uur des morgens vertrokken wy van *Leiden*. Van alle zyden rondom ons weërgalmden het onafgebroken gezang der ontwaakende Vogelen. Agter ons verguldde de zon de torens. Ons vaartuig werd omringd door klapwiekende kievieten, snippen en zwaluwen, en alles juichte even vrolyk in de lucht, zoo wel als op de velden. Het bonte vee, in honderd kleine, verstrooide kudden, bedekte de onafmeetlyke vlakke, welke met een frisch smaragd-groen den zuiveren blaauwen hemel toelachte; een ligtkoeltjen liefkoosde de spiegel-gladde vlakke van het water, waarop wy henen dreven, en een spiegel in de roef maalde ons, telkens weder voor de

de tweede maal, de uitzichten, die in eene te-
gengestelde richting ons oog voorbyvlogen. Zelfs
de niet zeer spraakzaame Schippers gevoelden den
invloed der albezielende lente, en wenschten el-
kander, zeer kort en krachtig, geluk met het
overschoone weder.

Deze Schippers op de binnenwaters, welken
ik zorgvuldig van zeevaarenden onderscheide,
zullen welligt de langzaamsten en koelbloedig-
sten zyn van alle de Inwooners van Holland,
en naardien de meeste reizigers hen bestendig
voor oogen, en mogelyk ook van hunne on-
verschilligheid het meest te lyden hadden, heb-
ben zy, waarschynlyk ook van hun, het zoo
algemeen bekende nationaale karakter der Hol-
landers afgeleid, het geen echter in geenen dee-
le op de overige volksklassen is toetepasfen. De-
zen Schippers bejegent op hunne vaart nimmer
iet vreemds; zy zitten gerust, laten zich met
hunne schuit door paarden voorttrekken, en ge-
voelen naauwlyks, dat zich het vaartuig onder
hun beweegt. Alle voorwerpen zyn hen onder
weg bekend; allen keeren dezelve, op een be-
paald tydftip, wederom voor hun oog te rug;
zy zien, op de heen- en terug- reis van de ee-
ne Stad tot de andere, niets nieuws, behalve
de reizigers, die hun even onverschillig zyn, als
de boomen aan de kanten der vaart. Hunne ge-
heele bezigheid vordert geene de minste inspan-
ning;

ning; de een houdt het roer, de ander geeft vooraan acht op de lyn, maakt dezelve los, zoodra de Schuit onder een brug doorschiet, en neemt dezelve, zoo rasch zy 'er door is, aan de andere zyde weder aan. Eenige oogenblikken voor dat men aankomt, haalt de Stuurman de vrage op van de pasfagiers. Dit is zyn bedryf van den dag, en den volgenden morgen hervat hy zulks op nieuw. Hieruit ontspringt die bepaaldheid en langzaamheid in alle hunne bewegingen, welke den mensch van een vuurig gestel, dikwerf, in vertwyfeling zou brengen. Alles geschiedt op zyn bepaald tydftip, maar ook gewis geene fekonde vroeger. Geen fpier trekt zich in het vaste, dikke, koele, roode geelaat, fchoon de wang van den Vreemdeling tienmaal bloost en weder verbleekt. Eene by ons volftrekt ongewoone, beleefdheid zonder de minfte gemaaktheid, of eenig geleend tooifel, kan men dezen menfchen, intusfchen, even weinig ontzeggen, als hunnen landslieden in het algemeen. Zy groeten de voorbygangers zeer hartlyk en minzaam, nemen voor den geringften den hoed af, andwoorden zeer gereed en vriendlyk op alle vraagen, helpen iemand gaarn te recht, en betoonen dus in hun gedrag, zoo wel als in hunne kleeding, en in alle andere betrekkingen, die zoort van rechtſchapenheid, welke alleen aan welvarende Natieën eigen is.

De

De staatkunde is hun geliefdst gesprek; hunne lezing zyn de couranten; hun tydverdryf de tabakspyp, en hunne verversching een glas genever. Op hunne eerlykheid kan men zich volkomen verlaten, en zy zorgen met de grootste oplettendheid, dat men alles uit de schuit met zich neemt, en niets vergeet. —

Zonder ons in *Delft* optehouden, gingen wy te voet buiten om de Stad, en begaven ons aan de andere zyde in de Schuit, welke op *Maasfluis* vaart, alwaar wy op den middag aankwamen. Aldaar waren wy nog drie uren wegs van *Helvoet* af, dan, naardien de herberging alhier geenzins de beste en goedkoopste is, en de pakketboot eerst heden zou afvaaren, namen wy het besluit, om, in de eerste plaats, in eenen zeer geschikten herberg, te overnachten. *Maasfluis* is een net klein vlek, welks haven vol van Vischers-schuiten lag; wordende aldaar, en in het nabuurig *Vlaardingen*, een groote Kabellaüwen Haringvangst gedreeven. Niets geeft een zo klaar denkbeeld van de Hollandfche zindelykheid, als de ondervinding, dat zy zelfs in een Vischers-stedeken, ondanks de onzuiverheid, welke van de handteering der Ingezetenen bykans onafscheidlyk is, in eene vry groote maate gevonden wordt. Het tooneel van arbeidzaamheid hield ons een geruimen tyd bezig, terwyl wy hier rondwandelden. Wy bemerkten hier onder

anderen , hetgeen men ons reeds op de Admiraliteits-werf te *Amſterdam* onderricht had, dat de teer, uit Steenkoolen gekookt, bykans overal in gebruik komt in plaatſe van die, welke men uit dennen-harſt bereidt, omdat zy boven de laaſte zoort wezenlyke voordeelen heeft, Van twee Oorlogſchepen, naar de *Ooſt-Indiën* geveren, kwam dat, 't welk met hout-teer beſtreken was, geheel van wormen doorknaagd te rug, terwyl het andere, met ſteenkoolen-teer omgeven, bykans niet aangestoken was. Tegenwoordig bereidt *Engeland* deze teer nog alleen, en van daar wordt zy naar *Holland* overgevoerd.

Na den maaltyd, deden wy eene lange wandeling door de velden en vee-weiden aan de *Maas*, en plaatſten ons op het, weelderig groenend, klaver van eenen dyk, om de zon in den ſtroom te zien ſpiegelen. Deſzelfs gantsche oppervlakte was, even als de ſterrenhemel, ſchoon oneindig digter, met ſlonkerende en glinſterende punten bezaaid, terwyl het ligt windje de oppervlakte van het water kronkelde, en in elk randje, dat zich verhief, een ſtraal werd terug gekaatst. Al digter en digter gezaaid, vormden zich de vonken tot geheele ryen, totdat zy, lynrecht onder de zon, inéénvloeden tot eenen zilveren ſtroom van licht, die glinſterend over ons lag. Tegen het azuurgewelf des hemels hadden wy over ons in het licht de tedere bloempjens van onze groe-

ne zooden; derzelver rooſenrood ſcheen ons in het onmeetlyk blaauw ingeweven; door de zon geheel doorſchienen, hadden zy het voorkomen van eene zeer fyne zelfſtandigheid; zoo zuiver en zagt zyn de verwen en zamenweeffels van de betoverende, alle eenvoudig kunſtelende natuur!

Op dezen ſchoonen avond volgde een droevige, nevelachtige morgen. Wy lieten ons over de *Maas* zetten, en reeden in eenen open *Wagen* over het eiland *Roosenburg* aan den zuidlyken arm dezer rivier, alwaar wy nogmaals moesten overgezet worden, om in de kleene nette vesting, *Brielle*, te komen; de eerſte ſterkte, welke de Nederlanders den Spanjaarden ontrukten. Een ſchoone weg van iet meer, dan twee uren, door friſch koren, vette landeryen, en onoverzienlyke velden van kool- en raapzaad, bragt ons eindelyk alhier te *Helvoetſluis*, waar wy een aantal der ſchoonſte Hollandſche Oorlogſchepen; deels in de haven voor anker, deels op de werf onttakeld zagen liggen. De laage winzucht, welke zich hier het tydſtip ten nutte maakt, wanneer de Reifigers, naar den goeden wind, of de gereedmaking van den Paketboot wachtende, haar zonder redding tot prooi verſtrekken, ſchynt indedaad het zedenlyk gevoel der inwoners alhier bykans geheel verſtikte te hebben; intuſſchen zyn het niet de inboorlingen alleen, maar voornaamlyk de buitenlanders, die de-

deze verachtlyke rol speelen , en hunne kleene dwinglandy omtrend de doorreizenden uitoefenen, zonder dat zy 'er eenig gevoel van hebben. Wy zyn van het algemeene lot der Reifigers op deze plaats niet bevryd gebleven; doch geene mishandeling, welke ons nog mogt bejegenen, zal immer den goeden indruk verzwakken, dien onze reis door *Holland* in ons geheugen agterlaat. Het beeld eener vrye en arbeidzaame, gezonde en welgekleedde, weltevredene en zindelyke, welgezinde en door opvoeding tot deugd gevormde Natie, welke haar op goede gronden bouwt, — al gaat dan ook met haar genoeg onverschilligheid en koelheid, al gaat met haare eenvoudigheid bepaaldheid en eenzydigheid, en met haare nyverheid eene laagere gehechtheid aan een dood eigendom, zomtyds onvermydlyk gepaard — blyft ons echter een vrolyk en bevredigend tafereel der menschheid, hetgeen ons vooral dubbel be loont voor dat afgryskyk schouwspel, 't welk de zoo verslapte, en tot eene verstand- en hartverpestende slaaverny, onder het juk der Roomsche kerklyke dwinglandy, zoo diep vernederde, menschlyke natuur, in *Braband*, by eenen zoo veel meer beloovenden aanleg, ons heeft opgeleverd.

Einde des vierden Deels.

The HISTORY

BY C. P. L. A. A.

1793.